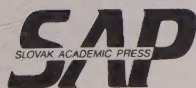
SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 58–1993

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
ĽUDOVITA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 58 - 1993
ČÍSLO 1

Na ceste k väčšej zodpovednosti...

Prvým číslom 58. ročníka vstúpila Slovenská reč do ďalšieho roka svojej existencie ako základného slovakistického časopisu pre výskum slovenského jazyka. Nie je to nijaký jubilejný ročník, ktorý začíname už v takmer šesťdesiatročnej starostlivosti o základný výskum materinského jazyka a o jeho kultúru, je to však ročník, ktorý sa v histórii slovenského národa zapíše ako ročník, vychádzajúci v Slovenskej republike ako v samostatnom štáte. Tento historický moment nebude pre Slovenskú reč v jej koncepcii ako časopisu nijako prelomový. Slovenská reč už roky v prvej línii sleduje teoretické i praktické otázky rozvoja a používania najmä spisovnej slovenčiny na Slovensku i za hranicami, rok čo rok, číslo po čísle ukladá tehličky do nevyplnených plôch základného výskumu gramatickej stavby slovenčiny, vypĺňa oblúky tejto úctyhodnej komunikatívnej stavby, ktorú nám postavili generácie pred nami a ktorú svojím výskumom zveľadili vynikajúci slovenskí jazykovedci a celá plejáda jazykovedcov v spolupráci s nimi. Dnešný nový historický rozmer existencie slovenského národa dá tejto výskumnej práci slovenských jazykovedcov iba nový zmysel, nové popudy a načrtne nové ciele a nové horizonty, ktoré nevyhnutne budú musieť smerovať aj do roviny praktického používania spisovnej slovenčiny v samostatnom štáte, budú musieť účinne alebo účinnejšie zasahovať do jazykového úzu každého príslušníka slovenského národa v zmysle pozdvihnutia tohto úzu na dôstojnejšiu úroveň, na úroveň hodnú storočných úsilí našich kodifikátorov a uzákoňovateľov spisovnej slovenčiny.

Za vedeckú stránku časopisu bude garantovať Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a všetci jazykovedci z filozofických a pedagogických fakúlt aj v budúcnosti, hoci aj z ich počtu pomaly, ale isto ubúda vinou nedostatočnej vysokoškolskej výchovy nových jazykovedných adeptov, ale aj pre nezáujem absolventov slovenského jazyka o teoretický výskum slovenského jazyka. Aj tu sa budú musieť racionálnejšie, no najmä perspektívnejšie rozložiť sily jazykovedcov, ale aj celej vedeckej prípravy nových pracovníkov v jazykovede, lebo výskum slovenčiny a starosť o spisovný jazyk aj v jazykovej praxi už nepreberie za nás ani Praha, ani jazykovedci a pedagógovia nikde inde na svete. Nateraz však si svoj jazykovedný potenciál uchránime a aj rozvinieme.

Na plný život a plnú existenciu časopisu to však nestačí. Každý odborný časopis, ale najmä časopis, ako je Slovenská reč, ktorý je určený všetkým príslušníkom slo-

venského národa, potrebuje finančnú podporu štátu alebo príslušnej vedeckej inštitúcie (v našom prípade Slovenskej akadémie vied). To je však iba jedna stránka podpory časopisu. Druhou a vari ešte dôležitejšou stránkou tejto podpory sú predplatitelia časopisu. Po istých zmätkoch, ktoré boli zavinené neobozretnou vydavateľskou politikou Edičnej rady SAV po roku 1989, redukovaním financií a tým aj redukciou nákladu časopisu atď. začala zlyhávať aj jeho distribúcia. Malo to odraz aj v počte abonentov najmä zo strany škôl a školských inštitúcií; k tomu prispela aj okolnosť, že im samým sa nedostávalo a nedostáva peňazí na objednávanie časopisov, z ktorých škola vedecky i pedagogicky žije. Žiaľ, počet odberateľov Slovenskej reči sa stenčil na zahanbujúcu mieru, zahanbujúcu predovšetkým pre SAV ako vrcholnú vedeckú inštitúciu, pre príslušné ministerstva, osobitne školstva, ale aj osobne pre učiteľov slovenčiny na všetkých stupňoch škôl (česť výnimkám), pre redakcie novín, časopisov (najmä nových), pre vydavateľstvá (tiež nové). Akosi sa začalo žiť v domnienke, že v pedagogickej, novinárskej, vydavateľskej a vôbec kultúrnej činnosti sa zaobídeme bez štúdia odborných jazykovedných časopisov.

Pred takými pätnástimi rokmi mala Slovenská reč okolo 3 000 predplatiteľov, potom sa ich počet dlho udržiaval okolo čísla 2 500, po redukcii a zlúčení mnohých základných škôl sme mali asi 1 500 predplatiteľov. O súčasnom počte odberateľov Slovenskej reči nehodno ani hovoriť. Keď si spomenieme, že podľa svedectva prof. E. Paulinyho Slovenská reč mala kedysi aj 10 000 predplatiteľov, ľútosť nad dnešným stavom je o to bolestnejšia.

Pravda, ani veľký počet odberateľov Slovenskej reči nemôže byť v súčasnej jazykovej situácii na Slovensku sám osebe rozhodujúci. Rozhodujúce bude to, ako a do akej miery budú používatelia spisovného jazyka na Slovensku ochotní počúvať hlas tohto časopisu. Spisovný úzus je totiž na Slovensku opovážlivo rozkolísaný. Spisovná slovenčina v bežnej komunikácii, ale aj vo vysokej kultúrnej komunikácii, do ktorej zahŕňame rokovaciu reč v parlamente, na ministerstvách, na úradoch štátnej správy, na súdoch, na zasadaniach komunálnych poslancov atď., teda vo sfére, ktorá dnes vari najviac ovplyvňuje uzuálnu spisovnú slovenčinu, sa stala obludnou zmiešaninou slovenčiny a češtiny najmä v slovnej zásobe. Ak politik pozvaný pred televíznu kameru sa pred slovenským televíznym divákom vyjadrí, že čas "kvapí", ak jazykovedci musia v rozhlase poúčať Slovákov, že sukňa či nohavice a pod. sa pri neporiadnom sedení "nepomačkajú", ale pohúžvajú, že "pohmoždenina" je vlastne pomliaždenina, že na plénach poslancov sa nemá "jednať", ale rokovať atď., atď., potom sme na tom naozaj zle. V spomínanej rozhlasovej rubrike sa vlastne už nič nerobí, len upozorňuje, že nie tak, ale tak, pričom to "nie tak" je české. V hovorenej komunikácii sme sa teda "šťastne" dopracovali k známemu subštandardu, ktorý sa poniektorí jazykovedci pokúšajú aj sociolingvisticky zdôvodňovať a vedecky vykladať.

Táto jazyková situácia na Slovensku si bude vyžadovať naozaj dôkladnú analýzu, ale najmä radikálny zásah a potom hľadanie spôsobov, ako z tejto mizérie vyviaznuť. Nie je úlohou tohto úvodníka rozmýšľať nad riešením. Chceme v ňom iba upozorniť, že vykročením na cestu samostatnosti sme sa začali uberať cestou väčšej či maximálnej zodpovednosti aj za svoju rodnú reč – teoreticky i prakticky. Slovenská reč ako

odborný jazykovedný časopis chce byť na tejto ceste v blízkosti používateľov spisovnej slovenčiny a spolu so sesterskou Kultúrou slova, ktorá by sa naozaj mala stať časopisom pre otázky jazykovej kultúry v praxi, chce byť dobrým radcom. V tejto činnosti sa budeme opierať aj o profesionálnu pomoc Matice slovenskej, v ktorej lone sa obnovil Jazykový odbor MS, a budeme žiadať aj pomoc a spoluprácu všetkých učiteľov slovenčiny, všetkých pedagógov, redaktorov, vydavateľov, spisovateľov i vedeckých pracovníkov, všetky kultúrne inštitúcie a, pravda, aj najvyššie vedecké a štátne inštitúcie.

Slovenská reč ako základný slovakistický časopis chce na svojich stránkach prinášať seriózne výsledky základného výskumu slovenského jazyka a prispievať k rozvoju jazykovej kultúry v teórii i praxi.

František Kočiš, hlavný redaktor Slovenskej reči

František Kočiš

AKTUÁLNE ČLENENIE, SYNTAGMATICKÝ PRINCÍP A SLOVOSLED

1. Všetky otázky slovosledu sa v súčasnej lingvistickej literatúre odvíjajú od aktuálneho členenia (porov. napr. Mistrík, 1966; Grepl – Karlík, 1986; Mluvnice češtiny 3, 1987). Slovosled sa vo všeobecnosti pokladá za exponent aktuálneho členenia. Ďalšou základnou bázou realizácie slovoslednej perspektívy je podľa Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 556) výpovedná dynamickosť, resp. stupeň jej intenzity v tematickej a rematickej časti výpovede. Ostatné zložky, ktoré sa spomínajú v súvislosti s aktuálnym členením a slovosledom, sa vo výpovedi hodnotia ako zložky, ktoré istým spôsobom vplývajú na slovosled alebo ho ovplyvňujú sekundárne. Najčastejšie sa uvádzajú tieto činitele: gramatická stavba, sémantika vetných členov, slovnodruhová platnosť a lexikálna sémantika vetných členov a slov vo vete, melódia a rytmus vety. J. Mistrík (1966, s. 9) osobitne uvádza aj tzv. členskú spolupatričnosť slov v syntagme, ktorá sa prejavuje v tendencii vetných členov stáť vo vete vedľa seba (najčastejšie sa v tejto súvislosti hovorí o postavení prívlastku, niekedy aj doplnku vo vete).

2. V tejto štúdii sme sa podujali sledovať vzťah slovosledu a syntagmatického princípu, to značí, že podľa doterajších výkladov chceme sledovať vzťah slovosledu a jedného z tých gramatických činiteľov, ktoré ovplyvňujú slovosled, pravda, cez prizmu aktuálneho členenia. Syntagmatický princíp sa totiž doteraz v literatúre chápe len ako jedna z gramatických zložiek slovosledu v rovine gramatickej stavby výpovede (porov. Mistrík, 1966, s. 20–67), ktorá iba sekundárne vplýva na slovoslednú situáciu vo výpovedi. Keďže takéto chápanie slovosledného činiteľa pokladáme za neadekvátne, pokúsime sa ukázať, že syntagmatický princíp je jedným zo zá-

kladných aspektov slovosledu vo vete i v súvetí, že je bázou, na základe ktorej sa tvorí nielen slovosled, ale aj celkový rytmický a melodický pôdorys výpovede. Syntagmatický princíp nepokladáme totiž iba za vonkajšiu stránku výpovede spočívajúcu v poradí izolovaných vetných členov (resp. izolovaných členov syntagiem) vo výpovedi, ale za štruktúrnu bázu, na základe ktorej sa organizujú všetky vetné členy vzhľadom na postavenie slovesa v prísudku, a to vo vzájomnej súhre sémantickej a štruktúrnej stránky vety a v hierarchii vetných členov nie iba z hľadiska existencie jednotlivých izolovaných jednoduchých syntagiem, ale najmä zložených podraďovacích syntagiem, ktoré zväčša tvoria jadrovú časť výpovede. Syntagmatický princíp vo vzťahu k slovosledu pokladáme aspoň za taký dôležitý ako aktuálne členenie, lebo nie je mysliteľné, aby stavba akejkoľvek výpovede bola primárne založená iba na aktuálnom členení, teda iba na významovej sekvencii členov výpovede alebo iba na výpovednej perspektíve (na sémantike a intonácii – porov. Mistrík, 1966, s. 82).

3. Na prvý pohľad by sa zdalo, že v uvažovaní o slovoslede a syntagmatickom princípe sa vraciame k starému problému rozlišovania či nerozlišovania vety a výpovede a tým aj k problému rozlišovania gramatickej a významovej stavby výpovede. Nevraciame sa, len chceme poukázať na to, že tento problém už riešil J. Mistrík vo svojej práci Slovosled a vetosled v slovenčine z r. 1966 v tom zmysle, že striktným rozlišovaním vety a výpovede rozlíšil alebo rozlišoval aj slovosled v rovine významovej stavby výpovede, pričom však vyslovil názor, že slovosled vo významovej rovine nemožno skúmať a pochopiť bez osvetlenia otázok slovosledu v rovine gramatickej stavby výpovede (porov. s. 16). Tu však ostáva viac vecí nejasných alebo aj kontroverzných. Protirečenie vidíme napr. v tom, že J. Mistrík hovorí o gramatickom slovoslede alebo o slovoslede v gramatickej stavbe výpovede a charakterizuje ho ako poriadok slov súvisiaci s abstraktným vetným vzorcom jazykového systému, v ktorom sú vyjadrené syntagmatické vzťahy (s. 18). Na inom mieste (s. 63) však tvrdí, že "veta je abstraktná schéma, pole vzťahov, a nemá slovoslednú podobu". Ďalšie protirečenie vidíme v tom, že J. Mistrík hovorí o gramatickom slovoslede aj vo výpovedi ako v konkrétnom syntaktickom útvare, ale na druhej strane tvrdí, že "poriadok slov vo výpovedi závisí od aktuálnej potreby" (s. 85). Ďalej sa gramatický slovosled v starších (porov. Mistrík, 1966, s. 29–67), ale i v súčasných prácach o slovoslede (porov. Grepl – Karlík, 1986, s. 321–324; Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 604–606) pokladá za vedľajšieho činiteľa pri stavbe výpovede a jeho výskum sa obmedzuje iba na sledovanie izolovaných syntagiem, zväčša na atributívne syntagmy s prívlastkom (zhodným a nezhodným, jednoduchým a rozvitým) a okrajovo na izolované jednoduché syntagmy so slovesom, pričom akýkoľvek text (umelecký, odborný, publicistický atď.) svedčí o tom, že najmä v jadrovej časti viet sa okolo prísudku veľmi často sústreďujú zložité syntagmatické celky predstavujúce zložené syntagmy (objektové, adverbiálne a objektovo-adverbiálne – porov. Kočiš, 1988). Slovosled jednotlivých rozvíjacích členov viažucich sa na sloveso v prísudku závisí predovšetkým od postavenia prísudku ako vetného člena a od ich sémantiky, no najmä od ich hierarchického usporiadania podľa syntagmatického princípu. To značí, že otázka gramatického slovosledu sa nemôže zúžiť iba na analýzu atributívnej determinatívnej syntagmy ani vyčerpať výskumom ostatných jednoduchých determinatívnych syntagiem (predikatívnej, objektovej a adverbiálnej). Prívlastok ako vetný člen totiž základnú štruktúru vety ani výpovede v podstate netvorí. Prívlastok je vždy členom syntagmy rozvíjajúcim nadradené substantívum vo funkcii hlavného alebo vedľajšieho člena, a tak do základného slovosledu vety nezasahuje, lebo miesto akéhokoľvek prívlastku je vždy alebo zvyčajne tesne pri nadradenom substantíve vo funkcii podmetu, predmetu, príslovkového určenia, teda tých vetných členov, ktorých pozícia vo vete má rozhodujúci vplyv na slovosledný pôdorys vety (pravda, s výnimkou vytýčených, osamostatnených alebo pričlenených prívlastkov, ale v týchto prípadoch nejde o syntagmatiku, ale o štylistické využívanie slovosledu a sčasti o nadvetnú syntax).

Keby sme Mistríkovo tvrdenie, že v podraďovacích syntagmách so slovesom je slovosled "celkom labilný, až voľný" (s. 65), brali doslova, otázka vzťahu slovosledu a syntagmatického princípu by bola vlastne irelevantná. K takému záveru prichádza aj J. Mistrík sám (1966, s. 66): "Vlastne ani o slovoslede v syntagme by sa nemalo hovoriť." Toto tvrdenie je tiež jedným z protirečení, o ktorých hovoríme, lebo

na druhej strane J. Mistrík tvrdí, že "slovosled v rovine významovej výstavby výpovede...nemožno pochopiť a skúmať bez toho, že by sa vopred neosvetlila otázka slovosledu v rovine gramatickej stavby výpovede" (s. 16.).

Nemožno preto súhlasiť s J. Mistríkom, keď všeobecne konštatuje, že "ak je teda reč o slovoslede v rovine gramatickej stavby, tak ide v skutočnosti o poradie slov v syntagme, a nie o slovosled vo vete" (Mistrík, 1966, s. 66). Keďže poradie slov v syntagmách nemá podľa J. Mistríka a iných autorov nijakú syntaktickú funkciu, nemožno potom vôbec hovoriť o gramatickom slovoslede ani vo vete, ani vo výpovedi. Sme však toho názoru, že možno, lebo okrem spomínaných atributívnych syntagiem všetky ostatné determinatívne syntagmy tvoria štruktúru vety alebo výpovede, sú syntagmaticky relevantné a rozhodujúcim spôsobom vplývajú na slovosled vo vete či výpovedi. Ďalej nemožno súhlasiť s konštatovaním J. Mistríka, že "len čo začneme pri vete hovoriť o slovoslede vetných členov, už sme v oblasti výpovede, lebo slovosled vo vete predpokladá konkrétne slová" (s. 66). Čo je vetný člen? Je to predsa člen syntagmy, ktorý svojou syntaktickou povahou prispieva predovšetkým do štruktúry vety. Jeho miesto vo vete je závislé od postavenia ostatných vetných členov, alebo možno to povedať aj tak, že od jeho miesta ako vetného člena závisí aj miesto ostatných vetných členov (napr. zmenou miesta podmetu vety sa istým spôsobom mení aj syntagmatické postavenie ostatných vetných členov; eminentne to platí najmä o postavení prísudku vo vete). Tu vôbec nemožno hovoriť o pasívnosti slovosledu v determinatívnej syntagme (pravda, s výnimkou atributívnej syntagmy, o čom už bola reč). O slovoslede vo výpovedi nerozhoduje iba sématnika či význam, tobôž už nie lexika konkrétnych slov (ako predpokladá J. Mistrík) či lexika vetných členov, ale syntagmatický princíp, spočívajúci v dokonalej súhre sémantiky členov vety so sémantikou slovesa v prísudku tak, aby sa závislostný vzťah realizoval v hierarchickej následnosti členov syntagmy (porov. Russkaja grammatika, 1979). Keď ide o podraďovacie syntagmy, tzv. spolupatričnosť členov syntagmy a syntagmatický vzťah nie sú dané – ako tvrdí J. Mistrík (1966, s. 66) – kongruenciou a rekciou, resp. juxtapozíciou (alebo apozíciou), ale predovšetkým korešpondenciou dvoch stránok základného syntaktického vzťahu, a to nadradenosti a podradenosti a sémantickej určenosti medzi členmi syntagmy alebo vetných členov. Kongruencia, rekcia, resp. apozícia (primkýnanie) sú iba morfologickým prostriedkom vyjadrenia syntaktickej závislosti a sémantickej určenosti členov syntagmy, vonkajšou formou podraďovacieho vzťahu (porov. Krupa, 1979; Kočiš, 1988 – tu aj ostatná literatúra, ktorá prináša aj iné hodnotenie zhody, väzby a primkýnania).

Ukazuje sa teda, že z hľadiska súčasných poznatkov o realizácii podraďovacieho vzťahu v syntagme a vo vete s rozvetvenou realizáciou tohto vzťahu nemožno umelo rozlišovať alebo oddeľovať slovosled v gramatickej stavbe vety alebo výpovede a vo významovej stavbe vety či súvetia. Syntagmatický princíp založený na závislostnom vzťahu nie je iba čisto formálny, obsahuje aj sémantickú stránku v tzv. sémantickej určenosti členov syntagmy a v ich hierarchii.

4. E. Pauliny, ktorý sa tiež pomerne často zamýšľal nad aktuálnym členením vety, nad rozdielmi medzi vetou a výpoveďou, vo svojej Slovenskej gramatike (1989) o vzťahu aktuálneho členenia a slovosledu výslovne nehovorí, ale aspoň čiastočne sa dotýka vzťahu aktuálneho členenia a gramatického slovosledu (osobitnú kapitolu o slovoslede nemá). O slovese v prísudku vo vete z hľadiska aktuálneho členenia ako o tranzitnom člene dosť pochybuje, lebo podľa neho je prísudok nadradeným členom predmetu i príslovkového určenia, a tak oddeľovať od seba členy určovacej syntagmy (sloveso a objekt, sloveso a príslovkové určenie) nie je možné. To značí, že E. Pauliny aj pri uvažovaní o pozícii vetných členov podľa aktuálneho členenia vo výpovedi, resp. vo vete rešpektuje syntagmatický princíp. Hovorí: "...z významového hľadiska nie je možné trhať určovaciu syntagmu sloveso + objekt, sloveso + príslovkové určenie. Nie je to možné práve v aktuálnom členení výpovede, ktoré je založené z významovej stránky na sémantike a z formálnej stránky na intonácii a prízvuku." Na základe rešpektovania syntagmatického princípu vo výpovedi robí v aktuálnom členení výpovede isté úpravy: pri zložitejšich syntaktických útvaroch v aktuálnom členení zavádza pojem tzv. výpoveďového taktu, ktorý charakterizuje "ako slovo alebo spojenie slov, ktoré sa spolu drží jedným dôrazovým vrcholom a syntagmatickou spolupatričnosťou slov k taktu patriacich" (s. 294). To prakticky značí, že každé rozvitejšie východisko i rozvitejšie jadro rozčleňuje E. Pauliny na menšie výpoveďové takty atď. Pre sledovanie nášho problému je však dôležité, že v Paulinyho výklade nachádzame istú argumentáciu za prioritu syntagmatického princípu pred – ak sa to dá tak povedať – prioritou aktuálneho členenia, pravda, iba vo veľmi všeobecnom náznaku a bez explicitného zdôrazňovania vplyvu syntagmatického princípu na slovosled. Za priamu zmienku o slovoslede vo výpovedi možno pokladať Paulinyho konštatovanie v súvislosti s premiestňovaním výpoveďových taktov pri zmene objektívneho poradia východiska a jadra na subjektívne: "Isté zmeny v slovoslede pri premiestnení výpoveďových taktov ukazujú, že jednak vo východisku, jednak v jadre výpovede je vždy jedno zo slov pod dôrazom. Je to dôrazový vrchol, ktorý sme spomínali" (Pauliny, 1981, s. 295).

Paulinyho ukážky rozboru zložených súvetí (resp. aj textov, skladajúcich sa z viacerých jednoduchých viet, jednoduchých aj zložených súvetí) na základné východisko (V_I) a základné jadro (J_I) v makroštruktúre a potom na jednotlivé východiská (v_2, v_3...) a jadrá (j_2, j_3...) v mikroštruktúre aktuálneho členenia zreteľne ukazujú, že to primárne, na čo sa navrstvuje aktuálne členenie, je štruktúra vety, jednoduchého i zloženého súvetia vybudovaná na syntagmatickom princípe (porov. Pauliny, 1981, s. 297–300).

5. Podrobnú a veľmi inštruktívnu analýzu vzťahu slovosledu a aktuálneho členenia v češtine podal A. Svoboda (1984, 1984a). Vo svojom prvom článku (1984, s. 29–33) sleduje základné funkčné obsadenie slovosledných pozícií, presnejšie povedané tendencie z hľadiska funkčného obsadzovania slovosledných pozícií podľa schémy opierajúcej sa o aktuálne členenie výpovede (A. Svoboda uvádza štyri základné pozície: iniciálnu, postiniciálnu, mediálnu a finálnu, pričom pri iniciálnej pozícii vyčleňuje ešte preiniciálnu pozíciu). Autor hovorí o troch najsilnejších tendenciách: a) postiniciálnu pozíciu obsadzovať vlastnou témou, b) finálnu pozíciu obsadzovať vlastnou rémou, c) istú časť témy a vlastný tranzit distribuovať medzi iniciálnu a mediálnu pozíciu.

Z hľadiska problému, ktorý v štúdii sledujeme, sú pre nás dôležité konštatovania A. Svobodu o tom, že slovosled vo východiskovej časti v postiniciálnej pozícii sa zhoduje s gramatickým alebo presnejšie so sémanticko-gramatickým slovosledným princípom. Pritom poznamenáva, že gramatický slovosledný princíp sa v češtine "presadzuje tam, kde mu to súhra prostriedkov aktuálneho členenia (linearity, sémantiky, kontextu, prozódie) dovolí", ale na druhej strane konštatuje, že "gramaticko-sémantický ordo naturalis je v češtine pre silne kontextovo zapojené prvky vo funkcii vlastnej témy obligatórny". Podľa A. Svobodu sa pri obsadzovaní finálnej pozície rémou vzťah slovosledu vyplývajúceho z jednotlivých pozícií podľa aktuálneho členenia a gramaticko-sémantického slovosledu mení v tom zmysle, že "mezi tendencí druhou a dalšími slovněpořádkovými tendencemi (faktory, např. faktorem gramatickým včetně faktoru členské sounáležitosti) vzniká často napětí, které se ne vždy řeší ve prospěch uvedené tendence základní" (s.30). A. Svoboda ďalej poznamenáva, že táto druhá slovosledná tendencia (t. j. finálnu pozíciu obsadzovať vlastnou rémou) sa nepresadzuje v češtine "s takovou vehemencí jako tendence první". Dôvod tohto menej intenzívneho presadzovania sa je v už spomínanom napätí .

V druhej časti tejto štúdie sa A. Svoboda (1984a) zaoberá ďalšími tendenciami v obsadzovaní slovosledných pozícií (iniciálnej, mediálnej, finálnej, postiniciálnej, preiniciálnej, preklauzálnej, interklauzálnej a postklauzálnej). Pri výklade mediálnej pozície (s. 92) konštatuje, že tak ako postiniciálna pozícia má pevné gramaticko-sémantické poradie vlastných tematických prvkov, aj mediálna pozícia má svoj gramaticko-sémantický skelet, založený na pevnom usporiadaní vlastných tranzitných a tranzitných prvkov (pomocné finitné sloveso, modálne sloveso, plnovýznamové sloveso), pričom tento pevný skelet sa vypĺňa prvkami diatematického charakteru, ktoré sa podľa A. Svobodu môžu vyskytnúť na ktoromkoľvek voľnom mieste tohto skeletu. Podobnú slovoslednú situáciu vidí A. Svoboda aj v tzv. interklauzálnej pozícii; keďže táto pozícia zasahuje prvky výpovede aj v iniciálnej a postiniciálnej pozícii, ukazuje sa tu viac tzv. voľných miest, do ktorých sa môže vsúvať celá škála gramaticko-sémantických prostriedkov.

Aj vo výklade A. Svobodu sa potvrdzuje priorita aktuálneho členenia pred štruktúrno-sémantickým princípom v slovoslednom usporiadaní prvkov syntaktických konštrukcií, hoci pri slovoslede v niektorých pozíciách vymedzených z hľadiska aktuálneho členenia sa prejavuje isté napätie medzi gramaticko-sémantickým slovosledom a slovosledom založeným na princípe aktuálneho členenia, a to práve v oblasti ohniska, resp. rémy alebo jadra výpovede, kde sa výpovedné prvky syntagmaticky, sémanticky aj slovosledne úzko viažu na predikát. Dôležité je v tomto smere konštatovanie A. Svobodu, že toto napätie sa nie vždy rieši v prospech základnej aktuálnočlenskej tendencie, to značí, že aspoň v istých slovosledných situáciách sa slovosled vetných či výpovedných prvkov rieši podľa syntagmatického princípu. Ďalšie dôležité konštatovanie z hľadiska sledovaného problému sa týka slovosledu vo východiskovej časti výpovede (ktorú autor člení na viaceré slovosledné pozície). Autor hovorí, že slovosled tematických prvkov v tejto často výpovede sa zhoduje so sémanticko-gramatickým slovosledným princípom a že pre silno zapojené prvky v oblasti východiska je gramaticko-sémantický slovosled záväzný, obligatórny.

Ďalšie potvrdenie obligatórnej prítomnosti gramaticko-sémantického princípu v slovoslede je tzv. pevný slovosledný skelet v mediálnej a napokon aj v interklauzálnej pozícii založený na gramaticko-sémantickom poradí vlastných tranzitných a tranzitných prvkov; to, že v takomto pevnom slovoslede týchto prvkov (A. Svoboda hovorí o troch, ktoré sme uviedli vyššie) sú tzv. voľné miesta, do ktorých sa môžu vsúvať diatematické prvky, nie je podľa nášho názoru iba výsledok pôsobenia aktuálneho členenia na slovosled, ale (a predovšetkým) štruktúrneho usporiadania prvkov podľa syntagmatického princípu. Pritom však pochybujeme, že by v mediálnej, resp. v interklauzálnej pozícii bolo až toľko možností ľubovoľného umiestňovania diatematických, resp. tranzitívnych prvkov. Napokon A. Svoboda v konkrét-

nych príkladoch pracuje so sémanticky obmedzenými voľnými prvkami zväčša časticového, adverbiálneho alebo aj parentetického charakteru a iba s jedným typom gramaticko-sémantického skeletu (so zloženým tvarom, resp. so spojením pomocného alebo modálneho a plnovýznamového slovesa), a tak výklad o vzájomnom pôsobení aktuálneho členenia a slovosledu je síce z hľadiska aktuálneho členenia detailne rozpracovaný, ale zúžený z hľadiska exemplifikačného materiálu a nerozpracovaný z hľadiska gramaticko-sémantických pozícií vetných členov.

6. Z hľadiska sledovania gramaticko-sémantického slovosledu alebo uplatňovania syntagmatického princípu a slovosledu podriadeného požiadavkám aktuálneho členenia vo výpovedi je zaujímavý článok I. Seidlovej Časové a místní určení ve slovosledu anglické a české věty (1982). Autorka v ňom sleduje a porovnáva slovosledné pozície príslovkového určenia miesta a času (spolu i osve) v anglických vetách a v ich preklade do češtiny, a to v siedmich skupinách viet. Toto porovnávanie je aj z hľadiska sledovania nášho problému v slovenčine o to zaujímavejšie, že anglická veta je stavaná na gramatickom slovoslednom princípe, kým v českej vete sa uplatňuje voľný slovosled, ale úzko zviazaný s aktuálnym členením, podľa ktorého prirodzené intonačné centrum je na konci vety (na rozdiel od angličtiny, kde tzv. výpovedná dynamickosť vety či výpovede sa nekryje s jej gramatickým charakterom, to znači, že intonačný dôraz môže byť v anglickej vete aj na inom mieste vo vete, nie iba na konci vety).

Do prvej skupiny viet sústreďuje autorka vety, v ktorých príslovkové určenie miesta alebo času sú v rematickej časti (v ohnisku) a kontextovo nie sú zapojené. Koncové postavenie príslovkových určení je v týchto vetách rovnaké v angličtine aj v češtine. Ak sú vo vete obidve príslovkové určenia toho istého druhu alebo miestne a časové, autorka zisťuje tri možnosti ich slovosledu: a) jedno časové príslovkové určenie je na začiatku vety, druhé na jej konci (budeme uvádzať iba české vety v preklade): *V tom čase – bolo to roku 1973 – bol odborným konzultantom v internáte už desať rokov.* – Podľa autorky prvé príslovkové určenie je preto na začiatku, lebo je kontextovo zapojené. Podľa nášho názoru tento slovosled je aj slovosledom podľa sémantického a syntagmatického princípu: vo vete sú totiž tri príslovkové určenia a ich rozloženie okolo sponovo-menného prísudku ani iné byť nemôže, resp. v slovoslede tejto vety nevidíme nijaký vplyv aktuálneho členenia ani kontextovej zapojenosti alebo nezapojenosti; b) obidve príslovkové určenia (miesta a času) sú na konci vety, pričom príslovkové určenie miesta ako kontextovo zapojené stojí pred príslovkovým určením času: *Vrátil som sa do Anglicka dnes ráno.* Podľa nášho názoru príslovkové určenie miesta by malo stáť na začiatku vety podľa princípu stredového postavenia prísudku vo vete: *Do Anglicka som sa vrátil dnes ráno.* Pravda, tento slovosled vidíme cez prizmu syntagmatického princípu a jeho uplatnenia v slovenčine, ale sa nazdávame, že obstojí aj v češtine; c) obidve príslovkové určenia (miesta a času) sú kontextovo nezapojené a stoja na konci vety. V anglickej vete na prvom mieste stojí miestne, na druhom časové príslovkové určenie, čo je v rozpore s anglickým slovosledom: *Pracoval niekoľko mesiacov v Berlíne.* Autorka uvádza aj upravený slovosled podľa gramatického slovosledu bežného v angličtine: *Pracoval v Berlíne niekoľko mesiacov.* – Naša poznámka k výkladu autorky o slovoslede v tejto vete je opäť taká, že aj tu by sa podľa syntagmatického princípu malo uplatniť stredové postavenie prísudku a na začiatku by malo stáť príslovkové určenie, ktoré je kontextovo zapojené: *V Berlíne pracoval niekoľko mesiacov. – Niekoľko mesiacov pracoval v Berlíne.*

I. Seidlová si v tejto skupine viet s príslovkovými určeniami všimla aj jednu vetu, v ktorej okrem príslovkového určenia je aj predmet: *Položte pravú ruku na bibliu* (s. 296). Predmet je v tejto vete podľa autorky kontextovo nezapojený, a tak nasleduje po prísudku a stojí pred príslovkovým určením, a je to aj v súlade so systémovým usporiadaním vetných členov v anglickej vete. Z hľadiska syntagmatického princípu však slovosled v tejto vete vyznieva podľa nás prirodzenejšie takto: *Pravú ruku položte na bibliu* (pravda, v slovenčine, resp. aj v češtine, nie v angličtine). Potvrdzuje to aj veta, ktorú si autorka z tejto stránky nevšíma (je z prvej skupiny viet): *Asi som ich zabudol vo vrecku kabáta* (s. 295), kde predmet *ich* (je zaiste kontextovo zapojený) sa nachádza pred slovesom v prísudku a príslovkové určenie za slovesom presne podľa syntagmatického princípu.

V druhej skupine anglických viet príslovkové určenia miesta a času patria na koniec vety, lebo tvoria rému (ohnisko). V českom preklade však jedno z týchto príslovkových určení zaujíma iné miesto než v anglickej vete: to, ktoré je rémou, je na konci, ale kontextovo zapojené príslovkové určenie môže zaujímať iné miesto. Na porovnanie: *He went into hospital last night – Včera večer šel do nemocnice/Včera večer šiel do nemocnice.* Tu, pravda, je možný aj slovosled *Do nemocnice šiel včera večer,* ale tak ako prvý variant, aj tento závisí od toho, ktoré príslovkové určenie je kontextovo zapojené a ktoré nie, alebo ináč – na ktorú okolnosť je zacielená predchádzajúca otázka alebo zámer hovoriaceho. Podľa nás by však príslovkové určenia mali byť v každom prípade symetricky rozložené okolo prísudku vo vetnej závislosti. V ďalších vetách, ktoré autorka uvádza, sa už takýto slovosled nezachováva: vo vete *A pak musím v jedenáct s paní Roseovou k soudu* sa príslovkové určenie *at eleven* dostáva za tvar modálneho slo-

vesa *musím* a pred spojenie *s paní Roseovou,* hoci náležitejší (podľa syntagmatického princípu) by bol slovosled *A potom o jedenástej musím s pani Roseovou na súd;* podobne je do češtiny preložená aj veta *We arrived a little late in the combination room: Přišli sme do salónku trocha později.* Tu však podľa nášho názoru nič neprekáža, aby tak v slovenčine, ako v češtine preklad znel: *Do salónika sme prišli trocha neskoršie/Do salónku jsme přišli trochu později* (podľa slovosledu vo vete *Včera večer šel do nemocnice).*

Príslovkové určenia miesta alebo času v tretej skupine viet nie sú kontextovo zapojené, a tak nepatria do rémy, stoja preto na začiatku vety. Tým, že príslovkové určenia sú na začiatku vety, podľa toho sú slovosledne, no najmä rytmicky usporiadané ostatné časti vety. Toto usporiadanie plne zodpovedá aj syntagmatickému princípu pri rešpektovaní stredového postavenia prísudku: *Na nádvoří jsem proti sobě uviděl přicházet Chrystala. – Na stole pro něho byla připravena láhev portského.* V druhej vete je však podľa nášho názoru narušený vnútorný rytmus vety: predmet vyjadrený predložkovým pádom *pro něho* by mal stáť až za sponou *byla* (tak ako v prvej vete je predložkové spojenie *proti sobě* za sponou *jsem*): *Na stole byla pro něho připravená láhev portského.* Taký slovosled je náležitý aj v slovenčine.

Vo štvrtej skupine viet autorka komentuje situáciu príslovkových určení času a miesta, keď v angličtine nepatria do jadra výpovede a v češtine zaujímajú iné miesto ako v anglickej vete. Podľa autorky to iné miesto v českej vete zaberajú príslovkové určenia len preto, že čeština má pomerne voľný slovosled, a tak kontextovo zapojené príslovkové určenie sa posúva – ako hovorí autorka – "na některou pozici předcházející a posledním členem věty zůstává její člen nejdynamičtější", napr. *Winslovw se včera večer projevil politováníhodným způsobem. – Nu, dneska se už nedá nic víc dělat.*

Treba povedať, že "to iné miesto" jedného príslovkového určenia v českej vete nie je nič iné ako pozícia pred prísudkom, teda opäť sa tu realizuje stredové postavenie prísudku podľa syntagmatického princípu, a, pravda, aj to, že príslovkové určenie pred prísudkom je z komunikatívneho hľadiska rovnako dôležité ako príslovkové určenie za prísudkom na konci vety s tým rozdielom, že druhé príslovkové určenie za prísudkom plní funkciu koncového dôrazu podľa intonačných pravidiel vo vete. Ďalej istú nedôslednosť v preklade uvádzaných anglických viet do češtiny, a to z hľadiska umiestňovania príslovkového určenia vidíme v tom, že v dvoch prípadoch príslovkové určenia stojace v anglických vetách na konci vety sa v českom preklade umiestňujú na začiatok vety (*Well, we can't do any more this morning – Nu, dneska se už nedá nic víc dělat; I had too much to drink last night – Včera večer jsem příliš mnoho pil),* v treťom prípade sa príslovkové určenie miesta neodôvodnene kladie medzi sponu a mennú časť slovesno-menného prísudku: *He was my closest friend in Cambridge – Byl to v Cambridgi můj nejlepší přítel.* Podľa nášho názoru príslovkové určenie *v Cambridgi* patrí na začiatok alebo na koniec vety: *V Cambridgi to byl můj nejlepší přítel* alebo (tak je to aj v angličtine) *Byl to můj nejlepší přítel v Cambridgi* (pravda, vždy s trocha iným a iným významovým odtienkom).

V ostatných skupinách viet (piata, šiesta a siedma) vysvetľuje autorka osobitosti anglickej vety z hľadiska niektorých pozícií príslovkového určenia. O vetách v siedmej skupine konštatuje, že pozícia príslovkového určenie času alebo miesta je určená gramatickým alebo rytmickým princípom a že tieto princípy prevažujú nad princípom aktuálneho členenia. Aj to do istej miery potvrdzuje náš názor, že syntagmatický princíp a na druhom mieste vnútorný rytmus vety v konečnom dôsledku utvárajú celkovú slovoslednú štruktúru vety. Pri tomto závere nevychádzame iba zo spomínaného konštatovania autorky, ale aj z našich pripomienok pri analýze viet predchádzajúcich skupín anglických viet a ich prekladu do češtiny.

V závere štúdie sa I. Seidlová zaoberá neadekvátnym, resp. nepresným prekladom niektorých anglických viet do češtiny z hľadiska zachovania aktuálneho členenia. Nazdávame sa (a napokon to autorka v jednom prípade aj uvádza), že prekladateľ sa dopustil chýb v preklade nie preto, že nedodržiaval slovosled podľa požiadaviek aktuálneho členenia v češtine, ale preto, že nedodržal slovosled anglickej vety, o ktorom sa vie, že je v podstate gramatický, hoci nie v takom zmysle, v akom ho chápeme my, teda v syntagmatickom zmysle so zreteľnom na centrálne postavenie predikátu vo vete. I. Seidlová uvádza pri anglickej vete preklad a korekciu prekladu niektorých viet: *He reminds me that I've been up for election six times, and this year is my seventh – Připomíná mi, že jsem šestkrát kandidoval a letos je to po sedmé;* správny preklad: *...že jsem kandidoval už šestkrát... – In the college he was Dean; in the university he was well known... – V koleji byl děkanem; byl dobře znám na univerzitě...;* správny preklad: *...na univerzitě byl dobře znám... – on the steep roofs the snow was brilliant – sníh jiskřil na příkrých střechách;* správny preklad: *na příkrých střechách jiskřil sníh.*

Autorka sa dotýka aj postavenia českého slovesa na druhom mieste vo vete, ktoré je výsledkom pôsobenia aktuálneho členenia na slovosled v českej vete, resp. aj v súvetí. Dodržiavaním tohto pravidla sa podľa I. Seidlovej sloveso dostáva pred iný, menej dynamický člen vety, napr.: *As we are all aware, organizations exist within organizations – Jak všichni víme, existují organizace v rámci organizací;* správ-

ne alebo presne podľa anglického slovosledu: *Jak všichni víme, organizace existují v rámci organizací.* Hlavnú vetu by sme do slovenčiny preložili tiež podľa druhej verzie: ...*organizácie existujú v rámci organizácií* (porov. Kočiš, 1991, s. 136–138). Podľa nášho názoru aj náležité vyjadrenie kontrastu, o ktorom autorka hovorí na s. 300 pri vete (38), nie je v českom preklade narušené umiestnením kontrastu do východiskovej časti, ale pozíciou slovesa na druhom mieste vo vete. Uvedieme príslušný príklad: *Vědomosti a dovednosti, které jsou dnes hodnotné, mohou být za pět let bezcenné.* Náležitý preklad uvedieme v slovenčine: ..*ktoré sú dnes hodnotné (hodnotné dnes), o päť rokov môžu byť bezcenné.* V tomto upravenom slovoslede je adekvátne zvýraznený kontrast práve preto, že v hlavnej vete na prvom mieste nestojí sloveso, ale kontrastný prvok vyjadrený príslovkovým určením času (*o päť rokov*).

Komentovaním štúdie I. Seidlovej sme sa zaoberali dosť podrobne preto, aby sme poukázali na isté odlišnosti medzi slovoslednou organizáciou viet na základe aktuálneho členenia a slovoslednou organizáciou viet na základe syntagmatického princípu. V centre pozornosti autorky I. Seidlovej bolo postavenie príslovkového určenia miesta a času v anglických vetách a v ich preklade do češtiny. Usilovali sme sa poukázať na to, že na základe syntagmatického princípu tieto príslovkové určenia v niektorých prípadoch zaujímajú vo vete iné miesto než pri slovoslede organizovanom podľa aktuálneho členenia. Argumentovali sme najmä tým, že sloveso v prísudku je vo vete centrálnym vetným členom, na ktorý sa syntagmaticky viažu rozvíjacie vetné členy v jadrovej časti vety (porov. Kočiš, 1980), v analyzovanej štúdii dve príslovkové určenia, resp. aj predmet. K tejto argumentácii chceme teraz ešte vysloviť jeden argument za to, že slovosledne organizujúcim princípom vo vete je syntagmatický princíp: príslovkové určenia rozvíjajúce sloveso v prísudku tvoria vo vete jednu zloženú syntagmu, sú s prísudkom späté štruktúrne, a to určuje aj ich pozíciu vo vete (porov. Kočiš, 1988, s. 91–100). Okrem toho o mieste príslovkových určení vo vete rozhoduje ich sémantika, a to v tom zmysle, či budú zaujímať miesto pri prísudku symetricky pred ním a za ním, alebo len pred ním, alebo len za ním. Tu, pravda, nemožno vylúčiť vplyv významovej perspektívy vety čiže aktuálneho členenia vety, resp. kontextovej kontinuity alebo tematickej postupnosti v texte (porov. Daneš, 1968), do ktorej treba zahrnúť aj vnútorný rytmus vety a vetných celkov. Tak sa nám potvrdzuje názor, že priamym princípom organizujúcim slovosled vo vete je syntagmatický princíp, na ktorý sa navrstvuje komunikatívna, intonačná a rytmická stránka vety, teda to, čomu sa hovorí aktuálne členenie vety.

7. V základnej práci o aktuálnom členení v češtine, ktorá predstavuje najnovšie výsledky výskumu v tejto oblasti, sa autori P. Sgall, E. Hajičová a E. Buráňová (1980, s. 38) vyjadrujú, že veta ako štruktúrna jednotka je síce štruktúrovaná z viacerých hľadísk, ale že dve z nich sú najdôležitejšie: syntaktická stavba (spočíva najmä na vzťahu slovesa v prísudku a rozvíjacích členov) a komunikatívna výstavba čiže aktuálne členenie. Konštatujú ďalej, že v jednoduchých prípadoch štruktúrovania vety sú obidve stránky vo vzájomnej zhode, ale v zložitejších vetách a vetných celkoch tieto dva organizačné prvky vety už nemusia byť v zhode, pretože podľa zákonitostí aktuálneho členenia sa niektoré vetné členy neštruktúrujú podľa syntaktickej závislosti od slovesa, ale podľa toho, či sú kontextovo zapojené alebo nezapojené. V tejto súvislosti autori uvádzajú názor F. Daneša a M. Dokulila, že syntaktická stavba zodpovedá statickej stavbe vety a komunikatívna stavba dynamickej stavbe výpovede. Tento ich názor sa aj v našej syntaxi chápe ako takmer axiomatický, a tak

štruktúrna stránka vety a celý syntagmatický princíp v syntaxi sa odsunul a odsúva príliš do úzadia a zdôrazňuje sa iba komunikatívny, resp. ilokučný a perlokučný aspekt výpovede, v podstate teda aktuálne členenie, a štruktúrnej stránke vety sa z veľkej časti odoberá aktívna účasť na tvorbe výpovede, resp. textu, a ak sa jej v tom zmysle priznáva istá aktivita, dostáva sa do protikladu s aktuálnym členením (na čo sme aj pri analýze viacerých štúdií a názorov v tejto štúdií už upozornili). S týmto názorom nemožno súhlasiť, lebo jednoducho nie je možné, aby štruktúrna stránka vety a na nej budovaný slovosled boli v nesúlade s komunikatívnym zámerom hovoriaceho. V tomto zmysle súhlasíme s konštatovaním autorov knihy Aktuální členení věty v češtine na s. 46: "V přístupu ke struktuře textu, stejně jako i ke struktuře věty je třeba nejen zachycovat jevy "statické" stavby, ale vycházet z toho, že mluvčí uplatněním dané věty ve sdělení sleduje určitý (ilokuční i perlokuční) cíl." Nám z toho ďalej vychodí, že tento komunikatívny cieľ musí byť obsiahnutý primárne a priamo v štruktúre vety alebo sa na túto štruktúru organicky navrstvuje. Komunikatívny zámer hovoriaceho nemôže totiž deformovať štruktúrny či syntagmatický princíp vety alebo výpovede. Ak sa tak v skutočnosti stáva, nie je to nedostatok štruktúrnej či gramatickej stavby vetného či súvetného celku, ale jej nepoznanie zo strany hovoriaceho z hľadiska jej využitia na komunikatívne ciele. Gramatická štruktúra a slovosled budovaný na jej základe má svoju vnútornú dynamiku, umožňujúcu utvárať také konkrétne výpovedné štruktúry, ktoré plne a adekvátne slúžia na realizovanie komunikatívnych zámerov hovoriaceho. Syntaktický celok organizovaný na syntaktickom princípe nepredstavuje iba závislostnú schému v zmysle nadradenosti a podradenosti vetných členov, ale aj a najmä v zmysle ich sémantickej určenosti, podľa ktorej sa tieto vetné členy dostávajú na také miesto vo vetnej štruktúre, ktoré korešponduje tak so štruktúrnou stavbou príslušného syntaktického celku založenou na stredovom či centrálnom postavení predikátu, ako aj s plynulou komunikatívnou nadväznosťou a postupnosťou týchto vetných členov čiže s tou stránkou výpovede, ktorá sa všeobecne označuje ako výpovedná dynamickosť výpovede.

8. Keď ide o pôsobenie aktuálneho členenia alebo výpovednej dynamickosti a štruktúrnej stavby na slovosled a potom o vzťah aktuálneho členenia a jazykového systému, vidí sa nám, že v Mluvnici češtiny 3 (Skladba) sú tiež isté protirečenia. Na s. 601 sa píše, že "pro češtinu je třeba počítat se značnou slovoslednou variabilností větných složek. Možnost utvářet množství slovosledných variant, daná jazykovým systémem, náleží k charakteristickým rysům českého slovosledu". Osobitne si tu treba všimnúť konštatovanie, že slovosledná variabilnosť je daná jazykovým systémom; možno to interpretovať aj tak, že ide o vetné celky, aj ich slovosledná variabilnosť je daná štruktúrnou stavbou. Na inom mieste (s. 603) sa však hovorí, že primárnym slovosledným činiteľom vo výpovedi je aktuálne členenie a že z princípu aktuálneho členenia vyplýva aj možnosť prispôsobovať slovosled podľa požiadaviek aktuálneho členenia, pričom tieto požiadavky nie sú v súlade s princípom gramatickej stavby. Na dokázanie pravdivosti tohto tvrdenia sa v Mluvnici ako príklad uvádza možnosť postponovať zhodný adjektívny prívlastok za nadradené substantívum, dokonca od-

deliť tento prívlastok od nadradeného člena a umiestniť ho vo výpovedi na iné miesto. Treba povedať, že je to veľmi slabý alebo nijaký dôkaz na primárnosť aktuálneho členenia v pôsobení na slovosled vo vete, lebo prívlastok je síce vetným členom, ale na štruktúru vetného celku nemá nijaký vplyv, štruktúru vety primárne nevytvára, lebo sa syntagmaticky neviaže na sloveso v prísudku. O slovoslednom pôdoryse rozhoduje postavenie základných vetných členov a vetných členov rozvíjajúcich prísudok (predmet a príslovkové určenie). Je paradoxné, že nielen v štruktúrnej, ale aj v sémantickej syntaxi sa predikátu všeobecne pripisuje centrálne miesto vo vete alebo aj vo výpovedi, ale pri konfrontácii aktuálnočlenského a gramatického princípu v slovoslede sa o tomto fakte v kapitolách o slovoslede v tejto akademickej syntaxi píše málo (porov. s. 616–618).

Bolo by nezmyselné tvrdiť, že aktuálne členenie ako exponent komunikatívneho zámeru hovoriaceho nemá vplyv na slovosled vo vete, teda na usporiadanie vetných zložiek vo vete zo sémantickej i gramatickej či syntagmatickej stránky, ale rovnako nezmyselné je tvrdenie, že štruktúrna stavba vety je čosi statické, čo dokonca pôsobí proti princípu aktuálneho členenia. Jazyk je systém utvorený jazykovými prvkami a štruktúrnymi vzťahmi medzi týmito prvkami a je určený na komunikáciu, a tak nie je možné, aby jazyk ako systém nebol v súlade s komunikatívnym princípom označovaným ako aktuálne členenie alebo významová perspektíva výpovede práve pri slovoslednej stavbe syntaktických konštrukcií. To podľa nášho názoru odporuje priamo ontologickej podstate jazyka ako systému. Podľa nášho názoru aj syntaktická stavba jazyka je uspôsobená tak, aby všetky jej základné zložky boli v súlade s komunikatívnym zámerom a tvorili s ním vnútornú jednotu.

9. Na záver uvažovania o vzťahu aktuálneho členenia, vetnej štruktúry a slovosledu pokladáme za potrebné zmieniť sa ešte o postavení slovesa vo vete. Tomuto problému sme venovali síce osobitnú štúdiu (porov. Kočiš, 1991), ale v nej sme iba vyslovili isté počudovanie nad tým, že v spisovnej slovenčine sa sloveso v prísudku tiež umiestňuje vo vete na druhom mieste, bez toho aby existovalo o tom v syntaxi presne formulované pravidlo. Ďalej sme konštatovali, že takéto umiestňovanie určitého slovesa i napriek istej zautomatizovanosti (porov. Mistrík, 1966, s. 118) odporuje centrálnemu postaveniu slovesa vo vete a že takéto jeho postavenie vetu skôr rozbíja, než stmeľuje. Tento slovosledný model nie je však nič iné, než prevzatie z češtiny – teoreticky i prakticky. V práci Aktuální členění věty v češtině (s. 116) sa v súvislosti s týmto postavením slovesa hovorí o pravidle, ktoré je "v bohemistice již známé, podle něhož sloveso může (ale nemusí) být umístěno za svým prvním doplněním, teda na druhém místě ve větě" (porov. aj s. 69). To značí, že do spisovnej slovenčiny bol prijatý český slovosledný model bez akéhokoľvek vedeckého zdôvodnenia (hoci v spomínanej práci sa na s. 116 konštatuje, že "pravidlo o posunutí slovesa na druhé místo se tu – teda v slovenčine (pozn. F. K.) – snad projevuje slaběji než v češtině", a autori sa odvolávajú na stanovisko J. Horeckého a J. Mistríka). Pre slovenčinu sme na viacerých dokladoch ukázali, že toto pravidlo o slovese na druhom mieste vo vete okrem syntagmatického princípu oslabuje aj náležitý slovosledný a rytmický pôdorys vety (porov. Kočiš, 1991, s. 131). Pre češtinu sa

ďalej v spomínanej práci uvádza, že toto postavenie slovesa (na druhom mieste) nie je vždy v zhode s jeho postavením v stupnici výpovednej dynamickosti a, samozrejme, ani v zhode s náležitým gramatickým slovosledom a s adekvátnou vetnou štruktúrou – je totiž podriadené zákonitostiam aktuálneho členenia a pravidlu o kontextovo zapojených a nezapojených vetných členoch v základe (východisku) a v ohnisku (jadre) výpovede.

Pre slovenčinu obhajujeme centrálne postavenie slovesa v prísudku vety. Vetné členy rozvíjajúce prísudok majú byť syntagmaticky i sémanticky tak rozložené okolo slovesa (alebo pri ňom), aby sa zachovala hierarchická sémanticko-štruktúrna stavba vety. Pritom sa nazdávame, že zachovávanie tohto pravidla o centrálnom postavení slovesa aj v češtine by českú vetu dynamizovalo adekvátnejšie a dodalo by jej aj náležitý rytmický pôdorys. Uvedieme niekoľko príkladov na porovnanie:

V případě, že *je* sloveso kontextově zapojené... – V případě, že sloveso *je* kontextově zapojené...; Řada badatelů *vychází* při uplatňování otázkového testu z Ballyho – Při uplatňování otázkového testu řada badatelů *vychází* z Ballyho; Vedle tranzistoru mesa *patří* do uvedené skupiny tzv. tranzistor difúzně-slitinový – Vedle tranzistoru mesa do uvedené skupiny *patří* tzv. tranzistor difúzně-slitinový; V druhé polovině dubna *se vypravil* do střední Evropy bývalý anglický ministr zahraničí... – V druhé polovině dubna *se* do střední Evropy *vypravil* bývalý anglický ministr zahraničí; Jeden z nich [rozhovorů] se konal ve Farneském paláci, kde *pořádal* francouzský velvyslanec recepci – ...kde francouzský velvyslanec *pořádal* recepci.

10. Popri záveroch, ktoré sme vyslovili v štúdii v Slovenskej reči (Kočiš, 1991, s. 138–139), pokladáme za vhodné a potrebné ešte konštatovať toto:

10.1. Syntagmatický princíp je primárnou bázou štruktúrneho organizovania vetných a súvetných členov aj z hľadiska významovej perspektívy výpovede a slovosledu. Toto konštatovanie opierame o fakt, že na tomto štruktúrnom princípe je vybudovaná nielen jednoduchá veta, ale celá syntaktická stavba jazyka.

10.2. Princíp aktuálneho členenia sa na štruktúrnu stavbu vetných konštrukcií iba navrstvuje a vplýva na slovoslednú organizáciu výpovede z hľadiska jej východiska a jadra. Syntagmatické usporiadanie výpovede však nemôže byť vplyvom aktuálneho členenia narušené tak, aby sa sloveso v prísudku slovosledne dostalo na perifériu výpovede.

10.3. Princíp aktuálneho členenia a syntagmatický princíp nemôžu byť preto v nezhode ani v slovoslednej organizácii výpovede a pôsobiť proti sebe. Komunikatívny zámer hovoriaceho a syntaktický systém jazyka musia pôsobiť konvergentne. Ich nesúlad by priamo odporoval ontológii jazyka a jeho komunikatívnej funkcii.

10.4. Syntagmatický (štruktúrny) princíp vety, resp. výpovede nemožno pokladať za statický ani z hľadiska slovosledu, lebo je schopný prispôsobovať sa tak, aby stavba výpovede bola adekvátna aj z hľadiska potrieb komunikatívneho zámeru.

10.5. Pri tvorbe syntaktických celkov sa hovoriaci opiera predovšetkým o syntagmatický princíp tak, aby vetné členy zaujali pozíciu vo svete primeranú ich sémantickej i vetnej funkcii a aby organizujúcim členom výpovede bolo sloveso v prísudku. Z hľadiska komunikatívnej nadväznosti a postupnosti sa hovoriaci opiera o princíp

aktuálneho členenia (východisko a jadro výpovede), teda o postup od známych faktov k novým faktom.

10.6. Teória aktuálneho členenia bola v češtine vypracovaná pred komplexným spracovaním štruktúrnej stavby všetkých syntaktických celkov od jednoduchej syntagmy, jednoduchého súvetia až po zložené syntagmy a typy zloženého súvetia čiže pred dôsledným a komplexným aplikovaním syntagmatického princípu v štruktúrnej stavbe syntagiem, viet a súvetných celkov. Z toho, žiaľ, pramenila a pramení nie celkom opodstatnená teória o priorite princípu aktuálneho členenia pred syntagmatickým princípom a komplexným pohľadom na štruktúrnu stavbu syntaxe.

Literatúra

DANEŠ, F.: Typy tematických posloupností v textu. Slovo a slovesnost, *29*, 1968, s. 125–141.

GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.

KOČIŠ, F.: Vplyv gramatického činiteľa na slovosled v jadrovej časti vety. In: Jazykovedné štúdie. 15. Bratislava, Veda 1980, s. 121–125.

KOČIŠ, F.: Podraďovacie syntagmy v slovenčine. Jazykovedné štúdie. 22. Bratislava, Veda 1988. 126 s.

KOČIŠ, F.: Slovosledné tendencie v slovenskej syntaxi. Slovenská reč, *56*, 1991, s. 129–139.

KRUPA, V.: O forme a obsahu v jazyku. Slovenská reč, *44*, 1979, s. 267–269.

MISTRÍK, J.: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 280 s.

Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Praha, Academia 1987, s. 549–621.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

Russkaja grammatika. Zv. 2. Sintaksis. Praha, Academia 1979, s. 853–858.

SEIDLOVÁ, I.: Časové a místní určení ve slovosledu anglické a české věty. Slovo s slovesnost, *43*, 1982, s. 88–103.

SGALL, P. – HAJIČOVÁ, E. – BURÁŇOVÁ, E.: Aktuální členění věty v češtině. Praha, Academia 1980. 172 s.

SVOBODA, A.: České slovosledné pozice z pohledu aktuálního členění I. Slovo a slovesnost, *45*, 1984, s. 22–34.

SVOBODA, A. (1984a): České slovoslední pozice z hlediska aktuálního členění II. Slovo a slovesnost, *45*, 1984, s. 88–103.

Ján Bosák

SOCIOLINGVISTICKÁ INTERPRETÁCIA NIEKTORÝCH MORFOLOGICKÝCH VARIANTOV (II)

4. Respondenti mali ďalej dopĺňať tvary lok. sg. substantív *teplomer, uhlomer, kotol, oddiel, Prior* vo vete *Hovorili sme o našom novom...* a nom. pl. v konštrukcii *Tieto dva...* Podľa Morfológie slovenského jazyka (s. 92–94, 99–100; ďalej MSJ) sa slová zakončené na *-r, -l* skloňujú podľa vzoru *dub* alebo podľa vzoru *stroj*, a tak môže dochádzať k prekrývaniu základnej prípony lok. sg. *-e* pri vzore *dub* so základnou príponou lok. sg. *-i* pri vzore *stroj*. Podľa platnej kodifikácie (MSJ; Pravidlá

slovenského pravopisu, 1991; ďalej PSP) by všetky uvedené slová mali mať pádovú príponu *-e: o teplomere, uhlomere, v kotle, v oddiele, v Priore*. Čo ukázala sociolingvistická anketa?

Vyrovnaný stav v používaní obidvoch variantov s *-e* aj s *-i* je pri slovách *uhlomer* (49,6 % : 48,4 %) a *oddiel* (50,2 % : 48,5 %); kodifikovaný tvar s *-e* prevažuje nad tvarom s *-i* v slove *Prior* (58,1 % : 39,9 %). Naopak pri slove *teplomer* je kodifikovaný tvar s *-e* 1,4-krát menej častý ako tvar s *-i* (41,6 % : 57,4 %). Kodifikácia sa najviac rozchádza pri variantoch *v kotle – v kotli* (36,6 % : 62,1 %). Podľa doterajších zistení (Dvonč, 1984, s. 32) už od kodifikácie v PSP 1940 viaceré substantíva tohto typu prechádzajú od vzoru *stroj* k vzoru *dub*, no na druhej strane (najmä pod vplyvom západoslovenských nárečí) "sa prejavuje tendencia používať pád. príponu *-i* vo väčšom rozsahu, ako to predpokladá platná kodifikácia spisovnej slovenčiny" (ibid.). Rozkolísaný stav jazykovej praxe a neschopnosť používateľov jazyka aj s kultivovaným jazykovým vedomím automaticky vybrať kodifikovaný tvar svedčí o tom, že iba jeden formálny rozlišovací znak – nepohyblivé *-e* – pri vzore *dub* a pohyblivé *-e* pri vzore *stroj* – je zrejme nedostačujúci.

4.1. Slová *teplomer* a *uhlomer* majú totožnú morfematickú štruktúru, a predsa nekodifikovaný variant s *-i* je pri slove *teplomer* 1,4-krát častejší ako pri slove *uhlomer*. Podľa veku dáva prednosť nekodifikovanému tvaru s *-i* 70,0 % respondentov nad 61 r. a 66,7 % do 14 r.; pri slove *uhlomer* 66,7 % respondentov do 14 r. a 65,0 % respondentov nad 61 r. Kodifikovaný tvar s *-e* pri slove *teplomer* aj *uhlomer* prevažuje v skupine 51–60 r. (55,0 % : 42,5 %, resp. 57,5 % : 37,5 %).

Pri hodnotení podľa vzdelania kodifikovaná podoba s *-e* v obidvoch prípadoch prevažuje pri respondentoch s nehumanitným vzdelaním (52,6 % a 59,8 %). Nezvyčajná vyrovnanosť je vo všetkých ostatných skupinách pri lok. sg. *uhlomer*; pri lok. sg. substantíva *teplomer* prekvapuje "zhoda" respondentov so základným vzdelaním a s maturitou (38,6 % : 60,2 % a 38,3 % : 60,9 %), na druhej strane respondentov s učňovským vzdelaním a s humanitným vysokoškolským vzdelaním (45,1 % : 54,9 a 44,3 % : 53,8 %). Signifikantné výsledky prináša až hodnotenie podľa pracoviska: lok. sg. s príponou *-e* má väčší výskyt ako 50 % v priemyselných podnikoch, v inštitúciách, v redakciách a v správnych orgánoch, najmenší výskyt je v poľnohospodárskych podnikoch (37,0 %). Podľa pracovného zaradenia prekvapuje, že v skupine žiakov aj v skupine učňov, kde sa slovo *uhlomer* používa profesionálne, prevláda nekodifikovaná podoba lok. sg. s *-i* (55,6 %, resp. 54,5 %). Podľa regiónov lok. sg. s *-i* prevažuje na východnom Slovensku (68,0 % : 30,3 %), za ním nasleduje stredné Slovensko (59,2 % : 40,3 %); v západoslovenskom regióne je tento pomer iba 54,7 % : 44,6 %.

4.2. Z tejto skupiny slov mal frekvenciu najbližšiu kodifikovanému tvaru lok. sg. substantíva *Prior* (*-e : -i* = 58,1 % : 39,9 %). Tvar *v Priore* mal 3-krát väčšiu frekvenciu v skupine respondentov do 14 r. (83,3 %); naproti tomu tvar *v Priori* prevládal hneď v najbližšej skupine 15–18 r. (52,1 %). Podľa vzdelania mala prevahu podoba *v Priori* iba medzi respondentmi so základným vzdelaním (52,4 %), podoba *v Priore* medzi respondentmi s maturitou (60,7 %) a s nehumanitným vzdelaním (59,8 %).

V rámci pracovísk bolo už rozpätie väčšie: tvar *v Priore* používajú najčastejšie respondenti v službách (64,9 %) a prekvapujúco aj v poľnohospodárskych podnikoch (62,5 %), kým nekodifikovaný tvar *v Priori* sa najčastejšie vyskytol medzi respondentmi zo správnych orgánov (53,1 %). Podľa pracovného zaradenia dávajú výraznú prednosť tvaru *v Priori* učni (až 75,8 %), v ostatných skupinách sa výskyt pohyboval od 45,6 % po 30,3 %. Kodifikovanú podobu najviac používajú učitelia (67,9 %) a vedeckí pracovníci (66,7 %); nad 60 % sa dostali vysokoškolskí pracovníci (63,6 %), kultúrni pracovníci (63,2 %), redaktori (61,5 %), ale aj robotníci (61,4 %).

Podľa regiónov tvar *v Priore* prevláda výrazne na strednom Slovensku (74,2 % : 25,0 %), na západnom Slovensku je pomer 52,1 % : 45,9 %, na východnom Slovensku je naopak najčastejšia podoba *v Priori* (45,0 % : 51,9 %). Skúmaná vzorka teda ukázala, že prenikanie prípony *-i* v lok. sg. mask. nie je obmedzené iba na západoslovenský región, ako to tvrdil J. Oravec (1969) a po ňom aj ďalší autori, naopak, výrazne prevláda na východnom Slovensku.

4.3. Ako sme už spomenuli, pri slove *oddiel* je výskyt variantov *-e/-i* vyrovnaný, s miernou prevahou kodifikovaného tvaru (50,2 % : 48,5 %). Podľa veku je tu zasa zhoda medzi krajnými vekovými kategóriami, teraz však v neprospech kodifikovaného tvaru: 75,0 % v skupine nad 61 r., 66,7 % v skupine do 14 r. Výrazný rozdiel je v hodnotení variantov podľa pracovného zaradenia: nekodifikovanú podobu *v oddieli* používa až 72,7 % učňov a 64,3 % pracovníkov v poľnohospodárskych podnikoch. Ukazovatele podľa ostatných parametrov sú v podstate vyrovnané.

4.4. Najvýraznejší rozdiel medzi kodifikovaným a zisteným tvarom bol pri substantíve *kotol*: *-i* 62,1 %, *-e* iba 36,6 %. Priemer bol prekročený vo vekovej skupine 25–30 r. (až 71,3 %), kodifikovaný tvar bol najfrekventovanejší v skupine 51–60 r. (47,5 %) a nad 61 r. (45,0 %). Podľa dosiahnutého vzdelania z priemeru vybočili iba respondenti s humanitným vzdelaním (43,8 % : 55,2 %). Z pracovísk kodifikovaný tvar *v kotle* prevážil v redakciách (54,5 %). Presnejší obraz o používaní nekodifikovanej podoby *v kotli* poskytujú výsledky podľa pracovného zaradenia respondentov: priemer 62,1 % prekračujú učni (72,7 %), technici (71,8 %), vedeckí pracovníci (69,7 %), kultúrni pracovníci (68,4 %), žiaci (66,7 %), riadiaci pracovníci (66,0 %), školy (65,9 %), pracovníci v poľnohospodárskych podnikoch (64,3 %), robotníci (63,2 %). Treba teda uvážiť, či by sa vzhľadom na túto vysokú frekvenciu v kodifikačných príručkách nemali uvádzať obidva varianty *v kotle – v kotli* (prípadne druhý variant aj nejako označiť).

4.5. V skúmaných tvaroch nom. pl. týchto substantív výrazne prevládali kodifikované podoby: *oddiely* 90,3 % – *oddiele* 9,7 %, *uhlomery* 87,3 % – *uhlomere* 12,7 %, *Priory* 86,6 % – *Priore* 13,0 %, *teplomery* 79,5 % – *teplomere* 20,5 %. Tieto výsledky signalizujú, že variantnosť sa týka len istého pádu, v našom prípade iba jedného – lok. sg. Ako diferenčné kritérium v lok. sg. nemožno využiť (okrem substantíva *kotol*) ani jednoznačne určené kodifikované homonymné prípony v nom. pl. *-y/-e : -e/-i*.

5. Do krátkych viet *Hovorili sme o novom...* mali respondenti doplniť lok. sg. neutr. *rádio, video, kakao;* tieto substantíva majú podľa MSJ (s. 114–115) v lok. sg. príponu *-u*.

5.1. Ako sa dalo očakávať, kodifikovaná prípona sa najpregnantnejšie uplatnila pri najnovšom prevzatom slove *video* (84,6 %), menej už pri slovách *kakao* (64,3 %) a *rádio* (60,4 %). V tejto skupine sa najvýraznejšie prejavil aj sociálno-komunikačný faktor: kodifikovaný tvar s *-u* používa 100 % respondentov do 14 r., nekodifikované tvary *o videe* 15,0 % respondentov nad 61 r., *o videi* 10,0 % respondentov zo skupiny 51–60 r. Respondenti s učňovským vzdelaním sú aj tu zreteľne na poslednom mieste: *-u* 74,5 %, *-e* 13,7 %, *-i* 9,8 %.

Z hodnotenia podľa pracovísk prekvapuje, že na 1. mieste v používaní nekodifikovaného tvaru *o videe* sú redakcie (12,1 %). Podľa pracovného zaradenia 100 % v používaní kodifikovaného tvaru *o videu* dosiahli žiaci a kultúrni pracovníci; nekodifikovaný tvar okrem už uvádzaných učňov funguje medzi respondentmi z poľnohospodárskych podnikov (14,3 %). Podľa regiónov podobu s *-u* používa až 91,5 % respondentov z východného Slovenska, kým nekodifikované podoby prevládajú na západnom Slovensku (*-e* 9,7 %, *-i* 7,2 %).

5.2. Pri skôr prevzatom slove *kakao* je pomer kodifikovaného variantu *o kakau* k nekodifikovanému variantu *o kakae* 1,9, t. j. 64,3 % : 34,5 %. Bez porovnania s ďalšími štatistickými parametrami nemožno vysvetliť, prečo nekodifikovanú podobu *o kakae* používa až 40,0 % respondentov zo skupín 25–30 r. a 31–40 r. a prečo v používaní kodifikovaného tvaru *o kakau* sú na 1. mieste respondenti nad 61 r. (80,0 %), kým respondenti do 14 r. až na 4. mieste (66,7 %).

Podľa vzdelania nekodifikovaný tvar s *-e* používa až 42,3 % respondentov s nehumanitným vysokoškolským vzdelaním, čo sa len málo líši od respondentov s učňovským vzdelaním (42,0 %). Medzi pracoviskami dokonca prevažuje používanie nekodifikovanej podoby s *-e* v správnych orgánoch (až 56,3 %), podľa pracovného zaradenia v poľnohospodárskych podnikoch (57,1 %). Riešenie nemožno hľadať ani v regiónoch, hoci optimálny pomer je na východnom Slovensku (81,3 % : 16,4 %), kým stredné a západné Slovensko výrazne zaostávajú (60,9 % : 38,3 %, resp. 60,0 % : 38,9 %).

5.3. Slovo *rádio* je na rozdiel od substantív *video* a *kakao* podstatne rozšírenejšie, a preto aj jeho variantnosť viac kolíše: *-iu* 60,4 %, *-ii* 34,5 %, *-ie* menej ako 5,0 %; kodifikovaná podoba *o rádiu* sa používa 1,7-krát častejšie ako tvary *o rádii*, resp. *o rádie*. V rámci vekových skupín má kodifikovaná podoba najväčší výskyt v skupine nad 61 r. (75,0 %), najmenší v skupine 41–50 r. (52,0 %); tu má však mimoriadne veľký výskyt variant *o rádii* (až 41,8 %). Tvar *o rádie* v skupine 31–40 r. dvojnásobne prevyšuje výskyt v ostatných vekových skupinách (34,3 %).

Respondentom s humanitným vzdelaním patrí 1. miesto v používaní kodifikovaného tvaru *o rádiu* (71,7 %); nízky výskyt je v skupine so základným vzdelaním (56,6 %) a najnižší s učňovským vzdelaním (43,1 %); v tejto skupine je najfrekventovanejšia podoba *o rádii* (až 45,1 %). V priemyselných a poľnohospodárskych pod-

nikoch, ale na počudovanie aj v správnych orgánoch prevláda používanie nekodifikovaných tvarov *o rádii*. S týmto zistením je v afinite výskyt nekodifikovaných tvarov *o rádii* v rozpätí od 57,1 % po 48,5 % medzi učňami, robotníkmi a pracovníkmi v poľnohospodárskom podniku. Naopak kodifikovaný variant *o rádiu* používa až 84,2 % kultúrnych pracovníkov a 78,8 % vedeckých pracovníkov.

Kodifikovaná podoba sa znova najviac zachováva vo východoslovenskom regióne (73,8 %), kým na strednom Slovensku je to 62,3 % a na západnom len 53,5 %; v obidvoch regiónoch sa prejavuje vplyv nárečí na frekvenciu tvaru *o rádii* (35,6 % resp. 39,0 %).

6. Respondenti sa mali rozhodnúť pre tvar lok. sg. mask. *rádius* a lok. sg. neutr. *fórum – Forum*, gen. sg. *Centrum – centrum* v týchto vetách: *Prekvapili nás správy o veľkom akčnom rádiu – akčnom rádiuse nového lietadla. // Vážim si možnosť vystúpiť na takomto fóre – fórume. – Z našich hotelov sa najlepšie cítili vo Fore – vo Forume. // Z predajní najradšej chodím do Centra – Centrumu. – Ukázali nám najkratšiu cestu do centra – centrumu.*

6.1. Pri lok. sg. mask. *rádius* išlo o zistenie, či sa pri skloňovaní koncové *-us* stáva súčasťou tvarotvorného základu (porov. Dvonč, 1984, s. 36). Ukazuje sa, že táto tendencia sa neuplatňuje bezvýhradne: prevažoval tvar *o rádiu* (53,4 % : 46,1 %). Vyplýva to zrejme z toho, že slovo *rádius* nepatrí do bežnej slovnej zásoby, niektorým skupinám môže byť dokonca neznáme. Preto ani neprekvapuje, že variant *o rádiu* použilo až 75,0 % respondentov vo vekovej skupine do 14 r. a 72,2 % v skupine nad 61 r.

Podľa pracovísk tvar *o rádiu* prevažoval pri respondentoch v inštitúciách (61,0 %), v službách (60,9 %) a v poľnohospodárskom podniku (54,2 %). Kodifikovaná podoba *o rádiuse* mala nadpolovičný výskyt v redakciách (58,8 %), potom v priemysle (57,0 %) a v správnych orgánoch (56,7 %). Podľa pracovného zaradenia tento tvar najčastejšie používajú redaktori (66,7 %) a učitelia (61,8 %), riadiaci pracovníci (57,4 %), ale aj robotníci a technici (53,5 %).

V rámci regiónov prevláda podoba *o rádiu* na východnom a strednom Slovensku (67,5 %, resp. 54,8 %). Na západnom Slovensku má tvar *o rádiuse* frekvenciu 50,9 %, na východnom Slovensku iba 31,7 %. Výsledky ukazujú na rozkolísanosť v používaní obidvoch variantov.

6.2. Pri dvojici *fórum – Forum* išlo o zistenie, do akej miery respondenti rozlišujú v sg. významový rozdiel medzi apelatívom a propriom. Lepšie z toho vyšlo apelatívum *fórum*, pri ktorom až 93,1 % dalo prednosť kodifikovanému tvaru *na fóre* a iba 6,9 % uviedlo tvar *na fórume*. Pri vlastnom mene *Forum* bol tento rozdiel menej výrazný: *vo Forume* 87,2 %, *vo Fore* 12,2 %.

Zrejme v dôsledku nepoznania obidvoch slov až 33,3 % respondentov zo skupiny do 14 r. uviedlo tvar *na fórume*, hoci v ďalších vekových kategóriách sa toto percento pohybovalo v rozpätí 5–7 %. Je tu aj zreteľná súvislosť so vzdelaním: tvar *na fórume* používa 16,3 % učňov a 14,6 % žiakov. Ďalším potvrdením je výskyt podľa pracoviska: tvar *na fóre* má stopercentný výskyt v inštitúciách, nad 92,0 % v ostatných skupinách okrem priemyselnych podnikov.

Výsledky pri vlastnom mene *Forum* neboli ani zďaleka zrkadlovým obrazom apelatíva *fórum*. Podľa veku kodifikovaná podoba *vo Forume* je najfrekventovanejšia vo vekovej skupine 19–24 r. (91,4 %) a nad 61 r. (90,0 %), kým nekodifikovaná podoba *vo Fore* prevláda v skupine 51–60 r. (25,0 %). Podľa vzdelania sú na krajných póloch respondenti s nehumanitným vzdelaním (*vo Forume* 91,8 %) a so základným vzdelaním (*vo Fore* 19,8 %). Podľa pracoviska sú viacnásobne vpredu redakcie (97,1 % *vo Forume*), jednoznačne najmenej používajú kodifikovaný tvar pracovníci v poľnohospodárskom podniku (75,0 %). Podľa pracovného zaradenia sa nad 90 % pohybujú štyri skupiny: redaktori 96,3 %, kultúrni pracovníci 94,4 %, vedeckí pracovníci 93,9 %, úradníci 91,2 %.

6.3. Pri dvojici *Centrum* – *centrum* sa ukázal vplyv častejšieho používania slova *centrum* ako *fórum*. Gen. sg. *centra* má frekvenciu až 95,4 % (*centrumu* iba 4,3 %); pri slove *Centrum* je tento rozdiel niekoľkokrát menší: *do Centrumu* 73,3 %, *do Centra* 26,1 %.

7. Aj napriek nevyváženosti respondentov ankety z hľadiska ich sociálnej štruktúry a regiónov sa domnievame, že niektoré zistenia môžu mať všeobecnejšiu platnosť. V štúdii sme chceli predovšetkým ukázať na rozloženie sociálno-komunikačných, teda funkčných (stratifikačných) variantov, ktorých používanie v rečových aktoch je podmienené vekom, vzdelaním a profesiou respondentov, ako aj regiónom, kde žijú alebo kde strávili väčšinu svojho života.

7.1. Vnútrojazykový, štruktúrny prístup umožňuje odhaliť tendencie uplatňujúce sa v jazykovom systéme (smerovanie k jednotnej podobe tvarotvorného základu, k uniformite funkčne totožných tvarov) a skúmať ich prejavy v rámci jednotlivých jazykových rovín. Po istú hranicu umožňuje stanoviť aj významovú, funkčnú a štylistickú distribúciu príslušných variantov. Nedáva však odpoveď na to, prečo sa hovoriaci rozhodne pre príslušný variant. Otázka výberu variantov je totiž podmienená sociálnou podstatou jazyka a jeho komunikačnou funkciou. Preto je odôvodnené rozlišovať štruktúrne varianty, ktoré sú spojené s osobitosťami samotnej jazykovej štruktúry a objektívne vyplývajú z asymetrie jazykového znaku a fungovania jazykových znakov v reči, a funkčné varianty, ktoré vznikajú pri realizácii jazykových funkcií v rečových aktoch (porov. Variantnosť kak svojstvo jazykovoj sistemy, 1982, s. 19, 25 a i.).

V súčasnom období rozvoja teoreticko-metodologického aparátu jazykovedy pri kodifikácii morfologických variantov rozhodne nestačí vychádzať iba zo systematiky príslušnej paradigmy. Napokon aj pri identifikácii štruktúrnych variantov sa zvyčajne v súhrne berie do úvahy fonematická stavba tvarotvorného základu, filiácie medzi morfonologickou štruktúrou slovného tvaru a jeho slovotvornou štruktúrou, sémantická diferenciácia, štýlová charakteristika, kontextové zapojenie a nie na poslednom mieste aj to, že spravidla ide iba o jeden pád z celej paradigmy (zvyčajne lexikálne

lokalizovaný), ktorý nie je štruktúrne jednoznačne vymedzený, spravidla sa z viacerých možností určuje jedna dominantná prípona (podrobne v Dvončovej monografii Dynamika slovenskej morfológie, 1984).

7.2. Z naznačeného pohľadu konštatácie v MSJ (1966, s. 48 n.) sa vzťahujú iba na vývinové varianty. Napätie v norme ako dôsledok existencie variantných tvarových prostriedkov má však okrem napätia medzi novšími (nastupujúcimi) variantmi a staršími (ustupujúcimi) variantmi ešte výraznejší zdroj v súčasnom jazyku, ktorým je komunikatívna konkurencia hovorenej podoby spisovného jazyka a nespisovných variet v bežnej dorozumievacej sfére (porov. napr. u Barneta, 1981, s. 128); tlak po spravidelňovaní a zjednodušovaní jazykového systému vychádza práve z bežného hovoreného jazyka ("živej reči").

7.3. Na základe týchto východísk a získaných výsledkov možno opísané morfologické varianty hodnotiť diferencovane. Jedny sú odrazom sociálnej bázy používateľov jazyka a zostávajú mimo spisovného jazyka (lok. sg. neutr. *o rádii/o rádie, o videi, o kakae, na fórume, vo Fore,* gen. sg. neutr. *do centrumu* a pod.). Približne dvojtretinový prevažujúci výskyt gen. pl. fem. *čašníčok, servírok, omáčok* je potvrdením, že tieto tvary sa v používaní držia pevne; väčšia rozkolísanosť je pri tvaroch *mandarínok/mandaríniek*. Zreteľný tlak je aj v lok. sg. mask., kde sa namiesto kodifikovaného tvaru s *-e* často vyskytujú podoby s *-i* (prevažujúco pri tvare *v kotli*). Zrejme v týchto prípadoch chýba silnejšia štruktúrna opora na zautomatizovanie jazykového vedomia.

Napokon je tu skupina slov, pri ktorých frekvencia nekodifikovaného variantu viacnásobne prevyšuje frekvenciu kodifikovaného variantu, pričom tieto varianty používajú komunikanti s kultivovaným jazykovým vedomím, resp. dominantne fungujú v príslušných profesionálnych komunikačných sférach; ide o tvary nom. pl. mask. *záujemci* a gen. pl. fem. *klientiek, pacientiek*. Varianty *záujemcovia/záujemci* a podoby *klientiek, pacientiek* (ako jediné) sa uvádzali v PSP 1953, no v PSP 1991 sú už iba podoby *záujemcovia, klientok, pacientok*. Výsledky ankety nás nabádajú, aby sa pri kodifikáciách takto nepostupovalo: predpokladom úspešnej kodifikácie je totiž nielen dobré (objektívne) poznanie jazykovej normy, ale aj jej akceptovanie používateľmi spisovného jazyka.

Literatúra

BARNET, V.: Synchronní dynamika spisovného jazyka. Jazykovedný časopis, *32*, 1981, s. 123–130.

DVONČ, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava, Veda 1984. 124 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

ORAVEC, J.: Spisovná slovenčina v každodennom živote. In: Besedy o slovenčine. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1969, s. 102–117.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin, Matica slovenská 1940. 475 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 1. vyd. Red. Š. Peciar a i. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1953. 404 s. – 11. vyd. 1971.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. J. Kačala a i. Bratislava, Veda 1991. 534 s.

Variantnosť kak svojstvo jazykovoj sistemy. Tezisy dokladov. 2 zv. Red. V. M. Solncev a i. Moskva, Nauka 1982. 142 s. + 150 s.

Jolana Nižníková

KLASIFIKÁCIA TZV. ROZKAZOVACÍCH VIET V SLOVENČINE

Rozkazovacie vety sa v slovenskej syntaxi charakterizujú ako modálny typ, ktorý obsahuje výzvu adresátovi, aby niečo urobil alebo neurobil (porov. Pauliny – Ružička – Štolc, 1963, 1965; Oravec – Bajzíková, 1982; Pauliny, 1981; Mistrík, 1985 a i.). Za základnú modálnu schému rozkazovacích viet sa všeobecne pokladá imperatív VF + klesavá konkluzívna kadencia, prípadne v českej syntaxi aj explicitné performatívne formulky typu: *rozkazujem ti, aby..., zakazujem ti, aby...* (Mluvnice češtiny. 3. Skladba, 1987; Grepl – Karlík, 1986). Ostatné prostriedky – infinitív, indikatív, kondicionál – sa zväčša hodnotia ako okrajové, príp. štylisticky príznakové bez ich podrobnejšej analýzy.

Dotazníkový prieskum, ktorý sme robili v roku 1991 (Nižníková, 1992), ukázal, že rozkazovacie vety predstavujú azda najviac diferencovanú, značne nehomogénnu skupinu s množstvom rozličných funkčných aj formálnych modifikácií. Táto bohatá škála výrazových prostriedkov na vyjadrenie rozkazu, príp. žiadosti súvisí s tým, že na výslednú podobu tzv. rozkazovacej vety má vplyv niekoľko základných faktorov.

K najdôležitejším patrí vzájomný vzťah medzi hovoriacim a adresátom. Zdá sa, že o skutočnom rozkaze možno hovoriť iba vtedy, ak medzi účastníkmi komunikácie existuje výrazný vzťah sociálnej nerovnováhy, vzťah nadriadenosti a podriadenosti či závislosti, ktorý však nemusí reálne existovať, ale aspoň hovoriaci si ho musí uvedomovať a vo vzťahu k adresátovi aj dávať najavo. Dôležité ja aj to, či vzájomný vzťah medzi účastníkmi komunikácie je iba formálny, úradný, málo srdečný či založený na autoritatívnych postojoch hovoriaceho, alebo je neformálny či neoficiálny, srdečný, založený na priateľstve, vzájomnej úcte a tolerancii. Z tohto vzťahu potom vyplýva aj miera kategorickosti rozkazu a miera jeho záväznosti pre adresáta.

Druhým dôležitým faktorom je osobnosť hovoriaceho, jeho mentálna vyspelosť a psychické založenie, vzdelanostná a kultúrna úroveň, ktoré v jazykovom prejave odrážajú najmä stav osvojenia si istého jazykového správania. Rozhodujúca je aj miera zainteresovanosti hovoriaceho na realizácii obsahu jeho žiadosti a stupeň naliehavosti, s akou sa obracia na adresáta.

Tretím dôležitým faktorom je momentálna situácia v jazykovej komunikácii. Na jednej strane ide o to, či komunikácia je zvyčajná, "normálna", alebo je psychicky a citovo vypätou reakciou na nejakú krajne vyhrotenú situáciu. Na druhej strane ide aj o celkovú komunikačnú situáciu, ktorá pri niektorých typoch výpovedí (najmä

s nepriamymi prostriedkami na vyjadrenie rozkazu a žiadosti) môže do značnej miery ovplyvňovať, ba až meniť ich komunikatívnu funkciu.

Na výslednú podobu výzvy na vykonanie nejakej činnosti má vplyv aj osobnosť adresáta, ktorú musí hovoriaci rešpektovať, ak chce, aby jeho komunikačný zámer bol úspešný.

Nie menej dôležitým faktorom je aj samotný obsah výzvy, ktorý má podstatný vplyv na jej formálnu podobu. Vzájomný vzťah jej obsahovej a formálnej stránky má rozhodujúcu úlohu pri hodnotení rozličných štylistických odtienkov rozkazu a jeho čiastkových sémantických hodnôt.

Pri skúmaní tzv. rozkazovacích viet pokladáme za potrebné odlíšiť komunikatívnu funkciu, zámer, ktorý má hovoriaci svojou výpoveďou dosiahnuť, a formu tejto výpovede. Preto za veľmi podnetné považujeme teoretické východiská českej syntaxe, ktorá pracuje s termínmi komunikatívna funkcia (KF), charakterizovaná ako "úsilí (záměr) mluvčího (M) dosáhnout výpovědí v daném komunikačním aktu (KA) produkovanou toho cíle (efektu) u adresáta, kterého M svým "jazykovým jednáním" v daném komunikativním kontextu dosáhnout zamýšlí" (Mluvnice češtiny. 3. 1987, s. 308), a výpovedné formy (VFo) charakterizované ako "více méně ustálené útvary (konfigurace) prostředků jazyka" (ibid., s. 317).

Za základnú KF viet, ktoré sa v slovenskej syntaxi označujú termínom rozkazovacie vety, pokladáme výzvu hovoriaceho, aby adresát uskutočnil alebo neuskutočnil nejakú činnosť. Pravda, pod pojmom výzvové vety uvádza J. Oravec vlastne všetky modálne typy viet okrem oznamovacích, pričom rozlišuje:

a) výzvu na potvrdenie/popretie platnosti výpovede alebo na doplnenie jej neznámej časti (pri opytovacích vetách);

b) výzvu na vykonanie/nevykonanie nejakej činnosti konkrétnym adresátom (pri rozkazovacích vetách);

c) výzvu, aby sa niečo stalo/nestalo (pri želacích vetách) (Oravec – Bajzíková, 1982, s. 49 n).

Keďže termín výzvové vety je takto obsadený a aj preto, že termín rozkazovacie vety nevystihuje celú bohatú škálu čiastkových sémantických hodnôt výzvy na vykonanie/nevykonanie nejakej činnosti, vhodnejšie sa nám zdá vety s touto KF nazývať žiadacími, nie rozkazovacími vetami. Tento termín používajú síce J. Ružička (1953) a J. Mistrík (1985) ako spoločný názov pre rozkazovacie a želacie vety, ale jeho použitie nepokladáme za najvhodnejšie. Vychádzame totiž z toho, že žiadať o niečo možno iba konkrétneho adresáta, kým želacie vety nemôžu byť adresné.

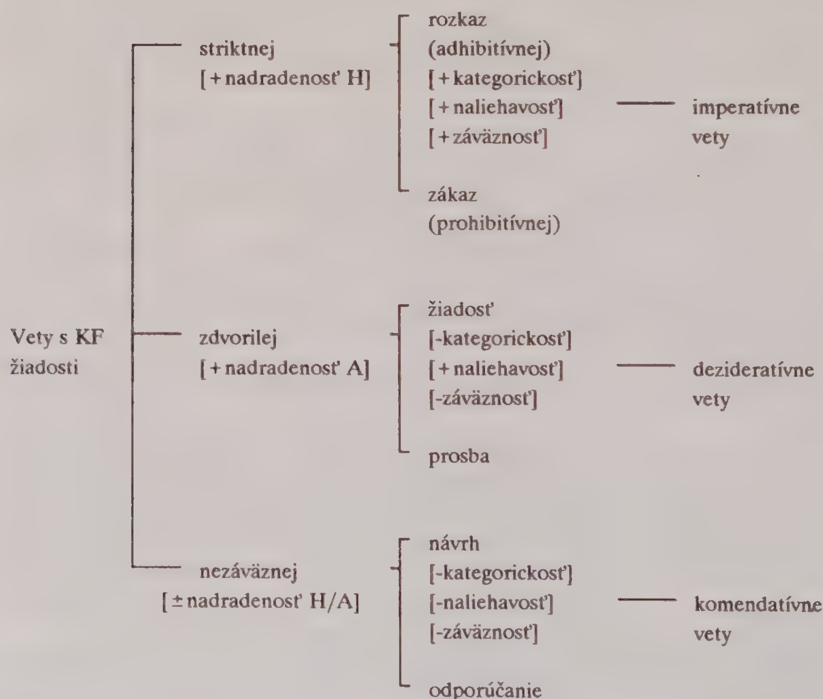
Našu analýzu a klasifikáciu žiadacích viet opierame jednak o spomínaný dotazníkový prieskum, jednak o bohatý dokladový materiál, zozbieraný najmä z umeleckej literatúry, z kníh pre deti, ale aj z rôznych reportáží a rozhovorov, uverejnených v tlači alebo nahraných na magnetofónové pásky z rozhlasu, televízie a zo živých rozhovorov. Výsledky výskumu ukázali, že žiadacie vety predstavujú bohatú škálu foriem a sémantických modifikácií výzvy na vykonanie/nevykonanie nejakej činnosti a že imperatív VF nie je v tomto type takým frekventovaným prostriedkom, ako sa to všeobecne predpokladá.

Pre klasifikáciu žiadacích viet sme stanovili jedno základné a tri pomocné kritériá. Základným kritériom je vzájomný vzťah účastníkov komunikačného aktu, ktorý vyjadruje podstatu komunikačnej situácie. Vyjadruje ho dištinktívny príznak nadradenosť H/A (H = hovoriaci, A = adresát). Pomocné kritériá tvoria dištinktívne príznaky kategorickosť, naliehavosť a záväznosť. Rozdielne konfigurácie týchto príznakov vyčleňujú tri základné skupiny žiadacích viet:

1. vety, v ktorých sa uplatňuje striktná žiadosť;
2. vety, v ktorých sa uplatňuje zdvorilá žiadosť;
3. vety, v ktorých sa uplatňuje nezáväzná žiadosť.

V rámci týchto základných skupín sa žiadacie vety modifikujú do čiastkových sémantických hodnôt žiadosti. K základným čiastkovým sémantickým hodnotám žiadosti patria: a) rozkazy a zákazy pri striktnej žiadosti; b) žiadosti a prosby pri zdvorilej žiadosti; c) návrhy a odporúčania pri nezáväznej žiadosti.

Základnú klasifikáciu žiadacích viet znázorňujeme takouto schémou:

Pravda, k týmto čiastkovým sémantickým hodnotám žiadosti, ktoré pokladáme za základné, možno pri podrobnejšej analýze pridať aj ďalšie čiastkové sémantické hodnoty, napr. povely, výzvy, výstrahy, dovolenia atď. Čiastkové sémantické hodnoty jednotlivých typov žiadacích viet, ako aj analýza ich základných i sekundárnych výpovedných foriem budú predmetom ďalšieho výskumu.

Literatúra

GREPL, M. - KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.

Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Praha, Academia 1987. 748 s.

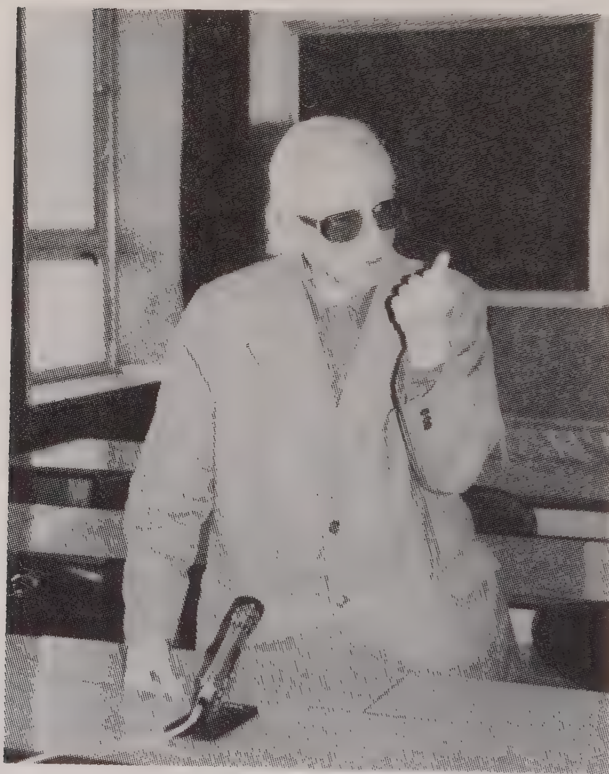
NIŽNÍKOVÁ, J.: Dotazníkový prieskum vyjadrovania rozkazu a žiadosti v slovenčine. Slovenská reč, 57, 1992, s. 277–284.

ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.

PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963, s. 332 n.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

Za akademikom Ľudovítom Novákom
(15. 10. 1908 Skalica – 27. 9. 1992 Ľubochňa)

Drahá smútiaca rodina,
vážené smútočné zhromaždenie,

ostatný septembrový Deň Pána – nesúci symbol jesene – múdrosti a nedele – duchovna – nám s osudovým gestom neodvratnosti odhalil tvár plačúceho archanjela. Odišiel náš drahý akademik Ľudovít N o v á k, ale neodchádza:.. Zostáva jeho monumentálne, priekopnícke dielo, ako žiarivý príklad jeho všeobjímajúca empatická náruč, nekonečná ochota pomôcť, komunikačná i poznávacia vnímavosť duše, neochvejná viera v milosrdenstvo Najvyššieho, ktorou nás učil pokore, chránil

pred úľakom z nespravodlivosti a cynizmom mocných, povzbudzoval v utrpení a roznecoval iskierky nádeje...

V zosnulom strácame tvorcu modernej slovenskej jazykovedy, vynikajúceho vysokoškolského pedagóga, skvelého organizátora, výborného diskutéra, pôvabného rečníka, láskavého otca a "starečka"...

V živote akademika Ľudovíta Nováka bolo päť dôležitých etáp vedeckovýskumnej jazykovednej práce: vysokoškolské štúdium slavistiky, romanistiky a ugrofinistiky na Filozofickej fakulte UK v Prahe (tu už naplno vedecky pracoval v kruhu vynikajúcich lingvistov pražskej školy); dvojročný študijný pobyt v Paríži, na ktorom si dopĺňal vedomosti najmä zo všeobecnej jazykovedy a z ugrofínskej filológie; bádateľská činnosť v Jazykovom odbore Matice slovenskej v Martine; vysokoškolská pedagogická činnosť a vedecký výskum na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave a organizátorská aktivita v Slovenskej učenej spoločnosti a v Slovenskej akadémii vied a umení (bol jej iniciátorom a prvým generálnym tajomníkom); práca na katedre slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. A – kvôli symetrii – možno vyčleniť aj päť nosných priestorov jeho vedeckého záujmu: ortoepia a ortografia; interpretácia umeleckého štýlu; synchronická a historická fonológia – kulminačný bod jeho bádateľského vzopätia; dejiny slovenského jazyka; všeobecná jazykoveda.

Aké sú najcennejšie zisky z tejto jeho lingvistickej vedeckej púte? Nové typologické triedenie jazykov sveta, nová semiologická analýza lineárnej osnovy začiatok – stred – koniec, rozbor vokalizmu a konsonantizmu z hľadiska centra a periférie jazykového systému, dominanty a subdominanty vo fonologických systémoch vokalizmov, viacero nových definícií základných jazykových pojmov (osobitne slabiky, morfémy, prízvukových systémov a vokálnej harmónie), syntetické a analytické chápanie fonologickej kvantity v jazykoch; osobitná interpretácia etnogenézy Slovanov, ich pravlasti, migrácií i jazyka; podrobný sústavný fonologický rozbor javov spisovnej a nárečovej slovenčiny v synchronickom a historickom priereze (napr. definitívne vyriešenie pestrého vývinu jerov v slovenčine, vysvetlenie asibilácie, rozlúštenie problematiky typu *ražeň, lakeť*); objav mediteránneho jazykového zväzu, hlbšie podloženie existencie stredoeurópskeho jazykového zväzu, určenie základného rozdielu dvojitej alebo trojitej štrukturálnej stavby jazykov sveta, nový výklad fonologického systému v turečtine a v iných neslovanských jazykoch, prvý opis konvergentného vývinu slovenčiny a maďarčiny; ocenenie zástoja češtiny na Slovensku v predspisovnom období, vyzdvihnutie významu Ľudovíta Štúra ako vynikajúceho jazykovedca synchronického zamerania atď.

V zhrnutí: ide o zakladateľskú a priekopnícku prácu aspoň v oblasti slovenskej fonológie a ortoepie, fonologických a čiastočne i morfologických dejín slovenčiny a v priestore všeobecnej jazykovedy.

Pri súvahách o diele akademika Ľudovíta Nováka nám najprv prichádza na myseľ neúprosná dialektika času – aktuálneho a gnómického, prenikajúca skrz-naskrz jeho vedeckou tvorbou, ale pripomínajúca aj rytmus jeho životného oblúka: striedajú sa v ňom – povedané termínmi jeho veľkej životnej lásky – hudby – accentato

a agile, adagio a allegro, moderato i vivace... Času, ktorý vydáva svedectvo o nadčasovej hodnote vedeckého diela, ale pripomína aj dôležitú morálnu zásadu kontinuálnosti života a tvorby bádateľa a človeka. Dôkazom o pravdivosti týchto slov nech nám bude osud jeho monumentálnej práce, jeho Didactiky Magny slovenskej historickej jazykovedy – monografie *K najstarším dejinám slovenského jazyka,* ktorá – hoci napísaná v rokoch 1938–1939 – vyšla až v roku 1980. Ako hlboko musí byť vedec presvedčený o pravdivosti svojej vedeckej pravdy, ak necúvne ani pred majestátom času; aké nadčasové musí byť ono dielo, aby obstálo pred skúškou najťažšou – pred majestátom histórie! Na koľko prác zo svetovej jazykovednej produkcie by čas navrstvil patinu a nie hrdzu?

V mnohých rozhovoroch akademik Ľudovít Novák uvažoval o vede a umení, o tom, akú pečať na nich zanecháva čas, a pripomínal krásne súžitie oboch fenoménov, rodných "sestier" ľudského umu a srdca. Náš akademik pritom vždy konštatoval, že umenie stojí vyššie ako veda. Bude to asi tak – hoci jeho život a dielo akoby relativizovali jeho vlastné slová a potvrdzovali onú vzrušujúcu symbiózu a dvojjedinosť, a teda "rovnocennosť" umenia a vedy: veď stál pred dilemou hudba, či jazykoveda; ako mladý gymnazista vystupoval s úspechom na koncertoch doma i v zahraničí, ako 19-ročný vydal prvú prácu *Ludwig van Beethoven. Život, osobnosť a dielo.* Bol umelcom v jazykovede; vo svojej bádateľskej tvorbe mal blízko k vedám o umení, jeho hlavnou jazykovednou disciplínou bola fonológia – veda o zvukovej stavbe jazyka, obrazne povedané: aj veda o hudbe reči...

Akademik Ľudovít Novák to nemal v živote a vede ľahké (ako vlastne každý skutočný vedec či umelec) – podobne ako rozprávkový hrdina, ale pri hľadaní múdrosti a pravdy mu bol osud žičlivý. Práve preto sa stal legendou, ba históriou slovenskej jazykovedy. Niektoré jeho teórie a výsledky vedeckých úvah dnes už berieme ako samozrejmé, ako keby sa začali meniť na symbol, mýtus či archetyp, ako keby boli vznikli "jazykovednou ľudovou tvorivosťou", ako keby ich autor bol neznámy, podobne ako pri ľudovej piesni. Patrí k neopakovateľnému majstrovstvu bádateľa, ak svoje objavy odovzdá v takej presvedčivej forme, že sa stanú "kolektívnym vedeckým vedomím". Nazdávame sa, že je to najviac, čo môže vedec vo svojej práci dosiahnuť.

V diele akademika Ľudovíta Nováka sa zrkadlia tri základné zásady jeho tvorby – aby sme naplnili jeho tézu o trinárnych protikladoch – vyúsťujúce do princípov jeho bádateľskej morálky:

– povinnosť brániť kontinuitu vlastnej výskumnej teórie, nestrácať vlastnú vedeckú tvár, byť vo vede samým sebou;

– zásada metodologickej čistoty, jednotného metodologického východiska;

– presvedčenie, že veda je otázka pravdy, boja za pravdu.

V jednom zo svojich rozhovorov povedal: "Treba stále viac odhaľovať tajomnosť života a sveta. To musí byť krvopotne vybojované, tvoriť je bolestné. To je dotváranie sveta, pri ktorom vedec prežíva i najčistejšiu tichú radosť zo stretnutia s klasickou trojicou – s pravdou, s dobrom a s krásou. Sú to vlastne tri aspekty tej istej veci. Vedec musí byť neústupný. Jeho úlohou je boj o pravdu."

Akademik Ľudovít Novák nazval svoj vlastný životopis, nad ktorým posledné roky pracoval, *Zo západu do stredu a zo stredu na východ Slovenska;* objal teda symbolicky svoju rodnú krajinu nielen vedecky, ale aj životom (Skalica – Ľubochňa – Prešov). Malé rodné Slovensko do neho skoncentrovalo nevídané bádateľské nadanie, ktoré zúročil ako prvý metodologický oráč na roli modernej slovenskej jazykovedy. Požehnaný to národ, ktorému bolo dopriate zložiť sa na takýchto ľudí. Cez nich zanecháva v histórii človečenstva stopy večnosti...

Drahý náš akademik, milý Ľudko, ďakujeme...

Odpočívaj v pokoji! Nech Ti je zem slovenská ľahká!

(Ľubochňa 30. 9. 1992)

J. Sabol

Nad tichým odchodom akademika Ľudovíta Nováka...

Drahá smútiaca rodina!

Vážené smútočné zhromaždenie!

Správa o náhlom skone akademika Ľudovíta N o v á k a, nášho milého, váženého a nami všetkými uctievaného pána profesora, prišla naozaj nečakane a neočakávaná. Veď len nedávno, na začiatku letných mesiacov bol medzi nami, prítomný bol na zádušnej omši za našich zosnulých veriacich jazykovedcov. V správe o jeho smrti sa hovorilo, že zosnul na ceste. Aká to úžasná symbolika jeho života a smrti! Jeho osobný život, jeho vedecká púť, to bol jeden jediný pohyb, ustavičná cesta, obrúbená jasne žiariacimi míľnikmi jeho bádateľskej práce, jeho skvelého umu, smelého vedeckého rozletu a hlbokej viery v život. Jeho vedecká púť nebola triumfálnou cestou nezvyčajných objavov, ale jednoduchým definovaním, výkladom jazykových faktov od šerosvitu dejín praslovanskej reči cez dejiny starej slovenčiny až po súčasný spisovný jazyk. Prof. Ľudovít Novák vedel všetky skúmané jazykové javy objavovať a vysvetľovať naozaj jednoducho, takže sme ich prijímali ako samozrejmosť, tak ako prijímame prostotu, krásu a vnútornú zreteľnosť ľudovej piesne, ako jednoduchosť zrelého plodu. V tom spočíval jeho génius: v jednoduchosti a samozrejmosti vnímania vecí. Ako príklad možno uviesť jeho *Jazykovedné glosy k československej otázke* z r. 1935, ktoré sú súčasnej slovenskej inteligencii, žiaľ, takmer neznáme. V tomto diele Ľudovít Novák ako mladučký jazykovedec vyslovil viaceré pravdy o slovenčine, o jej vzťahu k češtine (medzi nimi aj pozoruhodné konštatovanie, že stredná slovenčina sa europeizovala niekoľko storočí skôr ako čeština). Mnohé problémy, s ktorými sa dnes naša jazykoveda priam do úmoru borí, prof. Ľudovít Novák by riešil s ľahkosťou génia národa, s prenikavou ostrosťou umu, s elegantnosťou filozofického myslenia a s vrchovatou mierou vedeckej pravdy.

Jazykovedné dielo Ľudovíta Nováka sa už dávnejšie uzavrelo. Svoj zvyšný čas života venoval zosnulý svojim kozmogonickým štúdiám v zmysle politologických dimenzií a v zmysle jeho známej ontologicko-semiologickej poučky o začiatku, strede a konci všetkých vecí. Vo svojom vedeckom rozlete sa dotkol vrcholu vedeckej klenby, ale jeho srdce stúpalo ďalej v túžbe po nekonečne, v túžbe, ktorej zavŕšenie videl v dosiahnutí kňazského svätenia. Prof. Ľudovít Novák si tak veľmi uvedomoval úžasnú silu kňazských rúk a úst pri premieňaní matérie chleba a vína na telo a krv Božieho Syna, to mystérium tremendum časnosti a večnosti! Aj v tom nám treba vidieť veľkosť Ľudovíta Nováka ako vedca par excellence a veriaceho človeka.

Smrť prof. Ľudovíta Nováka na c e s t e je však pre nás a pre celý náš národ varovným mementom, zdvihnutým prstom božím. Naša spoločnosť ho totiž po roku 1948 zahnala do kúta dlhoročnej opustenosti, osamelosti, vyhnala svojho génia od univerzitnej katedry, od rozpracovaných vedeckých štúdií a plánov a odsúdila ho na dlhé roky živorenia tu v týchto liptovských končinách. No ani vtedy, keď znova mohol sadať za profesorskú katedru v Trnave či Prešove, nebol na svojom mieste, lebo on patril do centra vedenia vedeckej práce na Slovensku, a to tak v Slovenskej akadémii vied, ako aj na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Dožičené mu to však nebolo. Žiaľ, ani po nežnej revolúcii 1989 najvyššie vedecké kruhy o Ľudovíta Nováka nestáli, dlho nemali záujem rehabilitovať ho morálne i materiálne. Všetky medaily, plakety a napokon aj vymenovanie za riadneho člena SAV prišlo, bohužiaľ, neskoro. História sa opakuje. Už po koľký raz sa musíme skláňať nad hrobom doráňaných, opustených a zneuznaných géniov národa!

V tú nedeľu, keď nás náš drahý pán profesor navždy opustil, v našich kostoloch sa čítalo evanjelium s príhodou o Lazárovi a boháčovi: ...a Lazár zomrel a anjeli ho zaniesli do Abrahámovho lona. Pevne verím, že duša nášho zosnulého brata Ľudovíta je už pred trónom božím, a tak jeho telu, tej útlej ľudskej hrudôčke, v ktorej však prebýval veľký duch, vzdajme poslednú úctu a odprevaďme ho s pietou do liptovskej zeme, aby v nej spalo spánkom pokoja až do vzkriesenia na konci vekov.

Lúčim sa s Tebou, pán profesor, už naposledy, v mene pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV i v mene Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Zbohom, drahý náš pán profesor, náš verný priateľ a láskavý učiteľ. A odpusť nám!

F. Kočiš

Docent Július Rybák šesťdesiatročný

4. februára 1993 si pripomína okrúhle životné jubileum – 60 rokov – doc. PhDr. Július R y b á k, CSc., prorektor Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a vedúci jej katedry jazykov.

Základnú školu ukončil v rodnej obci (Partizánska Ľupča), gymnázium v Liptovskom Mikuláši. R. 1958 uzavrel štúdium slovenčiny na Vysokej škole pedago-

gickej v Bratislave a r. 1964 štúdium ruštiny na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V r. 1958–1963 učil na Jedenásťročnej strednej škole v Gelnici, v r. 1973–1974 na Základnej deväťročnej škole v Gelnici. Smutným, lebo bolestným intermezzom v jeho tvorivom živote sú roky 1972–1973, keď po tom, ako ho "normalizátori" na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove podľa cynického scenára svojho vyčíňania uznali za "nehodného" pôsobiť na vysokej škole, pracoval na lesnom závode v Margecanoch. Nevzdával sa však, neodovzdal sa ľahostajne a rezignovane "sile osudu". Vchádza ešte viac do svojej mĺkvoty, tichého uvažovania, hĺbavosti, nesúc v sebe múdrosť a istotu svojich "ponorných riek" a "odliatok" zemitého rodinného kódu (vo svojom životopise píše: "Rodičia začínali s holými rukami, skromný majetok nadobudli vlastnou prácou a deti od malička pripierali k robote."). Stáva sa ešte viac básnikom aj filozofom... Z ťaživého duševného rozpoloženia sa dostáva vedomím onoho teilharddechardinovského "v utrpení je skrytá vzostupná sila sveta v mimoriadnej intenzite". Hľadať východisko z ponižujúceho "vyobcovania" mu pomáha aj obľúbený spisovateľ M. Prišvin (vtedy ešte nepoznal P. Straussa a jeho krédo "dá sa žiť s bolesťou, ale aj bolesťou"), z ktorého preložil už sedem prozaických kníh a ďalšie texty: "Poslaním človeka je vyjadriť to, čo mlčky prežíva svet. Od tejto jeho výpovede sa však mení aj svet sám." V týchto myšlienkach je filozofické čaro, ktoré v mnohom charakterizuje aj jubilantove vedecké úvahy a ktoré dosť vysvetľuje, prečo sa Prišvin stal bytostne blízkym autorom pre prekladateľa J. Rybáka. V jeho jazykovednom diele nachádzame takmer skrz-naskrz témy, ktoré vzrušujú aj umelcov (zrejme aj tu sa prejavuje oná jubilantova "dvojjedinosť" vedca a prekladateľa, filozofa a umelca): súradnice priestoru (miesto, smer) a času, komunikačný štatút jazykového vyjadrenia realizovaný v kontakte človeka a človeka i človeka a sveta, príčinná súvislosť vecí.

Vedeckovýskumný záber J. Rybáka v rozhodujúcej miere súvisí najmä s pedagogickou činnosťou na troch vysokoškolských pracoviskách: na katedre ruského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove (1963–1972), na katedre ruského jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici (1974–1977) a na katedre jazykov UPJŠ v Košiciach (od r. 1977 dodnes). Mnoho času a energie venoval aj organizačnej práci pri rozvoji slovenskej rusistiky, zvyšovaniu úrovne recitačného umenia v ruštine na Slovensku najmä v rámci Puškinovho pamätníka, širokej aplikácii teoretických poznatkov z jazykovednej rusistiky vo vyučovaní ruštiny na stredných a základných školách a v Ľudových kurzoch ruštiny, aktívnemu členstvu v redakčných radách rusistických časopisov, redakčnej práci v časopise UPJŠ Universitas Šafarikiana, ako školiteľ ašpirantov, člen komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertačných prác, činnosti v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV na katedre jazykov UPJŠ.

O štýle prác J. Rybáka ktosi raz povedal, že "strieľa guľometom na vrabce". Nech. Je to totiž zároveň dôkaz o tom, že aj zdanlivo "malé" témy ponúkajú možnosti na metodologické úvahy – len ich na takéto úvahy treba vedieť vyťažiť (pripomína nám to známu paralelu z divadelného umenia, že nie sú malé a veľké roly, ale malí a veľkí herci). Tak ako J. Rybák vo svojom hĺbavom vedeckom premýšľaní

preklenúva umelý rozpor "malých" a "veľkých" tém, ruší aj výskumný protiklad jazyka a reči (v rečovej praxi hľadá uplatnenie zákonitostí a teoretický poznatok si overuje v konkrétnom použití – niekedy aj prostredníctvom "rekonštrukcie" príslušnej rečovej situácie), ale aj "mimojazykového" a "jazykového" v rečovej komunikácii. Nech sa jeho teoretický postup zdá miestami akokoľvek strohý, vždy je s ním a v ňom konkrétna rečová prax, symbióza jazyka a sveta, ktorý sa v jazyku odráža. Táto skutočnosť mu bola vhodným východiskom na jeho prekladateľskú prácu (doteraz z ruskej literatúry z diela M. Prišvina, A. Jašina, U. Karatkeviča, A. Tolstého a V. Cybina preložil dovedna jedenásť knižných prác) aj na úvahy o teórii a praxi prekladu, ktoré zhrnul v originálnej monografii *Kapitolky o jazyku a prekladaní* (Bratislava, Smena 1982. 141 s.) a čiastočne v skriptách *Kapitoly z ruskej lexikológie* (Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1990. 217.). Z týchto prác sa dá vyčítať aj autorov hodnotový princíp: že jazyk nie je len prostriedkom na komunikáciu, ale je to zároveň najjemnejší prostriedok ľudského myslenia a poznávania sveta a najfascinujúcejší výtvor človečenstva. Široké sú mimojazykové kontexty Rybákových úvah: pracuje so záberom historického a logického, skúma funkciu alúzií v jazykovom kontexte, prehodnocuje "mravný" aspekt frazeologizmov, odhaľuje dialektickú väzbu medzi jazykovým znakom a skutočnosťou (najmä kauzálny a arbitrárny princíp). Je tu aj autorovo úsilie podeliť sa s čitateľom "o radosť z objavu, a teda ju ešte raz pri písaní zažiť, precítiť" (Kapitolky..., s. 5). Originálne sú najmä pozorovania o kategoriálnych rozdieloch medzi ruštinou a slovenčinou.

Jazykovedné dielo J. Rybáka by sme mohli rozdeliť na rusistické, konfrontačné rusisticko-slovakistické, slovakistické, metodické a všeobecnolingvistické práce. Jeho hlavným výskumným priestorom sú takmer všetky "kráľovské" disciplíny synchronickej jazykovedy: morfológia, syntax a lexikológia. V oblasti rusistiky a porovnávacieho rusko-slovenského výskumu sa zameriava najmä na podrobnú analýzu neurčitých zámen, viet s tzv. všeobecným a neurčitým podmetom, vyjadrenia smeru a miesta, vyjadrenia známeho predmetu, problematiky vylučovacieho súvetia; osobitné miesto v jeho bádateľských záujmoch zaberajú príspevky z porovnávacieho rozboru ruských a slovenských lexikálnych jednotiek (viaceré svoje pozorovania z tejto problematiky vložil aj do uvedených prác, ktoré mieria na teóriu a prax prekladu alebo boli nimi inšpirované) – tu sa ohlása skúmanie často až príčin vzniku kategoriálnych zákonitostí v obidvoch jazykových systémoch (napr. vyjadrenie opozície "animálnosť – neanimálnosť"). Jazykovedné dielo J. Rybáka má takto na viacerých miestach blízko k filozofii jazyka. V slovakistických štúdiách okruhy svojich výskumných tém rozšíril hlavne o opis systému priestorových predložiek, antepréteritálnych tvarov slovesa *byť*, systému ukazovacích zámen, fungovania príčinných a podmieňovacích spojok, časového významu tvarov kondicionálu a i. Zo všeobecnolingvistických prác treba predovšetkým upozorniť na jeho metodologické štúdie o privatívnych opozíciách v jazyku. Mnohé výsledky svojich teoretických pozorovaní premietol do učebníc a skrípt (porov. najmä *Sovremennyj russkij jazyk v sopostavlenii s slovackim. Morfologija.* Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989 – spoluautor) a za-

chytil aj v metodických príspevkoch; v ich rámci má osobitné miesto knižka *Recitujeme po rusky* (Bratislava, Obzor 1977. 90 s.), ktorá prezrádza dôverný autorov kontakt s krásnou literatúrou i jeho bezpečný pohyb v teoretických i praktických otázkach ruského jazyka. Osobitne treba pripomenúť štúdie a články z teórie a praxe prekladu, zasvätené prológy či doslovy k umeleckým a filozoficko-esejistickým textom (v ostatnom čase najmä ku knižkám P. Straussa).

V jubilejnom článku o doc. J. Rybákovi nemožno nespomenúť jednu jeho krásnu vlastnosť; empatiu, ktorá uňho vedie k úžasu pred dokonalosťou a zázračnosťou aj "malých" vecí, a obetovanie sa pri hľadaní a objavovaní nevšednej kvality, múdrosti a mravného posolstva: tak predstavil slovenskej a európskej kultúre – dlho zabúdaný a odstrkovaný – myšlienkový odkaz Pavla Straussa.

Jubilujúcemu doc. PhDr. Júliusovi Rybákovi, CSc., do ďalších rokov vinšujeme pevné zdravie – ako základný predpoklad nových vedeckých, prekladateľských i umeleckých tvorivých činov – a mnoho takých chvíľ, aké prežíval pri práci nad prekladom Prišvinovho posolstva, ktorá – podľa jeho slov – bola sprevádzaná "hlbokým vnútorným uspokojením, ba v pravom zmysle slova šťastím, aké je v živote človeku len zriedka dopriate". A keď sa bude zachvievať pri spomienke na trpké roky, nech si pripomenie s P. Teilhardom de Chardin: "Trpiacim ľuďom patrí, aby výslovnejšie a čistejšie než ostatní mierili k tomu, čo je božské; aby sa starali o dýchanie pre svojich bratov, ktorí pracujú ako baníci v hlbinách hmoty." Ad multos annos!

J. Sabol

Súpis jazykovedných prác doc. Júliusa Rybáka za roky 1956–1991

Bibliografia jazykovedných prác J. Rybáka je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce, vedecké štúdie a odborné články v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) iné články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roka, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tom istom ročníku časopisu v tej istej rubrike, ako aj iné podobné príspevky sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1956

K otázke správnej ruskej výslovnosti poslucháčov ĽKR. – Ľudové kurzy ruštiny, *4*, 1956, č. 5, s. 13–17.

O slovníku minima v ĽKR. – Ľudové kurzy ruštiny, *4*, 1956, č. 7, s. 4–10.

1957

Niekoľko poznámok k diskusii o neurčitých zámenách. Ľudové kurzy ruštiny, 5, 1957, č. 1, s. 21–24.

1958

K významu neurčitých zámen *kakoj-nibuď* – *nejaký* v ruštine a v slovenčine. – Ľudové kurzy ruštiny, *6*, 1958, č. 2, s. 3–10.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1957, č. 1–5; roč. 1958, č. 1 – In: Ľudové kurzy ruštiny, *6*, 1958, č. 1, s. 30–32; č. 3, s. 30–32 (ref.).

1959

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1958, č. 2–5. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *7*, 1959, č. 1, s. 28; č. 2, s. 29; č. 5, s. 34–35; č. 6, s. 30–32 (ref.).

1960

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1958, č. 6; roč. 1959, č. 1–6; roč. 1960, č. 1–3. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *8*, 1960, č. 1, s. 26–28; č. 3, s. 92–96; č. 6, s. 198–199; č. 7, s. 228–231; č. 9, s. 303–306 (ref.).

1961

Spracovanie hesiel *čosi* a *dačo* v Slovníku slovenského jazyka. – Slovenská reč, *26*, 1961, s. 235–237.

Vzájomný vzťah neurčitých zámen a prísloviek s časticami *-to, -nibuď* v ruštine a *-si, nie-* v slovenčine. – In: Sborník metodických statí z vyučovania v ĽKR. 1. Red. G. Baláž. Bratislava, Slovenský výbor Sväzu československo-sovietskeho priateľstva 1961, s. 48–93.

K prekladaniu ukážok z poémy "Za daľiu – daľ" do slovenčiny. [Tvardoviskij, A.: Za diaľkou – diaľka. Prel. M. Ferko. In: Slovenské pohľady, *77*, 1961, č. 4, s. 66–74.] – In: Ľudové kurzy ruštiny, *9*, 1961, s. 244–247 (posudok prekladu).

Nezodpovedný preklad. [Erenburg, A.: Pri čítaní Čechova. Prel. V. Handzová. In: Slovenské pohľady, *76*, 1960, s. 31–50, 204–226.] – In: Ľudové kurzy ruštiny, *9*, 1961, s. 136–140 (posudok prekladu).

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1960, č. 4–6. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *9*, 1961, s. 27–28, 141–142, 247–249 (ref.).

1962

K významu neručitých zámen so *-si* a *nie-*. – Slovenská reč, *27*, 1962, s. 236–242.

Pre a proti v diskusii. – Ruský jazyk, *12*, 1961/1962, s. 294–299.

Poznamky k prekladu novely "Vaľa" od Viery Panovovej. [Panovová, V.: Vaľa. Prel. F. Uváček. – In: Slovenské pohľady, *77*, 1961, č. 4, s. 101–112.] – In: Ľudové kurzy ruštiny, *10*, 1962, s. 129–131 (posudok prekladu).

K prepisu sovietských piesní s ruským textom do latinky. – Kultúrny život, *17*, 1962, č. 36, s. 12.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1961, č. 3–6; roč. 1962, č. 1–3. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *10*, 1962, s. 37–38; 161–166, 232, 258–250 (ref.).

1963

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1962, č. 4–6; roč. 1963, č. 1–3. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *11*, 1963, s. 27–29, 91–92, 153–154, 284–286 (ref.).

1964

Zámená a príslovky s *nie-* a *da-* u Bodenka. – Slovenská reč, *29*, 1964, s. 335–339.

"Belasý zošit" a niektoré problémy prekladu z ruštiny do slovenčiny. [Kazakevič, E.: Belasý zošit. Prel. O. Hegerová. Bratislava 1963.] – In: Sborník Filozofickej fakulty Pavla Jozefa Šafárika. 4. Red. Š. Doboš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 183–191, slov. a nem. res. s. 191.

Na okraj kritiky prekladu Revízora. – Slovenská reč, *29*, 1964, s. 91–97.

Neurčité zámená a príslovky v 9. ročníku ZDŠ. – Ruský jazyk, *14*, 1963/1964, s. 308–403.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1963, č. 3–6; roč. 1964, č. 1–2. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *12*, 1964, č. 4, s. 95–96; č. 8, s. 219–221 (ref.).

Podokonnik = podokenica? [Sutejev, V.: Kto povedal mňau? Prel. H. Križanová–Brindzová. Bratislava 1962.] – In: Ľudové kurzy ruštiny, *12*, 1964, s. 190–192 (posudok prekladu).

Podnety moskovského seminára. – Ľudové kurzy ruštiny, *12*, 1964, s. 208–213 (správa o 7. medzinárodnom seminári učiteľov ruského jazyka vysokých škôl socialistických krajín, konanom v dňoch 5. 6.– 5. 7. 1964 v Moskve).

1965

Charakter opozície neurčitých zámen typu *kto-nibuď – kto-to*. – Československá rusistika, *10*, 1965, s. 196–201.

K závislosti štruktúry súvetia na slovesnej forme jeho prísudkov. (Na okraj článku Miloslava Kubíka Kompleksnyj analiz struktury složnych predloženij v russkom jazyke.) – Československá rusistika, *10*, 1965, s. 103–105, rus. res. s. 105.

K nácviku slovies *znať* a *umeť*. – Ľudové kurzy ruštiny, *13*, 1965, s. 134–139.

K ekvivalentom slova "niekedy" v ruskom prejave Slováka. – Ľudové kurzy ruštiny, *13*, 1965, s. 200–207.

K prekladu ruského slova *čeriomucha* do slovenčiny. – Slovenská reč, *30*, 1965, s. 282–286.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, 1964, č. 3–6; roč. 1965, č. 1–4. – In: Ľudové kurzy ruštiny, *13*, 1965, č. 1, s. 28–29; č. 2, s. 60–61; č. 6, s. 190–191; č. 8, s. 256–259 (ref.).

1966

Interferencia pri preklade častice *ani* do ruštiny. – Ruštinár, *1 (14)*, 1966, s. 289–292.

K prekladu slova *ani* do ruštiny. – Ruštinár, *1 (14)*, 1966, s. 69–73.

Použitie *jestli* namiesto *li*. – Ruský jazyk, *16*, 1965/1966, s.436–441.

Pri čítaní sborníka Masterstvo perevoda 1964. (Poznámky ku kritike prekladov z ruštiny do slovenčiny u nás.) – Ruštinár, *1 (14)*, 1966, s. 167–170.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *9*, 1965, č. 5–6. – In: Ruštinár, *1 (14)*, 1966, s. 59–60 (ref.).

1967

Zámenné príslovky *ta – tam, kam – kde.* – Slovenská reč, *32*, 1967, s. 32–37.

Preklad častice *raz* do ruštiny. – Ruštinár, *2 (15)*, 1967, s. 71–76.

Slovenská podoba dvoch Erenbugových veršov. [Z poézie Iľju Erenbruga. Prel. J. Majerník. – In: Kultúrny život, *22*, 1967, č. 1, s. 6] – In: Ruštinár, *2 (15)*, 1967, s. 178–179 (posudok prvých básní prekladu).

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *11*, 1967, č. 1–3. – In: Ruštinár, *2 (15)*, 1967, s. 249–250 (ref.).

1968

K podobám privatívnej opozície. – In: Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 5–17, rus. res. s. 17–18, angl. res. s. 18.

Zámená *tu – tuto, tam – tamto.* – Slovenská reč, *33*, 1968, s. 42–47.

O spojeniach typu *tuto Katra.* – Slovenská reč, *33*, 1968, s. 230–235.

Vyjadrenie členského záporu v ruštine a slovenčine. – Ruštinár, *3 (16)*, 1968, s. 35–39.

Vyjadrenie "kategórie umiestnenia" v slovenčine a v ruštine. – Ruštinár, *3 (16)*, 1968, s. 199–204.

Vplyv originálu pri preklade z ruštiny do slovenčiny. – In: O medziliterárnych vzťahoch. Red. J. Sedlák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 193–204, rus. res. s. 204.

Použitie *gde, tam* namiesto *kuda, tuda.* – Ruský jazyk, *18*, 1967/1968, s. 202–210.

O peredače nekotorych značenij glagola "dať" na russkij jazyk. – Ruštinár, *3 (16)*, 1968, s. 7–13 (spoluautor).

Čo je ľahšie ako ruština? – Ruštinár, *3 (16)*, 1968, s. 89.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *11*, 1967, č. 4–6. – In: Ruštinár, *3 (16)*, 1968, s. 220–221 (ref.).

1969

K podmienkam nepríznakovosti člena korelačného páru. – Slovo a slovesnost, *30*, 1969, s. 321–322.

K systému ukazovacích zámen v slovenčine. – Slovenská reč, *34*, 1969, s. 358–362.

K významu spojky *lebo.* – Slovenská reč, *34*, 1969, s. 44–49.

Opozícia príčinných spojok *lebo, že.* – Slovenská reč, *34*, 1969, s. 220–225.

Opozícia slov *pretože, lebo.* – In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóbikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 173–180, franc. res. s. 180.

K vyjadreniu smeru a miesta v slovenčine a v ruštine. – Československá rusistika, *14*, 1969, s. 106–109, rus. res. s. 109.

Vyjadrenie varovania v slovenčine a v ruštine. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 97–100.

Význam aktívnej gramatiky pre vyučovanie cudzích jazykov. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 5–11.

Zadávanie domácich úloh po zacenganí. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 270–271.

Pokračovanie rozhovoru o Zlatej ruži[1]. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 89–93.

Rozhovory s mladým kolegom. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 162–164.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *12,* 1968. – In: Ruštinár, *4 (17)*, 1969, s. 27–28, 185–186 (ref.).

To li – to li = buď – alebo. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 129–132.

Luženyj želudok = pocínovaný žalúdok? – Ruštinár, *4 (17)*, 1969, s. 159.

Buzina = jahoda? – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 211–213.

Čo je *krugľak?* – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 214–215.

Živago – on alebo ona? – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 242–244.

Moskovská konferencia. Správy o medzinárodnej konferencii učiteľov ruského jazyka a literatúry. – Ruštinár, *4 (17),* 1969, s. 291–296 (správa o konferencii konanej v dňoch 22.–28. 8. 1968 v Moskve; spoluautor).

1970

Opozícia ukazovacích zámen *tu – tam.* – Slovenská reč, *35*, 1970, s. 81–98.

O podmieňovacej spojke *nech.* – Slovenská reč, *35*, 1970, s. 221–227.

Použitie predložiek *v, na* vo význame miesta v ruštine a slovenčine. – Ruštinár, *5 (18)*, 1970, s. 293–298; roč. *6 (19),* 1971, s. 14–19.

Aktivnaja grammatika i prepodavanije s russkogo jazyka kak inostrannogo. – Russkij jazyk za rubežom, 1970, č. 3, s. 90–91.

Na obranu prekladateľky H. Lerchovej. – Ruštinár, *5 (18)*, 1970, s. 211–212.

Issledovanija po obščej teorii grammatiki. Moskva 1968. – In: Československá rusistika, *15*, 1970, s. 87–90 (ref.).

Poznámky ku knihe o vyjadrovaní priestorových vzťahov v ruštine. [Vsevolodovová, M. V. – Paršukovová, Z. C.: Sposoby vyraženija prostranstvennych otnošenij. Moskva 1968.] – In: Ruštinár, *5 (18)*, 1970, s. 276–278 (rec.).

Tri listy Mariny Cvetajevovej Pasternakovi v slovenčine. – Ruštinár, *5 (18)*, 1970, s. 120–128, 157–160.

Vzgľady na privativnuju opoziciju. – In: Akta sjezda. 2. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1970, s. 634–635.

Slyšať = vždy len "počuť"? – Ruštinár, *5 (18)*, 1970, s. 90–91.

1971

Metodické poznámky k vyučovniu ruského jazyka a literatúry v 3. a 4. ročníku gymnázia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971 (spoluautor).

Ešte raz o časovom význame tvarov slovenského kondicionálu. – Slovenská reč, *36*, 1971, s. 38–39.

Poznámky k tvarom *poď (ho)* a *hybaj (ho).* – Slovenská reč, *36*, 1971, s. 241–244.

O spojkách *lebo, že, niežeby.* – Slovenská reč, *36*, 1971, s. 138–142.

Použitie predložiek *v, na* vo význame miesta v ruštine a slovenčine. – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 14–19.

Vojna a svet (alebo – mier) Majakovského? – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 93–95.

K prekladu Mariny Cvetajevovej. – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 148–152.

O jednom prekladateľskom probléme. – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 177–181.

"Čudné" sloveso *usłyšať*. – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 127–128.

Kniha pre recitátorov. [Mistrík, J.: Hovory s recitátorom. Martin 1971.] – In.: Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 309–312 (ref.).

Po piatich rokoch. – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 1–3.

Medzinárodný tábor ruského jazyka 1971. – Ruštinár, *6 (19)*, 1971, s. 248–253 (správa o 6. medzinárodnom tábore ruského jazyka, konanom v dňoch 4.–17. 7. 1971 v Banskej Štiavnici).

1972

Poznámky k ireálnej, potenciálnej a reálnej podmienke. – Československá rusistika, *17*, 1972, s. 69–73.

Poznámky k opozícii slov *tuto – tuhľa, tamto – tamhľa*. – Slovenská reč, *37*, 1972, s. 151–157.

Vyjadrenie smerovania v slovenčine a v ruštine. – Ruštinár, *7 (20)*, 1972, s. 41–46.

Cvičenia k téme "vyjadrenie smeru v ruštine". – Ruštinár, *7 (20)*, 1972, s. 73–81.

"Vyblednuté" bratislavské gobelíny. – Ruštinár, *7 (20)*, 1972, s. 24–26.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *15*, 1971. – In: Ruštinár, *7 (20)*, 1972, s. 286–288 (ref.).

1973

Neurčité zámená vo vetách s významom nutnosti. – Ruský jazyk, *24*, 1973, s. 159–168.

Problémy ruského slovosledu v novej akademickej gramatike. [Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Red. N. J. Švedovová. Moskva 1970.] – In: Ruštinár, *8 (21)*, 1973, s. 228 + 35 (ref.).

Russkij jazyk dľa studentov – inostrancev. Moskva 1972. In: Ruštinár, *8 (21)*, 1973, s. 256 (ref.).

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *15*, 1971. – In: Ruštinár, *8 (21)*, 1973, s. 190–192 (ref.).

Nevyrábajme "božích otrokov". – Ruštinár, *8 (21)*, 1973, s. 185. – Tamže: Nie je "drzosť" ako drzosť (s. 210).

Rozhovor o recitovaní s Oľgou Kovačičovou. – Ruštinár, *8 (21)*, 1973, s. 278–280, 303–305.

1974

O význame imperatívnych tvarov slovesa *ísť*. – Slovenská reč, *39*, 1974, s. 34–39.

Poznámky o systéme priestorových predložiek v slovenčine. – Jazykovedný časopis, *25*, 1974, s. 128–141, rus. res. s. 141.

Vyjadrenie príčiny spojkami *že* a *lebo*. – Slovenská reč, *39*, 1974, s. 159–163.

Príspevok k poznaniu normy súčasnej ruštiny. – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 36–38.

Slovesný vid po *vždy – vsegda, nikdy – nikogda* v minulom čase. – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 9–15.

Výklad dvoch javov v slovenskej škole. – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 236–239.

Významové zaťaženie gramatického rodu pri preklade. – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 116–117.

Neurčité zámená v Kronike P. Jilemnického (a v jej ruskom preklade). – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 168–171. – Druhá časť príspevku pod zmeneným názvom: Neurčité zámená v Kronike P. Jilemnického (a v jej preklade do ruštiny). – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 200–203.

Ruský preklad Novomeského básne Do pamätníka pi Ľ. P. [Novomeský, L.: Stichi. Poemy. Staťji. Prel. J. Moricová. Moskva 1974.] – Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 308–312; roč. *10 (23)*, 1975, s. 26–29.

Problémy vydávania ruskej poézie pre recitátorov. – Ruský jazyk, *25*, 1974/1975, s. 156–165.

Syntax v učebnici pre I. ročník slovenských gymnázií. – Ruský jazyk, *24 (26)*, 1973/1974, s. 368–375.

Úloha učebnice vo vyučovacom procese na ZDŠ. – In: Teoretičeskije i metodičeskije problemy prepodavanija russkogo jazyka. Meždunarodnaja metodičeskaja konferencija rusistov. Tezisy dokladov i vystuplenij. Nitra, 9.–12. senťabria 1974 goda. Red. M. Soták et al. Nitra, Associacija rusistov v Slovakii – Pedagogičeskij fakuľtet v Nitre – Slovackij komitet Sojuza čechoslovacko-sovetskoj družby 1974, s. 121.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *16*, 1972. – In: Ruštinár, *9 (22)*, 1974, s. 191–192 (ref.).

"Čudnyj" = *čudesný*? – Kultúra slova, *8*, 1974, s. 309–310.

1975

Kategória čísla a neurčité zámená. – Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 150–156, rus. res. s. 157.

O antepréteritálnych tvaroch slovesa *byť*. – Slovenská reč, *40*, 1975, s. 55–57.

K interpretácii jedného typu viet s tzv. neurčitým podmetom. – Československá rusistika, *20*, 1975, s. 112–115.

O vetách s tzv. všeobecným a neurčitým podmetom. – Slavica Slovaca, *10*, 1975, s. 297–302.

O význame príslovky *odznova*. – Slovenská reč, *40*, 1975, s. 229–231.

Neurčité zámená v ruštine a slovenčine pri vyjadrení porovnávania. – Rocznik Slawistyczny, *36*, 1975, s. 17–24, franc. res. s. 24.

Z problematiky vylučovacieho súvetia. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 313–317; roč. *11 (24)*, 1976, č. 1, s. 3–9.

Postup od cudzieho jazyka k materinskému a od materinského k cudziemu pri vyučovaní jazykov. – In: Zborník vybraných referátov a diskusných príspevkov z Komenského trienále 1974. (Na obálke názov: Komenského trienále. Bratislava

1974. Zborník vybraných referátov a diskusných príspevkov.) Red. J. Horecký. Bratislava, Osvetový ústav a Mestský dom kultúry a osvety 1975, s. 121–128.

Ako prekladať do slovenčiny zámeno *kakoj-to*. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 275–276.

Niektoré problémy prekladu frazeologických spojení. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 299–303.

Na margo slovenského kola Puškinovho pamätníka. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 76–79.

Plávka, A.: Stichi i poemy. Prel. kolektív prekladateľov. Red. V. Fogeľson – B. Šuplecov. Moskva 1974. – In: Revue svetovej literatúry, *12*, 1975, č. 5, s. 189–190 (rec.).

Ščerba, L. V.: Jazykovaja sistema i rečevaja dejateľnosť. Leningrad 1974. – In: Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 88–90 (ref.).

Kostomarov, V. G. – Polovnikovová, V. – Švedovová, L. N.: Ruskij jazyk dľa inostrannych studentov. Moskva 1974. – In: Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 309–310 (ref.).

Masterstvo perevoda 1972. Red. A. Gatov et al. Moskva 1973. – In: Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 161–164 (ref.).

Studia Slavica Pragensia. Red. V. Barnet et al. Praha 1973. – In: Slavica Slovaca, *10*, 1975, s. 92–94 (ref.).

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *18*, 1974, – In: Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 127–128 (ref.).

Spišskij zamok s [!] 13 veka? – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 171.

Lev Vladimirovič Ščerba. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 133.

Z myšlienok L. V. Ščerbu. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 134.

Interview Ruštinára. Rozhovor pripravil J. Rybák. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 48–50, 71–74, 111–115 (rozhovor J. Rybáka s M. N. Viaťutnevom).

Interview Ruštinára. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 201– (rozhovor s J. Rybákom).

Konferencia o metodických otázkach vyučovania ruského jazyka a literatúry. – Ruštinár, *10 (23)*, 1975, s. 126 (správa o konferencii konanej v dňoch 21.–24. 1. 1975 v Trnave).

1976

O neurčitých zámenách. – Slovenská reč, *41*, 1976, s. 228–234.

Neurčité zámená. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 81–88.

Metrum a prízvuk. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 4, s. 11–13.

Problémy so slovesami umiestnenia. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 145–148.

Sloveso *mať* a jeho ruské ekvivalenty. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 17–27.

Ako vyjadrujeme v ruštine zápor. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 49–56, 65–73.

Slovosled podmet – prísudok/prísudok – podmet a rečová prax. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 10, s. 5–8.

Vyjadrenie časových vzťahov v súvetí. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 129–137.

Vyjadrenie podmienky spojkami *raz, jestli*. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 113–120.

Z problematiky vylučovacieho súvetia. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 1, s. 3–9.

Keby nebolo keby... (alebo o použití kondicionálu v podmienkovom súvetí). – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 97–101.

Trampoty s nepriamymi otázkami. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, príl., s. 1–6.

K ruskému prekladu Jozefa Maka. Prel. I. Bogdanovová. Moskva 1972. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 7, s. 22–25.

Rubrika Listujeme v prekladoch v ďalšom desaťročí. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 4, s. 19–21.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *19*, 1975. – In: Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 5, s. 29–31 (ref.).

Podnety z Taškentu. [Materiály z celozväzovej vedecko-praktickej konferencie o zdokonaľovaní vyučovania ruského jazyka na národných školách, špeciálnych stredných a vysokých školách, konanej v októbri 1975 v Taškente. – Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *19*, 1975, č. 6] – In: Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 3, s. 13–15 (ref.).

Seminár o ruskom prednese. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 7, s. 28–29 (správa o seminári o ruskom prednese na celoslovenskom kole Puškinovho pamätníka, konanom v r. 1976).

Rozhovor s recitátorkou Izoldou Matúšovou. – Ruštinár, *11 (24)*, 1976, č. 6, s. 23–25 (rozhovor J. Rybáka s I. Matúšovou, účastníčkou Olympiády ruského jazyka a Puškinovho pamätníka, o niektorých problémoch recitácie).

1977

Recitujeme po rusky. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1977. 90 s.

Zástupné zámenné výrazy. – Slovenská reč, *42*, 1977, s. 343–345.

Kľúč je v kvalite prípravy učiteľov. – Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 3, s. 1–2.

Július Rybák o prekladovej literatúre v rozhlase. – In: Bulletin Kruhu autorov a spolupracovníkov literárno-dramatickej redakcie Československého rozhlasu v Košiciach, 1977, máj, s. 4–6.

O výraze "roňať sľozy ma pučok zari" v preklade Eugena Onegina. [Puškin, A. S.: Eugen Onegin. Prel. I. Kupec. Bratislava 1973.] – In: Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 1, s. 20–21.

Puškinov pamätník na stránkach nášho časopisu. – Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 2, s. 8–11.

[Diskusný príspevok na pléne sekcie SÚV ZČSSP pre ruský jazyk, konanom 9. 12. 1978 v Bratislave.] – Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 3, s. 27.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *20*, 1976, – In: Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 10, s. 29–30 (ref.).

O slovách *nič a ničego*. – Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 2, s. 21–21. – Tamže: K heslám tak, ako v Slovensko-ruskom slovníku (č. 6, s. 23). – Keď aj revolúcia "nocuje" (č. 9, s. 21).

Úprimné blahoželanie. – Ruštinár, *12 (25)*, 1977, č. 1, s. 8 (k 20. výročiu vzniku časopisu Russkij jazyk v nacionaľnoj škole).

V ústrety jubilujnému 20. ročníku Puškinovho pamätníka. – Večer, 2, 11. 1977, s. 2.

1978

Vzťahy opozície neurčitých zámen a gramatickej kategórie čísla v ruštine a slovenčine. – Slavica Slovaca, *13*, 1978, č. 1, s. 33–42.

Puškinov pamätník na stránkach časopisu Ľudové kurzy ruštiny a Ruštinár. – In: 1958–1978. XX. Puškinov pamätník. Red. M. Filip et al. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 53–76.

Ruština poslaním a osudom. – In: Puškinov pamätník dvadsaťročný. Red. M. Kapiaš et al. Bratislava, Slovenský ústredný výbor ZČSSP 1978, s. 88.

K vyjadreniu známeho predmetu v ruskom a slovenskom texte. – Ruštinár, *13 (26)*, 1978, č. 7, s. 3–6.

Poznámka prekladateľa. – Revue svetovej literatúry, *15*, 1978, č. 6, s. 33.

Nová príručka metodiky ruštiny. [Kostomarov, V. G. – Mitrofanovová, O. D.: Metodičeskoje rukovodstvo dľa prepodavatelej russkogo jazyka inostrancam. Moskva 1976.] – In: Ruštinár, *13 (26)*, 1978, č. 4, s. 29–32 (ref.).

Briusov, V.: Zrkadlo tieňov. Prel. J. Zambor. Bratislava 1978. – In: Revue svetovej literatúry, *15*, 1978, č. 5, s. 188–189 (rec.).

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *21*, 1977. – In: Ruštinár, *13 (26)*, 1978, č. 10, s. 31–32 (ref.).

Čo je *salaga?* – Ruštinár, *13 (26)*, 1978, č. 5, s. 19–20.

Ešte raz o vyjadrení smeru a miesta. – Východoslovenské noviny, 29. 9. 1978, príl., s. 2.

Valentin Rasputin. – Ruštinár, *13 (26)*, 1978, č. 2, s. 16–18.

Alexander Jašin (1913–1968). – Ruštinár, *13 (26)*, 1978, č. 5,s. 15–17.

1979

Historický prézent v ruštine a slovenčine a problémy prekladu. – Slavica Slovaca, *14*, 1979, s. 28–38, rus. res. s. 38.

Invariantný význam kondicionálu prézenta a préterita a ich miesto v systéme tvarov slovenského slovesa. – In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Ruský jazyk. 3. Red. J. Findra et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 177–219.

O slovách typu *päťdenný* a *päťdňový, päťtýždenný* a *päťtýždňový*. – Slovenská reč, *44*, 1979, s. 44–47.

K prekladu poézie F. I. Ťutčeva do slovenčiny. – In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Ruský jazyk. 3. Red. J. Findra et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 151–176.

Pokus o rozbor prednesu. (Rady recitátorom Puškinovho pamätníka.) – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 9, s. 15–19.

O Puškinovom pamätníku retrospektívne i perspektívne. – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 1, s. 17–19.

Slovenské ekvivalenty slova *vorota*. – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 1, s. 26–27.

K postaveniu slovesa v uvádzacej vete v slovenčine a v ruštine. – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 3, s. 5–6.

K probleme razvitija u studentov-rusistov umenij i navykov samostojateľnoj tvorčeskoj raboty. – In: Tezisy dokladov i soobščenij. (Četviortyj meždunarodnyj kongress predpodavatelej russkogo jazyka i literatúry. Berlin 1979. Teorija i praktika prepodavanija russkogo jazyka i literatury. Roľ prepodavateľa v procese obučenija.) Red. K. Gabka et al. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag 1979, s. 482–483.

Nad Medailou A. S. Puškina. – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 9, s. 6–7.

Russkij jazyk v nacionaľnoj škole, *22*, 1978. – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 10, s. 31–32 (ref.).

Plodné pracovné rokovanie redaktorov ruštinárskych časopisov. – Ruštinár, *14 (27)*, 1979, č. 7, s. 17–19 (správa o 4. medzinárodnej konferencii redaktorov časopisov o vyučovaní ruského jazyka, konanej v dňoch 12.–16. 3. 1979 vo Fölsötárkány, Maďarsko).

Na pomedzí vedy a umenia. Rozhovor s akademikom Kolbenheyerom. – Spravodaj UPJŠ, *10*, 1979, č. 7–8, s. 4–6 (rozhovor J. Rybáka s T. Kolbenheyerom).

1980

Ruské ekvivalenty zástupných zámenných výrazov typu "taký a taký". – Slavica Slovaca, *15*, 1980, s. 24–27, rus. res. s. 27–28.

K problematickým prípadom vyjadrenia neurčitosti. – Československá rusistika, *25*, 1980, s. 166–169, rus. res. s. 169.

Piatistenok ako prekladový problém. – Československá rusistika, *25*, 1980, s. 76–79, rus. res. s. 79.

Autorské poznámky. – In: Rozhlasové literárne pásmo. Materiály zo seminára. Red. J. Zambor. Bratislava, Československý rozhlas – Metodicko-výskumný kabinet 1980, s. 57–61.

Človek a *čelovek*. – Ruštinár, *15 (28)*, 1980, príl., s. 58–61, 74–76.

O slovách *zas, zasa – opiať, snova*. – Ruštinár, *15 (28)*, 1980, č. 9, s. 4–6.

Preklad nadávok typu *ničota jedna*. – Ruštinár, *15 (28)*, 1980, č. 3, s. 3–4.

Čím bližsie, tým ťažšie. – Ruštinár, *15 (28)*, 1980, príl., s. 58–61.

Funkcionaľno-semantičeskaja kategorija "animaľnosti – neanimaľnosti" v slovackom jazyke v sopostavlenii s russkim. – In: Problémy prípravy filológov rusistov. Tézy prednášok na celoslovenskom seminári učiteľov ruského jazyka na vysokých školách. Red. M. Soták et al. Bratislava, Ministerstvo školstva SSR – pobočka Moskovského inštitútu ruského jazyka A. S. Puškina v Bratislave – Asociácia rusistov na Slovensku 1980, s. 60–61.

1981

Keď slovenčina rozčleňuje, čo je v ruštine nerozčlenené. – Ruštinár, *16 (29)*, 1981, č. 2, s. 14–17; príl., s. 59–62.

Vnímanie sveta zmyslami. I.–III. – Ruštinár, *16 (29)*, 1981, príl., s. 92–94, 108–111, 122–125.

Náš hosť Július Rybák. – Revue svetovej literatúry, *18*, 1981, č. 3, s. 177–180 (rozhovor V. Švenkovej s J. Rybákom).

1982

Kapitolky o jazyku a prekladaní. 1. vyd. Bratislava, Smena 1982. 144 s.

Ref.: 1. Čižmárik, R.: O preklade z druhej strany. – Pravda, 11. 8. 1982, s. 5. – 2. Bosák, J.: Ďalšia kniha o preklade. – Kultúra slova, *17*, 1983, s. 310–313. – 3. Takáčová, L.: Možnosti slovenčinárov využiť medzipredmetovo. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *29*, 1982/1983, s. 283–284. – 4. Šima, P.: Ruštinár, *19 (32)*, č. 1, s. 27–28.

O funkcionaľno-semantičeskoj kategorii "animaľnosti/neanimaľnosti" v slovackom jazyke (v sopostavlenii s russkim). – In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1982, s. 233–236.

Vnímanie sveta zmyslami. IV. *Revať – reveť, ručať, ryčať*. – Ruštinár, *17 (30)*, 1982, príl., s. 135–136.

Aktualizácia frazeologizmov a preklad. – Ruštinár, *17 (30)*, 1982, príl., s. 93–95.

Ako sa predáva mlieko v moroženných kružkach. – Ruštinár, *17 (30)*, 1982, príl., s. 152.
Značenije perevoda chudožestvennoj literatury dľa sravniteľnogo opisanija jazykov. – In: Tezisy dokladov i soobščenij. Red. J. Vlček. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1982, s. 664.
Čo znamená *pojti do vetru*? – Ruštinár, *17 (30)*, 1982, č. 9, s. 17.
Vo svete zvukov. – Nové slovo, *24*, 1982, č. 51, s. 16; č. 52, s. 16.

1983

K problematike prekladania. – In: Studia Academica Slovaca. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 425–435.

Spojovník. (Z problematiky interferencie interpunkcie.) – Ruštinár, *18 (31)*, 1983, č. 9, s. 24–25; č. 10, s. 21–23.

Aktualizácia frazeologizmov a preklad II. – Ruštinár, *18 (31)*, 1983, č. 4, s. 19–21. – Ďalšia časť: Aktualizácia frazeologizmov a preklad III. *Sjesť sobaku v čem/na čem-libo* (č. 5, s. 22–24).

Vo svete zvukov. – Nové slovo, *25*, 1983, č. 1, s. 16; č. 32, s. 16.
Preklad ako akt tvorby. Na slovo s Júliusom Rybákom. Ruštinár, *18 (31)*, 1983, č. 6. s. 25–27 (rozhovor J. Zambora s J. Rybákom).

1984

Charakteristika súčasnej teórie odborného a umeleckého prekladu. – In: Ruský odborný preklad. Zborník prednášok zo seminára Ruský odborný preklad. Red. J. Hank. Košice, Dom techniky ČSVTS 1984, s. 36–44.

Ako som sa rozišiel s rozchodníkom. (K prekladu botanických názvov.) – Ruštinár, *19 (32)*, 1984, č. 9, s. 18–19.

O slovesách *skazať, otvetiť, povedať, odpovedať*. – Ruštinár, *19 (32)*, 1984, č. 6, s. 3–5; č. 7, s. 4–6; č. 8, s. 8–10.

Sľubné vykročenie. – Ruštinár, *19 (32)*, 1984, č. 7, s. 25–26 (správa o celoštátnom seminári ruského jazyka pre metodikov krajských pedagogických ústavov a metodikov pedagogických a filozofických fakúlt ČSSR, konanom v dňoch 15.–18. 5. 1984 v školiacom stredisku Tesly Orava na Roháčoch).

1985

Aby bolo jasné... – Kultúra slova, *19*, 1985, s. 23–26.

Jazyk je človek. – Kultúra slova, *19*, 1985, s. 243–245.

O výrazoch *malo togo, boleje togo*. – Ruštinár, *20 (30)*, 1985, č. 4, s. 3–5.

Presah vo verši. – Ruštinár, *20 (33)*, 1985, č. 7, s. 8–11.

Ako realizovať presah pri recitovaní? – Ruštinár, *20 (33)*, 1985, č. 8, s. 6–10.

K prekladu botanických názvov: Ivan-da-Maria. – Ruštinár, *20 (33)*, 1985, č. 3, s. 15–17.

Keď niekto iným pomáha a sám sebe nepomôže. – Ruštinár, *20 (33)*, 1985, č. 9, s. 3–5.

1986

Vybrané kapitoly z ruského jazyka pre nefilologické fakulty UPJŠ. 1. vyd. Košice, Katedra jazykov Univerzity P. J. Šafárika 1986. 168 s. (spoluautor).

Interferencia interpunkcie. (Z úvah o prekladaní.) – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 20. Zv. 3. Slavistika. (Jazykoveda.) Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 178–196, rus. res. s. 196, nem. res. s. 196–197.

Rozčleňovanie ruských lexém pri "prechode" do slovenčiny. – In: Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Zborník z Komenského trienále. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1986, s. 87–89.

O slovách *ovŕtať sa, ovŕtalý.* – Kultúra slova, *20*, 1986, s. 49–51.

Boleje togo a *boľše togo.* – Ruštinár, *21 (34)*, 1986, č. 1, s. 8–10.

Funkcija neopredeľonnych mestoimenij v jazyke poznanija. – In: Sovremennaja lingvističeskaja teorija i jejo primenenije v praktike obučenija russkomu jazyku. Sbornik tezisov. Budapešť 1986, s. 164–167.

Môže *-nibuď* znamenať *hoci-*? – Ruštinár, *21 (34)*, 1986, č. 5, s. 3–5.

O osobnosti učiteľa ruštiny. – Ruštinár, *21 (34)*, 1986, č. 6, s. 20–22.

Vety so spojkou *buď to ... ili.* – Ruštinár, *21 (34)*, 1986, č. 7, s. 4–6.

Poisk materiala v "rečevoj stichii" i sostavlenije sbornikov upražnenij. – In: Meždunarodnaja naučno-metodičeskaja konferencija "Vzaimosviazannoje obučenije različnym vidam rečevoj dejateľnosti". Tezisy dokladov i soobščenij. Bratislava, 24–28 apreľa 1986 g. Bratislava, Pobočka moskovského Inštitútu ruského jazyka A. S. Puškina a Obzor 1986, s. 63.

O Hviezdoslavovej reči. (Na 65. výročie jeho skonu.) – Slovenská reč, *51*, 1986, s. 321–324.

1987

Kongresové poznámky. – Ruštinár, *22 (35)*, 1987, č. 1, s. 23–26.

Myšlienky z kongresu "MAPRJAL". – Ruštinár, *22 (35)*, 1987, č. 3, s. 14.

"Svoj autor" recitátora. – Ruštinár, *22 (35)*, 1987, č. 8, s. 21–22.

Ni za poňuch tabaka. – Ruštinár, *22 (35)*, 1987, č. 2, s. 20.

1988

Jazyk, vedomie a preklad. – In: Príspevky zo seminára Lingvistické základy prekladu a analýzy odborného textu. Košice, Katedra jazykov UPJŠ 1988, s. 4–8.

K pravde cez blízke znenie. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 22. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 41–52, rus. res. s. 52, franc. res. s. 52–53.

O slove *malo = nestačí.* – Ruštinár, *23 (36)*, 1988, č. 9, s. 3–5; č. 10, s. 4–5.

Pokračujúci rozhovor o ruskom prednese. – Ruštinár, *23 (36)*, 1988, č. 5, s. 12–14.

O recitovaní s N. V. Gogoľom. – Ruštinár, *23 (36)*, 1988, č. 1, s. 13–16.

Proizvedenija M. M. Prišvina – škola novogo myšlenija. – In: Obščije i častnyje voprosy kommunikativno orientirovannogo obučenija russkomu jazyku kak ino-

strannomu. Tezisy dokladov i soobščenij. Nitra, ČSSR, 24–26 maja 1988 goda. Red. M. Soták et al. Nitra, Meždunarodnaja associacija prepodavatelej russkogo jazyka i literatury – Pedagogičeskij institut v Nitre – Čechoslovackaja associacija rusistov – Associacija rusistov Slovackoj socialističeskoj respubliki 1988, s. 161.

Hovoríme o glasnosti. – Ruštinár, *23 (36)*, 1988, č. 2, príl., s. 22–27.

Všetko je v našich rukách. – Ruštinár, *23 (36)*, 1988, č. 9, s. 1–2 (o potrebe modernizácie vyučovania cudzích jazykov a dosiahnutia vysokej profesionality učiteľa cudzích jazykov).

1989

Sovremennyj russkij jazyk v sopostavlenii so slovackim. Morfologija. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 384 s. (spoluautor).

Ref.: Jiráček, J.: Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 93–94.

Metafora a prednes. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 23. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989, s. 65–69, rus. res. s. 79, nem. res. s. 79.

Aktuálne myšlienky o prednese poézie a prózy v ruštine (pri príležitosti 40. výročia vzniku ĽKR). – Ruštinár, *24 (37)*, 1989, č. 7, s. 19–24.

Precedentné texty a okrídlené výrazy (1). – Ruštinár, *24 (37)*, 1989, č. 10, s. 3–6.

Umelecký prednes v ruštine. 1. vyd. Banská Bystrica, Učebné pomôcky 1989 súbor (gramoplatní).

1990

Kapitoly z ruskej lexikológie. Vysokoškolské učebné texty. 1. vyd. Košice, Katedra jazykov UPJŠ 1990. 218 s.

Precedentné texty a okrídlené výrazy (2). – Ruštinár, *25 (38)*, 1990, č. 1, s. 5–8.

Eto – raz = To je raz? – Ruštinár, *25 (38)*, č. 2, s. 13–15.

Russkije krylatyje vyraženija v inostrannoj auditorii. – In: Russkij jazyk i literatura v obščenii narodov mira. Problemy funkcionirovanija i prepodavanija. Doklady i soobščenija čechoslovackoj delegacii. VIII. kongress MAPRJAL. Praga, Čechoslovackaja associacija rusistov 1990, s. 299–302.

1991

Tvar a význam. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 26. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 87–100, rus. res. s. 100, angl. res. s. 100

Redakčná činnosť

Ľudové kurzy ruštiny, *5*, 1957 (člen red. rady).
Ruský jazyk, *18*, 1967/1968 – *19*, 1968/1969 (člen slovenského red. kruhu), *20*, 1969/1970 (člen red. rady).
Ruštinár, *4 (17)*, 1969, č. 6–10 – *24 (37)*, 1989 (člen red. rady).
Spravodaj Univerzity P. J. Šafárika, *9*, 1978 – *15*, 1984 (vedecký redaktor).

Zostavil *L. Dvonč*

Jubileum jazykovedkyne

Na tomto mieste s radosťou zaznamenávame, že v dobrom zdraví a rodinnej pohode sa v druhej polovici februára dožíva okrúhleho životného jubilea naša popredná jazykovedkyňa PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc., dlhoročná členka redakčnej rady Slovenskej reči (v r. 1964–1981) a vedecká pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (pracovala tu nepretržite tridsať rokov, teda od r. 1952 až do svojho odchodu do dôchodku roku 1982). S jej menom sú spojené nielen úspechy slovenskej lexikológie a lexikografie, ale aj výsledky štúdia jazyka a štýlu umeleckej literatúry. Jej zásluhy o presadzovanie jazykovej správnosti a pestovanie jazykovej kultúry sú veľmi dobre známe aj v širokej kultúrnej verejnosti.

Pri tejto vzácnej príležitosti nie je vari potrebné uvádzať podrobné biografické údaje jubilantky (narodila sa 24. februára 1923 v Batizovciach) ani vymenovať všetky práce či množstvo fundovaných príspevkov v odborných časopisoch a zborníkoch. Tieto údaje sú zhrnuté a uverejnené v 1. čísle 38. ročníka (1973) a v 1. čísle 48. ročníka (1983) Slovenskej reči. Predsa však treba osobitne znovu vyzdvihnúť jej záslužnú autorskú spoluprácu na piatich dieloch *Slovníka slovenského jazyka* (okrem IV. dielu) a na *Česko-slovenskom slovníku.* Nepochybne najznámejšou sa stala najprv ako autorka *Malého slovníka cudzích slov* (vyšiel v štyroch vydaniach) a potom ako spoluautorka veľkého *Slovníka cudzích slov* (1. vyd. vyšlo v r. 1979, 944 s.; 2. vyd. v r. 1983 a 3. vyd. v r. 1990). K tejto svojej veľmi úspešnej lexikografickej práci ešte pridala *Slovník cudzích slov pre školu a prax* (vyšiel v r. 1988, 520 s.), ktorý je vlastne rozšíreným pokračovaním Malého slovníka cudzích slov. Bez týchto prác si v súčasnosti nemožno predstaviť každodennú jazykovú prax.

Oblasti jazyka, štýlu a štylistiky sa Dr. M. Ivanová-Šalingová venovala nielen v početných štúdiách, ale aj v samostatných knižných prácach. Sú to monografie *Príspevok k štýlu štúrovskej prózy – Štýl prózy Jána Kalinčiaka* (1964), *Hľadanie výrazu – O štýle súčasnej prózy pre mládež* (1964) a teoreticky fundovaná *Štylistika* (1965).

K teoreticky rozpracovaným problémom naša jubilantka priradila výsledky svojho štúdia homonymie. Zhrňujúcim spôsobom ich predstavila v 6. zväzku Recueil linguistique de Bratislava (1982, s. 63–75).

V ostatnom decéniu sa Dr. M. Ivanová-Šalingová venuje jazykovej kultúre. Svojimi príspevkami zapĺňa najmä jazykové rubriky v novinách a časopisoch (Slobodný piatok, Čítanie o správnej výžive). V nich demonštruje svoju zásadu, že spisovný jazyk najmä v lexike sa má opierať o živú reč ľudu.

Do ďalších rokov žičíme našej milej jubilantke pevné zdravie, osobné šťastie a prežitie radostí z úspechov slovenskej jazykovedy na blížiacom sa slavistickom zjazde.

Š. Lipták

Súpis prác Márie Ivanovej-Šalingovej za roky 1982–1991

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Márie Ivanovej-Šalingovej za roky 1973–1981 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, *48*, 1983, s. 49–53.

1982

Theorie der Homonymie. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1982, s. 63–75.

Výrazy súvisiace s obezitou. – Výživa a zdravie, *27*, 1982, s. 135. – Tamže: Nové slová typu *dia* (s. 232). – *Nutritívny* či *nutričný*? (s. 283).

1983

Slovník cudzích slov. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 944 s. – 3. vyd. 1990 (spoluautorka Z. Maníková).

Marmeláda – lekvár – džem – rôsol. – Výživa a zdravie, *28*, 1983, s. 62. – Tamže: O skloňovaní slova *desiata* (s. 192). – *Topený* (nie *tavený*) *syr* (s.206). – *Acidofilné, či acidované mlieko?* (s. 237). – *Praženica – vaječnica – škvarenina* (nie *miešané vajcia*) (s. 255). – *Hemendex* a *volie oko (volské oko)* (s. 284).

1984

Povlak – plácha – štvorma. – Výživa a zdravie, *29*, 1984, s. 16.

1985

Prvá kuchárska kniha v slovenskej reči z r. 1870. – In: Čítanie o správnej výžive '86. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu 1985, s. 92–95 (s ukážkami receptov).

1986

Kaša mať naša. – In: Čítanie o správnej výžive '87. Red. J. A. Pospišel-Rodan. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu 1986, s. 104–108.

1987

Máte voľačo pod zub? – In: Čítanie o správnej výžive '88. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu 1987, s. 152–153. – Tamže: Vínco kravu neunesie, krava Vínca unesie (s. 153).

1988

Slovník cudzích slov pre školu a prax. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 520 s.

Nie je cukor ako cukor. – In: Čítanie o správnej výžive '89. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu 1988, s. 149–150. – Tamže: Z histórie slovenskej kuchárskej terminológie (s. 151–153).
Na osemdesiatku jazykovedca Jozefa Orlovského. – Obzor Gemera, *19*, 1988, s. 163–165.
Znovuzrodenie Jána Babilona. – Slovensko, *13*, 1988, č. 6, s. 18–19 (rozhovor M. Straku s M. Ivanovou-Šalingovou o najstaršej slovenskej kuchárskej knihe).

1989

Stopäťdesiat rokov slovenskej odbornej reči. – In: Babilon, J.: Prvá kuchárska kniha v slovenskej reči. Bratislava, Tatran 1989, s. 458–466.
Slovníček. – In: Babilon, J.: Prvá kuchárska kniha v slovenskej reči. Bratislava, Tatran 1989, s. 428–438.

Moderná slovenčina a – moderný slovník? – Literárny týždenník, *2*, 1989, č. 8, s. 10–11.
Únik pred argumentmi. – Literárny týždenník, *2*, 1989, č. 34, s. 5 (príspevok do diskusie o Krátkom slovníku slovenského jazyka, Bratislava 1987).
Slovenčina v kuchyni. – Čítanie o správnej výžive '90. Red. P. Kružliak et al. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu 1989, s. 48. – Tamže: *Tabla – tablica – lopár – dienko* (s. 154–155).

1990

Veda ako bieda (alebo trestuhodný brainexport). – Slobodný piatok, *1*, 1990, č. 19, s. 9.
Vychovávať či nevychovávať? – Slobodný piatok, *1*, 1990, č. 27, s. 8). – Tamže: Keby nie to keby (č. 29, s. 8). – Čas rukovačky (č. 30, s. 8). – Národovec (č. 33, s. 8). – Máte dobrú mierku (č. 34, s. 8). – Inovácia aj v jazyku? (č. 35, s. 8). – Nové slovo *pragocentrizmus* (č. 36, s. 8). – Vianoce (č. 37, s. 8).
Zo zásobnice spisovnej slovenčiny. – In: Čítanie o správnej výžive. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu 1990, s. 168–170.

1991

Exotický národ? – Slobodný piatok, *2*, 1991, č. 1, s. 9.
Dürenmat o sebe. – Slobodný piatok, *2*, 1991, č. 3, s. 12.
Nepotrebujeme mŕtve duše. – Slobodný piatok, *2*, 1991, č. 10, s. 5.
Hovädzina je, bude, bola lacnejšia? – Slobodný piatok, *2*, 1991, č. 1, s. 8. – Tamže: Návrat k Adamovi (č. 2, s. 8). – *Jakubovo námestie?* (č. 3, s. 8). – Akoby hrach na stenu hádzal... (č. 4, s. 8). – "Začaný, načaný" či *začatý, načatý?* (č. 5, s. 8). – Koľko máme slov? (č. 6, s. 8). – Čuduj sa svete! (č. 7, s. 8). – *Jeden* nie je *jedna* (č. 8, s. 8). – Treba trochu citu (č. 9, s. 8). – *Vír/výr* (č. 10, s. 8). – Výhliadky do budúcnosti (č. 11, s. 9). – *Ohlas, ozvena* (nie *odozva*) (č. 12, s. 9). – Ide o konsenzus (č. 13, s. 9). – Na jar všetko pučí, vyháňa (č. 14, s. 9). – Alahove deti (č. 15, s. 8). – Tak teda nie! (č. 16, s. 8; o jazykových chybách v dvoch krátkych filmoch). – *Barina, močiar* (č. 17, s. 8). – Za každú cenu? (č. 18, s. 8). – Piate koleso na voze (č. 19, s. 8). – Vykanie v slovenčine (č. 20, s. 8). – Ale, ale! (č. 21, s. 12; o spojke *ale*). – Krívame na obidve nohy (č. 22, s. 8; o slovese *krívať* a "kulhat"). – Z listov (č. 23, s. 8). – *Populizmus* (č. 24, s. 8). – Objednávka chýb? (č. 25, s. 8). – Ahistorický? (č. 26, s. 8). – Synonymá (č. 27, s. 8). – *Dennodenne, deň čo deň* (č. 28, s. 8). – Gramatická chyba (č. 29, s. 8; o gen. pl. substantíva *stanovisko*). – *Zrána, včasráno, zaránky* atď. (č. 30, s. 8). – Živá reč (č. 31, s. 8). – Trochu viac pozornosti (č. 33, s. 8; o nácviku pravopisu). – Nemožno to bagatelizovať (č. 34, s. 8; o názvoch

Česká a Slovenská Federatívna republika a *Česko-Slovensko*). – Z pravopisu (č. 35, s. 8; o základných princípoch slovenského pravopisu). – *Vedro??* (č. 36, s. 8; o nevhodnosti používania českého výrazu *vedro* na označenie horúčavy).

Učaroval mu Gemer. – Slobodný piatok, *2*, č. 5, s. 4 (spomienka na slovenského jazykovedca J. Orlovského).

Slovenština – to je psina. – Zmena, *3*, 1991, č. 107, s. 4–5 (rozhovor R. Kaliského-Hronského s M. Ivanovou-Šalingovou).

Edičná činnosť

Babilon, J.: Prvá kuchárska kniha v slovenskej reči. Bratislava, Tatran 1989. 496 s. (úprava reedície knihy vydanej prvý raz v Pešti v roku 1870).

Zostavil *L. Dvonč*

Správa z valného zhromaždenia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV konaného 28. 5. 1992

Dňa 28. 5. 1992 sa na FF UK konalo valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, na ktorom sa po odbornom programe hodnotila práca spoločnosti v období od 11. 4. 1990 do 28. 5. 1992 a pripravovali sa personálne a organizačné podmienky práce v ďalšom funkčnom období.

Valné zhromaždenie otvorila a viedla predsedníčka SJS K. B u z á s s y o v á. V úvode rokovania prítomným členom spoločnosti prečítala pozdravný telegram akademika Ľudovíta N o v á k a. Ako odborný bod podujatia nasledovala prednáška prof. J. S a b o l a *Zvukové variácie významových jednotiek*, po ktorej bola bohatá diskusia.

Pracovný program valného zhromaždenia sa začal voľbami komisií – plénum zvolilo volebnú komisiu s predsedom I. M a s á r o m a návrhovú komisiu s predsedom M. M a j t á n o m. Nato tajomníčka spoločnosti M. N á b ě l k o v á prečítala správu o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za obdobie od 11. 4. 1990 do 28. 5. 1992 a revízorka spoločnosti A. O r a v c o v á predniesla revíznu správu.

Nasledovala voľba nového výboru SJS pri SAV. I. M a s á r ako predseda volebnej komisie oboznámil prítomných s volebným systémom a kandidačnou listinou. V diskusii ku kandidačnej listine E. K r a s n o v s k á a R. K u c h a r navrhli na post predsedu spoločnosti ako ďalšieho kandidáta prof. V. B l a n á r a, ktorý však túto kandidatúru neprijal. Nový výbor spoločnosti bol zvolený na dvojročné obdobie v zložení: Dr. I. R i p k a, predseda, Dr. M. M a j t á n, doc. J. M l a c e k, prof. J. S a b o l, podpredsedovia, Dr. M. N á b ě l k o v á, tajomníčka, Dr. S. M i s l o v i č o v á, hospodárka, doc. J. F u r d í k, predseda pobočky v Prešove, Dr. J.

K l i n c k o v á, predsedníčka pobočky v Banskej Bystrici, doc. E. K r o š l á k o v á, predsedníčka pobočky v Nitre, prof. V. B l a n á r, Dr. K. B u z á s s y o v á, prom. fil. A. F e r e n č í k o v á, doc. P. Ž i g o, členovia. Za revízorky spoločnosti boli zvolené Dr. A. O r a v c o v á a Dr. A. Š e b e s t o v á. Dr. I. M a s á r sa odstupujúcej predsedníčke, výboru a vedeniam pobočiek poďakoval za dvojročné vedenie spoločnosti. Predsedníčka odstupujúceho výboru K. B u z á s s y o v á sa poďakovala výboru aj členom spoločnosti za spoluprácu a zaželala novému výboru veľa úspechov. Novozvolený predseda spoločnosti I. R i p k a načrtol rámcový program činnosti spoločnosti v nastávajúcom období, počítajúci s rozvíjaním tradičných pozitívnych foriem práce.

Pred začatím diskusie o práci spoločnosti v minulom aj budúcom období (konala sa počas sčítavania volebných hlasov) K. B u z á s s y o v á vyjadrila vďaku prof. J. H o r e c k é m u za dlhoročnú pozornosť, ktorú venoval vedeckej príprave mladých jazykovedcov na ašpirantských seminároch v rámci sekcie mladých jazykovedcov SJS pri SAV, a za spoluprácu pri príprave a priebehu Kolokvia mladých jazykovedcov, ktoré na prácu v ašpirantských seminároch nadväzuje. Vyjadrila nádej, že hoci sa ašpirantské semináre v bývalej podobe skončili, prof. Horecký svojou účasťou obohatí ďalšie ročníky kolokvia. K otázke výchovy mladých lingvistov sa v diskusii vyjadrili aj ďalší prítomní. J. F u r d í k spomenul pozitívne ohlasy na prvý ročník kolokvia, pritom však poukázal na akútny problém jazykovedného dorastu – bolo by sa treba zamyslieť nad tým, aké formy vedeckej činnosti a prezentovania výsledkov študentskej vedeckej práce možno ponúknuť adeptom lingvistiky z radov študentov. Možno by bolo dobre, keby Kolokvium mladých lingvistov počítalo aj so študentskými účastníkmi z jednotlivých fakúlt. P. Ž i g o poznamenal, že by nemalo byť problémom už v tomto roku pozvať na kolokvium aj študentov, ak fakulty pripravia ich účasť. E. K r a s n o v s k á upozornila na vznik Nadácie na podporu vedy a možnosť jej využitia aj vo sfére vedeckej prípravy. Vo vzťahu k prednáškovej činnosti spoločnosti V. B l a n á r predniesol návrh, aby v rámci spoločnosti ako príprava na medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave v r. 1993 odzneli prednášky chystané na zjazd. J. K a č a l a k celkovej koncepcii valných zhromaždení navrhol, aby sa v budúcnosti spájali s viacdňovým (dvojdňovým) odborným podujatím, čím by sa posilnila vážnosť podujatia. K. B u z á s s y o v á sa s objasňujúcim slovom vrátila k návrhu zvýšiť členské v spoločnosti na 50 Kčs ročne, ktorý – ako prirodzený dôsledok situácie, keď spoločnosť nemá dostatok prostriedkov na svoju činnosť – odznel v správe SJS. Pravda, ani zvýšenie členského finančný deficit, týkajúci sa najmä vydávania Zápisníka slovenského jazykovedca, celkom nevyrieši, bude treba hľadať aj iné dodatočné riešenia. M. N á b ě l k o v á sa v mene Organizačného strediska vedeckých spoločností SAV, ktoré vybavuje korešpondenciu súvisiacu s platením členského, ospravedlnila tým členom spoločnosti, ktorí dostali poukážky na zaplatenie členského za dva roky, hoci majú predchádzajúci rok riadne zaplatený. Túto nemilú chybu, ktorá sa každoročne v istom rozsahu opakuje, spôsobujú niektoré nedostatky v evidencii príjmov – tajomníčka spoločnosti v takýchto prípadoch poskytne šek na novú sumu. I. R i p k a priblížil plánovaný program 5. celo-

slovenského stretnutia jazykovedcov s názvom 100 rokov areálovej lingvistiky. Spomenul, že SJS sa s pozvaním obrátila aj na zahraničných slovakistov pracujúcich v tejto oblasti (P. K i r á l y, D. D u d o k).

Po diskusii plénum schválilo uznesenie valného zhromaždenia, ktorého návrh prečítal predseda návrhovej komisie M. M a j t á n: 1. valné zhromaždenie SJS schvaľuje správu o činnosti SJS v minulom funkčnom období; 2. valné zhromaždenie schvaľuje revíznu správu o hospodárskej činnosti a udeľuje hospodárke Dr. S. M i s l o v i č o v e j absolutórium; 3. valné zhromaždenie schvaľuje správu volebnej komisie o výsledku voľby výboru SJS; 4. valné zhromaždenie ukladá výboru SJS prerokovať námety z diskusie (o zaradení referátov určených na medzinárodný zjazd slavistov do plánu prednášok spoločnosti, o spojení valného zhromaždenia s celodenným odborným programom, o odborných stretnutiach študentov v rámci Kolokvia mladých jazykovedcov) a uplatniť ich v ďalšej činnosti spoločnosti; 5. valné zhromaždenie prijíma rámcový plán činnosti SJS na roky 1992–1994; 6. valné zhromaždenie ukladá výboru SJS hľadať cesty ako pokračovať vo vydávaní Zápisníka slovenského jazykovedca a zborníka Recueil linguistique de Bratislava.

Na záver valného zhromaždenia sa K. B u z á s s y o v á a I. R i p k a poďakovali prítomným za účasť a zaželali im veľa síl do ďalšej práce.

M. Nábělková

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za obdobie od 11. 4. 1990 do 28. 5. 1992

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV sa vo funkčnom období 11. 4. 1990 – 28. 5. 1992 orientovala na tradičné formy činnosti, sledujúce utváranie podmienok pre rozvoj jazykovedy, na rozširovanie poznatkov, získaných na poli vedeckého výskumu, na zvyšovanie odbornej úrovne svojich členov a na podporu spolupráce jazykovedcov rozličných pracovísk. Usporadúvala konferencie, semináre, prednášky a diskusie, rozvíjala vlastnú edičnú činnosť.

Prácu SJS pri SAV v období od 11. 4. 1990 do 28. 5. 1992 organizoval výbor v zložení: Dr. Klára Buzássyová, CSc., predsedníčka, Dr. Milan Majtán, CSc., prof. Dr. Ján Sabol, DrSc., doc. Dr. Pavol Žigo, CSc., podpredsedovia, Dr. Mira Nábělková, CSc., tajomníčka, Dr. Sibyla Mislovičová, hospodárka, prof. Dr. Ján Findra, DrSc., predseda pobočky v Banskej Bystrici, doc. Dr. Juraj Furdík, CSc., predseda pobočky v Prešove, doc. Dr. Ema Krošláková, CSc., predsedníčka pobočky v Nitre, členovia výboru doc. Dr. Juraj Dolník, DrSc., prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., doc. Dr. Emil Horák, CSc., doc. Dr. Jozef Mlacek, CSc. Revízorkami spoločnosti boli Dr. Anna Oravcová, CSc., a Dr. Anna Šebestová. Výbor spoločnosti sa zišiel na

9 zasadnutiach, na ktorých riešil koncepčné aj aktuálne organizačné otázky práce spoločnosti.

Jednu zo svojich dôležitých úloh videl výbor SJS v dosiahnutí rehabilitácie prof. Dr. Ľ. Nováka, DrSc., pričom za najvhodnejšiu formu morálnej rehabilitácie považoval udelenie titulu akademika SAV. V tomto zmysle – súbežne s podnetmi komisie pre nápravu krívd v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra a FF a PF UPJŠ – zaslal výbor SJS list Predsedníctvu SAV ešte 18. 7. 1990. Predsedníctvo SAV na svojom 37. zasadnutí (30. 4. 1992) schválilo návrh na vymenovanie prof. PhDr. Ľudovíta Nováka, DrSc., za akademika SAV ako formu prinavrátenia tohto titulu, ktorý mu bol navrhnutý pri založení SAVU.

Výbor spoločnosti rokoval o viacerých dôležitých dokumentoch týkajúcich sa organizácie vedy a Slovenskej akadémie vied – vypracoval pripomienky k návrhu zásad zákona Federálneho zhromaždenia o Česko-slovenskej učenej spoločnosti a zaoberal sa znením návrhu zákona SNR o organizácii a podpore vedy a techniky. V spolupráci s Organizačným strediskom vedeckých spoločností SAV a výborom Jazykovědného sdružení ČSAV sa zapojil do príprav kongresu Česko-Slovensko, Európa a svet: veda a umenie v medzinárodných súvislostiach, zaoberal sa prípravou vlastných podujatí spoločnosti, hľadal cesty na riešenie problémov, najmä finančných, do ktorých sa spoločnosť v zmenenej hospodárskej situácii dostala.

SJS pri SAV v súčasnosti združuje 262 členov, a to jazykovedcov zo SAV, vysokoškolských a stredoškolských pedagógov a redaktorov. V priebehu minulého funkčného obdobia z radov SJS navždy odišli doc. Dr. Valéria Betáková, CSc., a doc. Dr. Ladislav Rybár, CSc. Sedem členov zo SJS pri SAV vystúpilo (1990: J. Teplan; 1991: E. Jenčíková, Ľ. Juřinová, J. Šteučeková; 1992: J. Nižnanský, E. Rísová, J. Bartoš). V uplynulom období výbor SJS schválil prijatie 16 nových členov (V. Benko, P. Dolejš, J. Kopina, J. Glovňa, P. Harmanová, J. Kesselová, J. Kralčák, Ľ. Králik, J. Lukáčová, J. Lupták, Š. Ondruš, E. Páleš, A. Rajčanová, M. Sedláková, E. Urbancová, Ľ. Valeková).

Činnosť SJS pri SAV sa v rokoch 1990–1992 rozvíjala vo viacerých smeroch.

1. Prednášková činnosť, semináre a celoslovenské stretnutia jazykovedcov. – V Bratislave a v pobočkách odznelo 92 vedeckých prednášok (40 v Bratislave – vrátane príspevkov na celoslovenských stretnutiach jazykovedcov, 14 v Banskej Bystrici, 16 v Nitre a 22 v Prešove a Košiciach). Na prednáškach o metodologických otázkach a konkrétnych výsledkoch jednotlivých jazykovedných disciplín doma i v zahraničí sa zúčastňovali vedeckí a pedagogickí pracovníci a študenti jazykovedného zamerania, ale aj záujemcovia z iných odborov. Viaceré podujatia v Bratislave aj v pobočkách sa konali pri príležitosti životných jubileí prednášateľov. Osemnásť z uvedených prednášok predniesli zahraniční prednášatelia – prof. Ľ. Ďurovič (Švédsko), prof. P. Porsch, prof. G. Altmann, prof. W. Paprotté, prof. R. Köhler, Dr. P. Wagener (NSR), D. Short, W. J. Hutchins (Anglicko), prof. W. U. Dressler (Rakúsko), doc. I. Bujukliev (Bulharsko), doc. A. Markowski, Mgr. W. Miroslawska (Poľsko), doc. M. Myjavcová, Dr. K. Bicevska, doc. J. Jerkovic (Juhoslávia), doc. M. Dolgan, prof. A. Vidovičová-Muchová (Slovinsko) a kand. fil.

vied M. A. Osipova (Rusko). SJS v tomto období venovala pozornosť podujatiam so slavistickou problematikou v záujme dobrej odbornej i organizačnej prípravy XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave v r. 1993. Popri jednotlivých prednáškach a informatívnom stretnutí o príprave programu zjazdu patrí do tejto oblasti aj diskusné stretnutie s účastníkmi pracovného zasadnutia Komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitéte slavistov – predstaviteľmi všetkých slovanských pracovných skupín (okrem Bulharska).

V prvom polroku 1991 sa v rámci sekcie mladých lingvistov pod vedením prof. Horeckého uskutočnilo 22 seminárov, ktoré navštevovali vedeckí ašpiranti a iní mladí jazykovedci z JÚĽŠ SAV a z bratislavských a mimobratislavských vysokých škôl. Na túto činnosť sekcie mladých lingvistov nadviazal výbor SJS v spolupráci s katedrou slovenského jazyka FF UK prípravou Kolokvia mladých jazykovedcov ako prehliadky výskumných prác mladých lingvistov. Sledoval tým cieľ utvoriť priestor na informáciu o výskumnom zameraní a výskumných výsledkoch mladých jazykovedcov jednotlivých pracovísk, na generačnú výmenu názorov, ako aj na nadviazanie osobných odborných kontaktov. Prvý ročník kolokvia sa konal v dňoch 21.–22. októbra 1991 v Učebnom zariadení UK v Modre-Piesku pri účasti pracovníkov JÚĽŠ SAV, Ústavu pro jazyk český ČSAV, Ústavu slovenskej literatúry pri SAV, Ústavu slavistiky a balkanistiky AV ZSSR a slovenských filozofických a pedagogických fakúlt. Odznelo tu 24 príspevkov viacerých tematických okruhov, sprevádzaných bohatou diskusiou. Kolokvium ukázalo široké spektrum otázok, na ktoré v súčasnosti sústreďujú pozornosť mladí jazykovedci. SJS pripravila do tlače zborník prác z tohto podujatia. Pri nedostatku vlastných finančných prostriedkov sponzorskú účasť prisľúbil denník Smena.

SJS pokračovala v tradícii celoslovenských stretnutí jazykovedcov. V tomto funkčnom období pripravila dve celoslovenské stretnutia, orientované na spoločensky aktuálne a problémové témy. 3. celoslovenské stretnutie jazykovedcov sa uskutočnilo v dňoch 5.–6. 12. 1990 v DVP SAV v Smoleniciach. Jeho hlavnou náplňou bol seminár *Súčasný pohyb v toponymii*, venovaný aktuálnej otázke premenúvania miest, obcí a ich častí. Vzhľadom na jeho interdisciplinárny charakter (historický, etnografický, právny aspekt) sa na seminári zúčastnili aj viacerí pracovníci Historického, Národopisného a Filozofického ústavu SAV, MV SR, ÚJČ ČSAV a Archívu hl. města Prahy. Po oboznámení sa s návrhom zákona SNR o územnom členení SR a po bohatej diskusii prijali účastníci seminára závery, ktoré ako pracovné odporúčania výbor SJS poslal názvoslovným komisiám MV SR. Na tomto smolenickom stretnutí si SJS pripomenula aj 70. narodeniny doc. Dr. V. Blanára, DrSc., zakladateľskej osobnosti slovenskej onomastiky.

V dňoch 1.–2. októbra 1991 sa konalo 4. celoslovenské stretnutie jazykovedcov, ktorého hlavnou náplňou bol lexikografický seminár o dvojjazyčnej lexikografii, predstavujúcej aktuálnu tému v súčasnej situácii zintenzívnených medzinárodných kontaktov. Jeho cieľom bolo sprostredkovať kontakt autorských kolektívov a výmenu informácií o príprave slovensko-inojazyčných a inojazyčno-slovenských slovníkových diel vznikajúcich u nás i v zahraničí. Hoci sa okruh prihlásených

prednášateľov v poslednej chvíli z rozličných dôvodov zúžil (neprišla napr. doc. M. Myjavcová z Nového Sadu, pracujúca na slovensko- srbochorvátskom slovníku, Dr. V. Holubová z Prahy, spoluautorka slovensko-českého slovníka a i.), podujatie prinieslo užitočnú diskusiu o metodologických aj praktických otázkach prípravy slovníkových diel (odznelo 9 prednášok, z toho dve predniesol prof. W. Paprotté z Münsteru).

2. Vedeckovýskumná a edičná činnosť. – V oblasti vedeckovýskumnej činnosti v r. 1990 SJS plnila plánované úlohy a využila na ne aj pridelené finančné prostriedky. Postúpili práce na dvoch edičných projektoch sprostredkujúcich výsledky lingvistických výskumov – na Encyklopédii jazykovedy a cudzojazyčnom zborníku Recueil linguistique de Bratislava. V r. 1990 sa vykonali redakčné práce na jubilejnom desiatom zväzku, orientovanom slavisticky a pripravovanom k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Dielo bolo ešte koncom r. 1990 odovzdané do vydavateľstva Veda. V súčasnosti sa hľadajú finančné prostriedky na jeho vydanie. V roku 1990 sa pokračovalo v spracúvaní slovnej zásoby slovenčiny v rámci spolupráce na medzinárodnom projekte lexikálnej synergetiky, realizovanom na Ruhrskej univerzite v Bochume (NSR). V roku 1991 nedostala SJS pri SAV na vedeckovýskumnú činnosť plánované finančné prostriedky, preto sa z plánovaných úloh (záverečné práce na Encyklopédii jazykovedy, lexikálna synergetika, príprava monografie o hydronymii povodia Ipľa, publikovanie čiastkových výsledkov sociolingvistického výskumu) realizovali len neodkladné práce súvisiace s Encyklopédiou jazykovedy a s lexikálnou synergetikou. Finančné prostriedky spojené s vydávaním Encyklopédie jazykovedy (5000.- Kčs) poskytol Jazykovedný ústav Ľ. Štúra. Finančné krytie spracovania slovnej zásoby slovenčiny pre medzinárodný projekt lexikálnej synergetiky v tomto roku prevzala nemecká strana (Rhurska univerzita v Bochume). Súčasťou tejto spolupráce boli prednášky prof. Altmanna (Bochum) a prof. Köhlera (Trier) v Bratislave.

V tomto období SJS pri SAV pripravila do tlače a vydala tri čísla a dve dvojčísla Zápisníka slovenského jazykovedca s tézami vedeckých prednášok a najzávažnejšími informáciami zo slovenskej jazykovedy. V roku 1991 vyšiel jubilejný 10. ročník Zápisníka. V úsilí o zachovanie jeho vydávania a o čiastočné zvýšenie príjmov prijal výbor SJS na svojom poslednom zasadnutí návrh zvýšiť od r. 1993 členské o 20.- Kčs, t. j. na 50.- Kčs ročne. Tento návrh predložil valnému zhromaždeniu na schválenie.

3. Spolupráca. – SJS v minulom období zorganizovala spolu so Slovenskou literárnovednou spoločnosťou prednášku prof. A. Sticha (Praha). Spolupráca s Jazykovědným sdružením ČSAV sa týkala jednak výmeny informácií v súvislosti s inovovaním štatútu vedeckých spoločností po r. 1989 a s prípravou lingvistickej časti kongresu Česko-Slovensko, Európa a svet, jednak prednášok. V období od 11. 4. 1990 do 28. 5. 1992 v Bratislave a pobočkách prednášali Dr. F. Čermák, Dr. J. Kraus, Dr. J. Kořenský, prof. P. Sgall, prof. A. Stich, prof. R. Večerka a prof. R. Zimek. Za účinnú pomoc a spoluprácu je SJS zaviazaná Jazykovednému ústavu Ľ. Štúra SAV a slovakistickým a slavistickým katedrám fakúlt vysokých škôl. V spolupráci

s nimi pripravila a plánuje pripraviť viaceré podujatia. V tomto období SJS intenzívne spolupracovala aj s Organizačným strediskom vedeckých spoločností pri SAV.

4. Záver. Osvedčené formy uplatňované v doterajšej činnosti plánuje výbor SJS rozvíjať aj ďalej. Jeho funkčné obdobie sa končí v čase, keď sú už viaceré z naplánovaných podujatí v štádiu organizačných príprav. Na druhý polrok 1992 je pripravené 5. celoslovenské stretnutie jazykovedcov so seminárom o areálovej lingvistike, II. kolokvium mladých lingvistov, kolokvium o slovenskej hydronymii. Spolu s FF UK a Slovenskou literárnovednou spoločnosťou sa SJS zapojila do príprav seminára k 80. výročiu narodenia E. Paulinyho, pripravujú sa ďalšie prednášky a diskusie o výsledkoch grantových úloh. SJS počíta so prispením k priebehu XI. medzinárodného zjazdu slavistov v r. 1993. Sú to úlohy, ktoré presahujú z jedného funkčného obdobia do druhého.

M. Nábělková

LEISI, E.: Paar und Sprache. Linguistische Aspekte der Zweierbeziehung. 3. vyd. Heidelberg – Wiesbaden, Quelle u. Meyer 1990. 167 s.

Akú rolu zohráva jazyk v partnerskom vzťahu? Na túto otázku hľadá odpovede švajčiarsky anglista Ernst L e i s i v sympatickej knihe o lingvistických aspektoch partnerského vzťahu, ktorá prvýkrát vyšla v roku 1978.

O významnej úlohe jazyka v spolužití partnerov zaiste málokto pochybuje. Doteraz však, ako to autor zdôrazňuje v úvode práce, nebola táto príťažlivá téma exaktne spracovaná. Isté priblíženie priniesla sociolingvistika, zaujímajúca sa skôr o sociálne aspekty jazyka väčších skupín, ako je pár, teória komunikácie, skúmajúca síce dorozumievanie dvoch partnerov, no často v situácii momentálneho kontaktu ináč nespojených komunikantov, psychológia, venujúca sa fungovaniu jazyka viac vo veľkých skupinách a predovšetkým z hľadiska porúch, sexuológia, dotýkajúca sa v početnej literatúre jazykovej dimenzie ľúbostných vzťahov len okrajovo, a to najmä v podobe slovníkov erotických výrazov.

E. Leisi sa vo svojej knihe zameriava na niekoľko aspektov, ktoré sa mu pri téme o partnerskom vzťahu a jazyku zdali osobitne dôležité: 1. Pár väčšinou používa osobitný "jazyk", druh osobného kódu, ktorý sa v priebehu vzťahu môže rozvíjať. 2. Jazyková komunikácia môže byť silným erotickým dráždidlom. 3. Láska sa často opiera o jestvujúce jazykové vzory (Lieben nach Texten). 4. Mnohé narušenia vzťahu sú jazykového pôvodu. 5. Pri dlhšie trvajúcich vzťahoch získava jazyk osobitnú funkciu ako nástroj spomínania.

Náročnosť predmetu skúmania sa autorovi ukázala pri získavaní materiálu, lebo iba málo ľudí sa chce podeliť s ostatnými s niečím takým osobným, ako je súkrom-

ná reč. Z tohto dôvodu autor využil metódu anonymnej ankety a pri mnohých javoch sa opiera o literárne zobrazenie partnerských vzťahov, ktoré je vo veľkej miere "pravdivé", t. j. reprezentatívne pre mimoliterárny svet.

Podľa autorových zistení dôležitým kritériom súdržnosti partnerského vzťahu je existencia osobného kódu, t. j. zásoby výrazov a významov patriacich iba partnerom. Intenzita osobného kódu sa nemeria množstvom povedaného, ale množstvom toho, čím sa jazyk páru odkláňa od celonárodného jazyka.

Najnápadnejšou súčasťou osobného kódu sú nové mená, ktoré si partneri navzájom dávajú v priebehu vzťahu a ktoré sa vyznačujú rozličným stupňom originality. Viac ako polovica zo skúmanej vzorky nových mien vzniká metaforizáciou s dominantným postavením zvieracích pomenovaní. Metaforický význam tu často stojí v protikladnom vzťahu k pôvodnému významu, teda takto vzniknuté mená sa odchyľujú od klasickej teórie metafory s jej "tertium comparationis". Na vzájomné pomenúvanie partneri využívajú i eroticky atraktívne časti tela alebo sladkosti; objavujú sa aj cudzojazyčné mená, mená literárnych postáv a pomenovania s osobným situačným pozadím. Z lingvistického hľadiska sú najzaujímavejšie nepodopreté novotvary, t. j. dané slovo sa neodvodzuje od iného, vzniká ex nihilo, pričom jedinou negatívnou reštrikciou sú fonologické pravidlá daného jazyka (napr. *Schadibu, Nanu, Ladli, Mimeli, Glogu*...). Podľa E. Leisiho tieto etymologické "samovýplody" odrážajú jazykovú kreativitu prvého radu (schopnosť takmer neohraničenej slovotvorby od niečoho daného označuje ako jazykovú kreativitu druhého radu). Prostredníctvom osobitnej formy sa takto partneri pokúšajú vyjadriť čosi celkom odlišné a úplne individuálne v označovanom. V partnerskom vzťahu má teda meno nielen identifikačnú funkciu, ale vo väčšine prípadov vypovedá niečo o označovanom, čiže správa sa ako obyčajné apelatívum. Spolu s kreatívnymi, hravými a pravdepodobne i magickými prvkami autor v tom vidí príčinu vytvárania množstva nových mien v priebehu partnerského vzťahu.

Okrem osobných mien súčasť párového kódu tvorí špecifický slovník, pozostávajúci napr. z erotických výrazov alebo z pomenovaní, ktoré slúžia na utajenie obsahu komunikácie pred okolím. Výnimočne sa vyskytujú morfologické a syntaktické zvláštnosti (napr. *das Lamp* miesto *die Lampe*). Medzi slangom ako slovníkom veľkých skupín a slovníkom páru (najmenší "minisociolekt") stojí ešte slovník rodiny, ktorá takisto často disponuje osobitnou slovnou zásobou. Jazyk páru a rodiny je vo vzájomnom vzťahu obohacovania sa.

Autor vypozoroval u párov výraznú tendenciu k jazykovým hrám. Hra s rečou ju oslobodzuje od bežnej komunikačnej funkcie, reč tu môže byť samoúčelná, alebo môže slúžiť na nový cieľ partnera, príp. i hovoriaceho potešiť, povzbudiť či vzrušiť.

V osobitnej kapitole sa E. Leisi venuje úlohe reči ako erotického dráždidla. Zdôrazňuje, že reč je pre šťastný vzťah medzi partnermi mimoriadne dôležitá. Rečové prostriedky erotického vplyvu sú nasmerované na súčasné znepokojovanie a upokojovanie partnera. Partnera možno znepokojovať prostredníctvom zapáracích, dráždiacich komponentov vo výpovediach, jeho emocionálny pokoj môžu narušiť i rôzne jazykové hry a piesne. Súčasne alebo trochu neskôr prebiehajú kompo-

nenty upokojovania partnera so zámerom zbaviť ho napätia, ubezpečiť ho o láske. V rámci erotickej komunikácie autor vyzdvihuje také rečové činnosti ako kompliment, porušenie tabu formou narážky alebo odvážneho komplimentu a oznámenie vlastného erotického zámeru.

V časti *Láska podľa textov* autor viac ako na iných miestach knihy vychádza z literárnych príkladov, pretože k láske podľa vzorov sa priznalo alebo si ju uvedomovalo len veľmi málo ľudí. Potreba identifikácie vyplýva už zo samotnej ľudskej podstaty. Partneri sa identifikujú s textovou predlohou (beletristické, ale aj piesňové texty) buď celkovo, alebo čiastkovo. Pri celkovom vcítení sa do textu autor rozlišuje vlastnú identifikáciu človeka so vzorom (subjektovú) a identifikáciu partnera so vzorom (objektovú). Častejšie sa vyskytujú prípady, keď jednotlivec alebo pár v texte narazí na jazykovú formuláciu, ktorá zviditeľňuje doteraz nevyjadrené city; človek si uvedomuje: to je ono! Ide o čiastkovú identifikáciu nie s postavou, ale s citom na základe textového vzoru. Viac ako iné druhy literatúry "žijú" z ľudskej potreby identifikovať sa s niekým alebo niečím šlágre a triviálne romány. Populárna pieseň má nezriedka charakter náhradnej komunikácie, ak ľúbiaci človek z istých dôvodov nedokáže slovne vyjadriť svoje city. Tému Láska podľa textov E. Leisi uzatvára analýzou šifier, t.j. slov, viet či celých pasáží, ktoré pochádzajú z literárneho textu a ktoré pár používa ako časť svojho osobného kódu. Časté sú najmä veselé a hravo obmieňané šifry. Okrem toho, že upevňujú partnerský vzťah, slúžia i na prekonanie jazykových zábran.

Jazyk páru a partnerský vzťah sú v dialektickom vzťahu. "Narušený" jazyk môže byť príčinou alebo následkom narušenia vzťahu. Teda väčšie či menšie krízy v spolužití partnerov podmieňujú i jazykové príčiny. Komunikáciu ľúbiacich sa autor chápe nielen ako vonkajší prenos informácií, ale aj ako hlboké vnútorné porozumenie. O vydarenej komunikácii možno hovoriť vtedy, keď u počúvajúceho vzniká taká informácia, akú mal hovoriaci na mysli. Narušenie jazykovej komunikácie nie je identické s narušením vzťahu. Normálna komunikácia môže za istých okolností vzťahu uškodiť, naproti tomu komunikačné ťažkosti v istých situáciách vzťahu prospievajú (napriek bariére cudzieho jazyka sa on a ona často zaľúbia).

E. Leisi hovorí o možných narušeniach jazyka v kóde a v rečovom akte. Kód nechápe ako idealizovaný systém, ale ako konkrétne spájanie určitých významov s určitými zvukmi. Okrem všeobecnojazykových prvkov obsahuje i regionálne, sociálne a idiolektové komponenty (tzv. cibuľový model navrstvovania sa jednotlivých úrovní jazyka). Rečový akt charakterizuje ako určitý spôsob použitia spoločného kódového prvku. Narušenia v kóde môžu byť zapríčinené odlišnosťou kódu partnerov alebo obojstrannou nedostatočnosťou kódu. Rušivé odlišnosti kódu vznikajúce predovšetkým v zvukovej a lexikálnosémantickej rovine autor člení na dva typy: a) daný kódový prvok, napr. slovo, má v kóde partnera *A* neutrálny alebo pozitívny zmysel, v kóde partnera *B* negatívny príznak; b) isté slovo patrí u *A* k aktívnej slovnej zásobe, u *B* k pasívnej, *B* považuje jeho používanie za nevhodné. Rozdiely v kóde sú podmienené regionálne, no najmä sociálne. Jazyk partnera sa môže javiť na jed-

nej strane ako grobiansky, vulgárny, na druhej strane ako afektovaný, lživý, povýšenecký.

Narušenia v rečovom akte spôsobuje zovšeobecňovanie prostredníctvom slov *vždy* a *nikdy (Vždy zabúdaš..., Nikdy nesmiem...)*. Partner je v konkrétnej situácii posudzovaný ako celok: na svoje prekvapenie sa dozvedá, že "vždy všetko robil zle" a partner ho doteraz mlčky trpel. Ako podobná generalizácia prostredníctvom formy sa hodnotí tzv. agresívne perfektum: *Auch letzte Weihnachten hast du...*, *Schon die ganze Zeit bist du...* Mnohé narušenia vyplývajú z rôznych zvyklostí v používaní priameho a nepriameho spôsobu vyjadrovania. Ide napr. o rozdiel medzi úprimným a rezervovaným prejavom, o rozličné podoby vyzývania partnera (priamymi alebo nepriamymi, kondicionálovými otázkami) a pod. Možné sú i narušenia súvisiace s časovou zložkou rečového aktu. Ak po krátkej pauze v dialógu začnú obaja partneri rozprávať naraz o rozličných veciach, jeden sa presadí, druhý musí ustúpiť. Narušenia vznikajú vtedy, keď ani jeden z partnerov nechce prevziať úlohu počúvajúceho, alebo vtedy, keď jeden z partnerov je zvyčajne v úlohe ustupujúceho a túto rolu pociťuje ako obmedzovanie. Zdrojom zásadných konfliktov sa stáva miera verbalizácie, t. j. stupeň potreby a schopnosti slovne vyjadriť spoločne prežívané. S rozličným stupňom potreby metakomunikácie súvisia tri prípady narušení: *A* a *B* majú primálo metakomunikácie; *A* a *B* majú príliš veľa metakomunikácie; *A* má veľkú potrebu metakomunikácie, *B* nemá takmer žiadnu potrebu alebo schopnosť zhovárať sa o vzájomnej komunikácii.

Jazyk v partnerskom vzťahu plní ďalšiu špecifickú funkciu ako nástroj vedomého spomínania. Jazykovo zachytená spomienka je väčšmi zakódovaná vo vedomí, preto ňou môžeme kedykoľvek disponovať. Naopak, jazykovo nepodporená spomienka sa fixuje menej a vybavuje sa bez pričinenia človeka.

Publikácia E. Leisiho obohacuje naše poznanie o špecifických funkciách jazykovej komunikácie v partnerskom vzťahu. Prienikom komunikačného, lingvistického, socio- a psycholingvistického prístupu nás upozorňuje na pozitívne a negatívne možnosti jazyka spolupôsobiť pri vytváraní istej kvality partnerského spolužitia.

Ľ. Valeková

Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 2. K – N. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1992. 616 s.

Necelý rok po vydaní prvého zväzku Historického slovníka slovenského jazyka (ďalej HSSJ) vyšiel vo vydavateľstve Veda jeho druhý zväzok. Ďalšie tri zväzky (spolu 5 zväzkov) tohto lexikografického projektu má kolektív pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pripraviť na vydanie do konca r. 1995.

Druhý zväzok HSSJ metodologicky nadväzuje na prvý zväzok (porov. Slovenská reč, 1992, s. 123–126): heslové slová sa v ňom uvádzajú v súčasnej spisovnej podobe (napr. *ľadvie*, s. 183), výklad je takisto v súčasnej spisovnej slovenčine (1. obličky; 2. časť tela, v ktorej sú uložené obličky, kríže; 3. vnútornosti, vnútro človeka). Pri heslovom slove sa v zátvorke uvádzajú aj jeho prípadné hláskové varianty *(ľadvie, ledvia, ladví, ledví)* a príklady na jednotlivé významy sa uvádzajú v transliterovanej podobe *(pysek z ledwy žene, mechir čisty)*. Pramenná základňa, ktorú autori pri koncipovaní hesiel v II. zväzku využili, svedčí o vtedajšej bohatosti významov jednotlivých heslových slov. Pri hesle *kameň* (s. 16–18) sa pri prvom význame tohto heslového slova uvádzajú tieto príklady: nekovový nerast, minerál, hornina (v spojeniach *čelny kameň, nárožny kameň, brúsny kameň,* resp. ďalšie desiatky spojení, v ktorých základné heslové slovo v spojeniach nadobúda špecifické odtienky: *kamen urazu; kameň pohoršeňá; krysstal, kamen byly; hadí kamen; z morskeg peny kamenom a tufem se ssucha; ohniwy kameň* = kremeň; *kameň zlatopjskowy; moždárowy kamen* = k., z ktorého sa robili mažiare; *magnétowy kameň* = magnet; *probjrskym kamenom kowi probugeme* = k. na skúšanie prítomnosti drahých kovov; *smradlawého kameňa bárwa* = k. síra; *tabowyty kamen* = travertín; *logowaty kamen* = mastenec; *olegowy kamen* = olivín atď.). Okrem týchto spojení súčasťou hesla sú aj parémie, ustálené spojenia, v ktorých sa heslové slovo vyskytuje *(trafila kosa na kámen, soľ w očech, trn v noze, kamen w hrdle, srdce sta kamen* a pod., s. 17). Pri druhom význame heslového slova *kameň* ide o význam "kus kameňa opracovaný na istý cieľ" *(kamen do mlyna, mlyn o dwu kamenych),* resp. "hraničný znak" *(kamen chotarny; meznjk, mezowy kameň).* Pri tomto význame sa tiež uvádzajú príklady z frazeológie (typ *gakobi gim ze srdca mlinski kamen zhozen bil).* Tretí význam slova *kameň* je spätý s významom "kamenné závažie rozličnej hmotnosti; materiál určitej váhy" *(puol ssesta kamene loge; kamen, ktery centważy).* Menej frekventované sú významy slova *kameň* "počtová figúrka, počtový znak; drahokam, pevné teliesko vo vnútorných orgánoch tela, symptóm choroby" *(zelina kamen z ledwy lame),* resp. "zmrznuté dažďové kvapky, kamenec" *(naramne krupobity, kamen a priwal).* Obdobným spôsobom sú spracované všetky heslá základnej slovnej zásoby (*koleno,* s. 71, *krivý*, s. 139, *krk,* s. 141, *lakeť*, s. 190, *len,* s. 207, *majster,* s. 247, *malý,* s. 254, *mama//matka,* s. 255//271; osobitne precízne sú spracované napr. heslá *mať,* s. 265–269, *nachýliť*, s. 397, *neumelý,* s. 570, *nevinný,* s. 579, *noha,* s. 603).

V 2. zväzku HSSJ je spracované aj množstvo slov, ktoré sa nám v pôvodnom význame už nezachovali: *kalište* = bahnité miesto, kde sa váľa zver, nečistota, kal; *expr.* mravne nevhodný spôsob života (s. 13); toto slovo má v súčasnej spisovnej slovenčine už odlišný význam: "miesto v stajni pre výkaly dobytka" (Slovník slovenského jazyka I, 1959, s. 664; pôvodný význam slova motivoval pravdepodobne aj vznik miestneho názvu Kalište). Rovnakú tendenciu badať aj pri spojke *lennáhle,* uvádzajúcej časovú vedľajšiu vetu (s. 208).

Osobitnú problematiku heslových slov druhého zväzku HSSJ (ale aj prvého zväzku, resp. i ďalších pripravovaných troch zväzkov) tvorí propriálna lexika vo vzťahu k apelatívam. Autori HSSJ často dokladajú základné heslové slovo, apelatí-

vum, v jeho základnom význame len propriami. Tento postup metodologicky nemožno zamietnuť, pretože si ho často vyžaduje povaha pramenného materiálu, nemožno ho však prijať bez výhrad. V 2. zväzku HSSJ sa takýchto príkladov vyskytlo viac: na s. 7 pod heslom *kabáč* (ka-, ko-) = osúch, pagáč sa uvádza antroponymum *Steffan Kobatsch, Georgius Kabacs;* v kartotéke HSSJ apelatívum *kabáč* sa možno nevyskytlo (aj v slovenských nárečiach je areálovo obmedzené na oblasť Oravy a severného Ponitria), proprium *Kabáč/Kobáč* má však v porovnaní s apelatívom úplne iný význam i funkciu a v pomenovacom procese apelatívum – > proprium sa predpokladá aj istý prvok expresivity, ktorý tento proces odráža. Obdobná situácia je aj pri hesle *mravík* (s. 336) = mravec: *Petro Mrawyk* (1472), *Ondris Mravik* (1625); apelatívum *mravík* je takisto areálovo obmedzené na oblasť východonovohradských a hontianskych nárečí a nemuselo sa v základnej podobe v kartotéke vyskytnúť. Nie celkom prijateľný je napr. výklad ojkonyma *Mechyňa* (Mechenice) pri heslovom slove *mech* (s. 282) = 1. vrece, 2. mechy = zariadenie, pomocou ktorého sa vháňa vzduch do ohňa alebo do píšťal hudobného nástroja, resp. adjektívum *mechový* k prvému významu. V prípade slova, resp. názvu *Mechyňa* (1113) ide o starý lexikálny základ **měch-* = koža, kožušina (*Mechyňa* = osada, v ktorej sa spracúvali kožky z ulovenej zveri alebo vyhotovovali predmety z kože; porov. R. Krajčovič, Z archaickej lexiky slovenskej ojkonymie. Jazykovedné štúdie. 18. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1983, s. 49). Vzťah ojkonyma *Mechyňa* k heslovému slovu *mech* v HSSJ je teda sporný.

Charakteristika niekoľkých heslových slov druhého zväzku HSSJ ukazuje, že v tomto lexikografickom diele sa odráža problematika historického pramenného materiálu v celej jeho šírke i hĺbke. Druhý zväzok HSSJ potvrdzuje jednak kontinuitu jednotlivých významov slov od predspisovného obdobia po súčasnosť v rovine spisovného jazyka (napr. pri hesle *kameň*) i v nárečiach (heslo *kabáč*), poukazuje aj na významový posun jednotlivých slov v súvislosti s vývinom spoločnosti, resp. spôsobu hospodárenia (heslo *kalište*). Historický pramenný materiál spracovaný v druhom zväzku HSSJ zachytáva i špecifické prvky slovnej zásoby z predspisovného obdobia (napr. vyjadrenie miery pri heslovom slove *noha*), resp. vývinové tendencie, v dôsledku ktorých neproduktívne prvky ustupujú a zanikajú a nahrádzajú ich iné, produktívnejšie prvky; časová spojka *lennáhle,* ktorá sa nevyskytuje ani v slovenských nárečiach (porov. A. Ferenčíková, Časové podraďovacie súvetie v slovenských nárečiach, 1986), ani v súčasnej spisovnej slovenčine.

V druhom zväzku HSSJ je spracovaný rozsiahly historický pramenný materiál domácej proveniencie. Je v ňom mnoho cenných prvkov a nových poznatkov z dejín nášho jazyka a národa, množstvo ďalších podnetov na bádanie i korektné diskusie. Rovnako ako v 1. zväzku aj v 2. zväzku sa skrýva množstvo koncepčnej i deskriptívnej práce, vytrvalej námahy i snahy o vytvorenie diela, o ktorom budeme môcť povedať, že ho nielen máme, ale jeho váhu pri argumentovaní našej národnej histórie aj pocítime.

P. Žigo

Líder – lídra i lídera. – V Slovníku cudzích slov (SCS) od M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej (1983, s. 515) sa homonymá *leader* (1. vedúci hlas v nástrojovej sekcii, 2. v malej skupine hlas, ktorý hrá hlavnú melódiu) a *leader* (1. osoba stojaca na čele, 2. vedúci pretekár, 3. vedúci orchestra) zapisujú pôvodným pravopisom. Podľa SCS pri skloňovaní obidvoch substantív kmeňové *e* vypadáva: *lídra*. Je to v súlade s poučením, že pri skloňovaní cudzích slov mužského životného rodu na *-er* sa pri skloňovaní samohláska *e* vynecháva, napr.: *center – centra, majster – majstra, minister – ministra, magister – magistra, šíber – šíbra* a pod. Avšak pri niektorých cudzích slovách mužského životného rodu na *-er* sa samohláska *e* nevynecháva, napr.: *tréner – trénera, dispečer – dispečera, boxer – boxera, frajer – frajera, švindler – švindlera, junker – junkera, kvaker – kvakera* a pod. Navyše v Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 76) nájdeme aj tretí variant skloňovania týchto substantív: pri slove *gangster* sa uvádzajú dvojtvary *gangstra/gangstera*. V Pravidlách slovenského pravopisu (1991, s. 370) sa dvojtvary uvádzajú aj pri slove *spíker: spíkera/spíkra*. V SCS sa slovo *speaker* zapisuje ešte pôvodným pravopisom a pri skloňovaní je iba tvar s vynechaním samohlásky *e: speakra*.

Prax ukazuje, že v slovenčine sa slovo *líder* zvyčajne zapisuje domácim pravopisom (škoda, že sa toto slovo neuvádza v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1991). Pri skloňovaní sa samohláska *e* nevynecháva, ale aj vynecháva, napr.:

Už-už sa zdalo, že hádzanárska Karviná napodobní futbalových *líderov* jesene Slovan a Olomouc... (Práca, 18. 12. 1991, s. 16) – Prenasledovatelia *lídera* zaváhali. (Národná obroda, 15. 1. 1992, s. 15) – *Líderova* piata prehra. (Smena, 21. 12. 1991, s. 11) – Prišli sme do Nitry zabrzdiť rozlet *lídera* ligy. (Práca, 16. 1. 1992, s. 8) – Spišiaci chcú udržať kontakt s *líderom*. (Slovenský VÝCHOD, 4. 1. 1992, s. 6) – V. Komárek sa stal *líderom* Čs. sociálnej demokracie... (Národná obroda, 11. 1. 1992, s. 6) – ...posledný tím východnej skupiny nad jej suverénnym *líderom*. (Smena, 16. 1. 1992, s. 12) – V Prešove o 15.30 h privíta domáci Tatran *lídera* ligovej súťaže Slovan Bratislava... (Národná obroda, 8. 4. 1992, s. 15) – *Lídri* strany M. Porubjak... – Volebnými *lídrami* v Bratislave budú... – Spoločným *lídrom* na kandidátke bude Alexander Dubček. (Národná obroda, 30. 3. 1992, s. 2) – Predseda Ján Holčík bude *lídrom* na východe Slovenska... – ...a tak mohli predstaviť svojich *lídrov*... – V Bratislave je *lídrom* podpredseda SKDH... – *Lídrami* za stredné Slovensko sú predseda SKDH... – ...pre východné Slovensko pripravilo ako *lídrov* ministra... – ...a *lídrom* gréckokatolíkov bude iste Michal Timko. – *Lídrom* za západné Slovensko... (Práca, 9. 4. 1992, s. 3)

Podľa SCS (s. 320) sa pri skloňovaní vynecháva samohláska *e* aj pri slove *gastarbeiter: gastarbeitra*. V denníku Smena (18. 1. 1992, s. 3) sme v reportáži *Reportéri Smeny gastarbeitermi vo Viedni* na viacerých miestach zaregistrovali, že pri skloňovaní substantív *gastarbeiter* sa samohláska *e* nevynecháva:

Gastarbeiteri všetkých krajín, spojte sa! – Kým sa *gastarbeiteri* zo všetkých krajín bývalého Ostbloku... – ...a svojou prítomnosťou rozháňajú *gastarbeiterov*. – ...ako štyria *gastarbeiteri* nasadli do auta... – Pýtať odmenu za prácu *gastarbeiteri* odvahu nemali. – Tu hľadá prácu najviac *gastarbeiterov*. – ...že ako správni *gastarbeiteri* po nemecky hovoriť takmer nevieme.

Okrem slova *gastarbeiter* sme v tej istej reportáži zachytili aj slovo *ausländer*, ktoré sa tiež skloňuje bez vynechania samohlásky *e*: *Aj keď niektorí dajú pocítiť, že sme a u s l ä n d e r i a gastarbeiteri...*

Pri skloňovaní neživotných podstatných mien mužského rodu (prevzatých i domácich) zakončených na *-er* sa samohláska *e* vo väčšine prípadov nevynecháva, napr.: *transfer – transferu, éter – éteru, majer – majera, propeler – propelera, revolver – revolvera, zeler – zeleru* a pod., ale napr. v Práci (10. 12. 1991, s. 6) sme zachytili slovo *fíčer* s vynechaním samohlásky *e* pri skloňovaní:

Rozhlasoví tvorcovia a *fíčri*. – Základom pre diskusiu boli ukážky rozličných koncepcií *fíčru*... – Príkladom by mohlo byť uplatnenie *fíčru* srbského autora... – Seminár si nekládol zodpovedať všetky otázky okolo *fíčru*.

V najnovších PSP z r. 1991 (s. 181) sa už uvádza slovo *fíčer* (na prvom mieste v domácom pravopise) i *feature* (na druhom mieste). Podľa PSP pri slove *fíčer* sa samohláska *e* pri skloňovaní nevynecháva: *bez fíčeru, o fíčeri, pripravené fíčery.*

V slovenčine je tendencia zapisovať slová *líder* i *spíker* domácim pravopisom. Pri skloňovaní životných substantív *líder* a *spíker* sú dvojtvary: s nevynechávaním kmeňovej samohlásky *e*, ale aj s jej vynechávaním: *lídera/lídra, spíkera/spíkra* (ako *gangster/gangstra*). Pri slove *ausländer* sa kmeňová samohláska pri skloňovaní nevynecháva: *ausländera.* Samohláska *e* sa nevynecháva ani pri skloňovaní neživotného substantíva *fíčer: fíčeru, fíčeri, dva fíčery.* Bolo by treba podrobnejšie skúmať, či toto vynechávanie alebo nevynechávanie samohlásky *e* nemá vplyv na zaradenie týchto substantív do príslušných vzorov skloňovania.

J. Jacko

Pani učiteľka – pani i panie učiteľky. – V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa v rámci skloňovania podstatných mien ženského rodu do pravidelných vzorov podstatných mien ženského rodu nezaraďujú dve substantíva *pani* a *mať*, pretože sa skloňujú nepravidelne. V Morfológii slovenského jazyka (MSJ, 1966, s. 112) sa konštatuje, že "slovo *pani* sa skloňuje iba vtedy, keď stojí samostatne, so zhodným adjektívnym prívlastkom alebo nezhodným substantívnym prívlastkom v genitíve". V osobitnej poučke sa pripomína, že slovo *pani* sa ako prívlastok neskloňuje. Na nesklonnú podobu slova *pani* sa v MSJ uvádzajú príklady iba v jednotnom čísle, príklady na nesklonnú podobu slova *pani* v množnom čísle sa v MSJ neuvádzajú. Ani Pravidlá slovenského pravopisu (PSP, 1971, s. 61) neuvádzajú príklady na nesklonnú podobu slova *pani* v množnom čísle. A. Zauner v Praktickej príručke slovenského pravopisu (1973, s. 331) v pravopisnom slovníku pri slove *pani* pripomína, že ako prívlastok je nesklonné (*pani učiteľka, od pani učiteľky, k pani učiteľke, s pani učiteľkou, pani Janovská, pani Janovskú, pani Janovskej* a pod.).

Príklady na nesklonnú podobu slova *pani* v množnom čísle A. Zauner taktiež neuvádza. Príklady na nesklonnú podobu slova *pani* v množnom čísle sa neuvádzajú ani v iných príručkách, porov. J. Mistrík, Moderná slovenčina, 1983, s. 111; J. Oravec – E. Bajzíková – J. Furdík, Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia, 1984, s. 69; J. Findra – G. Gotthardová – J. Jacko – E. Tvrdoň, Slovenský jazyk a sloh, 1986, s. 86; E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc, Slovenská gramatika, 1968, s. 187.

L. Dvonč (Kultúra slova, *4*, 1970, s. 61–62) upozorňuje, že kým spojenie podstatného mena *pani* s priezviskom v jednotnom čísle sa používa bežne, najmä pri oslovení, napr. *pani Trnovská, pani Trnovskej, o pani Trnovskej* atď., spojenie slova *pani* s tvarom priezviska v množnom čísle sa používa zriedkavejšie, preto nás neprekvapuje neistota pri používaní takýchto spojení v jednotlivých pádoch množného čísla. Ten istý autor vo svojej práci Dynamika slovenskej morfológie (1984, s. 65) konštatuje, že v niektorých osobitných prípadoch sa slovo *pani* neskloňuje. Podľa neho staršie vymedzenie takýchto prípadov sa ukázalo ako nedostačujúce a nepresné. Slovo *pani* je nesklonné nielen vtedy, keď sa používa ako prívlastok v spojení s tvarmi jednotného čísla nejakého podstatného mena, ale aj vtedy, keď ide o spojenie s tvarmi množného čísla iného podstatného mena, napr. N. sg. *pani učiteľka,* N. pl. *pani učiteľky,* G. pl. *pani učiteliek.* I. Vaverčáková v jazykovej poznámke Vieme používať slová *pani* a *pán*? (Učiteľské noviny, 28. 5. 1992, s. 8) upozorňuje, že slovo *pani* je nesklonné, ak stojí za ním ešte jedno všeobecné podstatné meno, krstné meno alebo priezvisko. Podľa I. Vaverčákovej sa slovo *pani* neskloňuje, ak je titulom k inému podstatnému menu ženského rodu, ku krstnému menu alebo priezvisku. Podľa I. Vaverčákovej najväčší pozor treba dávať pri oslovení: *Vážené pani riaditeľky! Milé pani učiteľky! Drahé pani kolegyne! Ctihodné pani primátorky! Nádejné pani starostky! Veľavážené pani zástupkyne!* I. Vaverčáková učiteľom slovenského jazyka nakoniec odporúča vysvetliť toto učivo aj žiakom, vyskloňovať s nimi slovo *pani* v jednotnom a množnom čísle samostatne a v spojení s inými podstatnými menami.

Slovo *pani* je v súčasnosti veľmi frekventované zo známych príčin. V slovníku slovenského jazyka III (1963, s. 19) sa pri výklade nesklonnej podoby slova *pani* hovorí, že u nás sa toto slovo ešte používa, ale ustupuje osloveniu *súdružka*. Doklad z denníka Pravda (25. 6. 1992, s. 3) ukazuje, že novinárska publicistika neváha používať slovo *pani* ako skloňovateľný prívlastok v množnom čísle: *Možno manželky pánov ministrov (a manželia p a n í ministeriek) prežívali okamihy odovzdávania menovacích dekrétov vzrušenejšie ako ich polovičky...*

Frekvencia slova *pani* v hovorených i písaných prejavoch je v súčasnosti z pochopiteľných príčin vysoká. Časté používanie slova *pani* vo funkcii prívlastku je príčinou toho, že toto slovo sa v množnom čísle začína používať aj v sklonnej podobe (*pani učiteľky* i *panie učiteľky, od pani učiteliek* i *paní učiteliek* atď.) Tejto tendencii sotva bude možné v jazyku zabrániť, ale kodifikácia tohto podstatného mena zatiaľ zostáva nezmenená.

J. Jacko

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 58, 1993, číslo 1. Technická redaktorka A. Lišková.
Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 102,-; jednotlivé číslo Kčs 17,-. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 15 Bratislava, Czechoslovakia.

Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D - 8000 München, Germany.

Kčs 17,-